

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel - Jaarverslag

2016

Inhoudsopgave

Financiële gegevens	08
---------------------	----

Woord van de Voorzitters	10
--------------------------	----

1 HET PENSIOENFONDS

1.1 Over het Pensioenfonds	14
----------------------------	----

1.1.1 Naam en vestigingsplaats	14
--------------------------------	----

1.1.2 Missie, visie en strategie	14
----------------------------------	----

1.1.3 Voordragende organisaties en kandidaatstelling	15
--	----

1.1.4 Uitvoering Pensioen- en Vermogensbeheer	15
---	----

1.1.5 Ondersteuning en advies	15
-------------------------------	----

1.1.6 Controle en waarmerken	16
------------------------------	----

1.1.7 Het bestuur	16
-------------------	----

1.1.8 Commissies	16
------------------	----

1.1.9 Het Verantwoordingsorgaan	17
---------------------------------	----

1.1.10 Raad van Toezicht	18
--------------------------	----

1.1.11 Pensioen Platform Detailhandel	20
---------------------------------------	----

1.1.12 Het bestuursbureau	20
---------------------------	----

1.1.13 Organigram Pensioenfonds	21
---------------------------------	----

2 ONTWIKKELINGEN

2.1 Ontwikkelingen dekkingsgraad	24
----------------------------------	----

2.1.1 Dekkingsgraad, herstelplan en feitelijk herstel	24
---	----

3 CODE PENSIOENFONDSEN 28

4 COMMUNICATIE

4.1 Algemeen	32
--------------	----

4.2 Communicatiebeleidsplan	32
-----------------------------	----

4.3 Persbeleid	32
----------------	----

4.4 UPO en Berichtenbox	32
-------------------------	----

4.4.1 Pensioen 1-2-3	32
----------------------	----

4.4.2 Jij&Wij Magazine	32
------------------------	----

4.4.3 Pensioenkrant	32
---------------------	----

4.4.4 Website	32
---------------	----

4.4.5 Invoering Wet Pensioen-communicatie en Pensioen 1-2-3	32
---	----

4.5 Toekomst	33
--------------	----

5 TOEZICHTHOUDER

5.1 De Nederlandsche Bank (DNB)	36
5.1.1 Dwangsom of boetes	36

6 GEDRAGSCODE

6.1 Gedragscode	40
6.2 Goed pensioenfondsbestuur	40
6.2.1. Bestuur	40
6.3 Zelfevaluatie	40
6.3.1 Onafhankelijkheid bestuur	40
6.3.2 Naleving wet- en regelgeving	40
6.3.3 Geschillencommissie	40

7 OVERIGE ONTWIKKELINGEN

7.1 Samengaan van Bpf Groothandel Textiel (Textiel) en Bpf Schoenmakerij (Schoen) en Detailhandel	44
7.2 Pensioenregeling 2016 en premie	44
7.2.1 Pensioenregeling 2016	44
7.2.2 Premie 2014-2016	44

8 FINANCIIEEL BELEID

8.1 Inleiding	48
8.2 Premies	48
8.2.1 Premie verplichte pensioenregeling (maximum €52,763)	48
8.2.2 Premie aanvullende pensioenregeling	48
8.2.3 Collectieve vaste bijdrageregeling	48
8.2.4 Kostendekkende premie 2016	48
8.3 Toeslag	49
8.3.1 Wijziging toeslagmaatstaf	49
8.3.2 Toeslag 2016	49
8.4 Pensioenvermogen en voorzieningen	50
8.5 Actuariële analyse	51
8.6 Beleggingen	52
8.6.1 Beleggingscyclus	52
8.6.2 Maatschappelijk Verantwoord Beleggen	54
8.6.3 Z-score	54
8.7 Uitvoeringskosten	60

8.7.1 Inleiding	60
8.7.2 Kosten pensioenbeheer	60
8.7.3 Overzicht kosten v ermogensbeheer	62
8.7.4 Transactiekosten en indirecte kosten	62

9 RISICOPARAGRAAF

9.1 Risicomanagement	66
9.1.1 Algemeen	66
9.1.2 Risk Dashboard	66
9.1.3 Renterisico	67
9.1.4 Aandelen- en onroerend goed risico	67
9.1.5 Valutarisico	68
9.1.6 Kredietrisico	68
9.1.7 Liquiditeitsrisico	68
9.1.8 Tegenpartijrisico	68
9.1.9 Inflatierisico	68
9.1.10 Operationele risico's	69
9.1.11 Actuariële risico's	69
9.1.12 Integriteitsrisico's	69
9.1.13 Risicohouding	69

10 UITVOERING VAN DE PENSIOENREGELING

10.1 Inleiding	72
10.2 De verplichte pensioenregelingen	72
10.2.1 Pensioensysteem	72
10.2.2 Toetredingsleeftijd	72
10.2.3 Pensioenrichtleeftijd	72
10.2.4 Pensioengrondslag	72
10.2.5 Opbouwpercentage ouderdomspensioen	72
10.2.6 Opbouwpercentage partnerpensioen	72
10.2.7 Wezenpensioen	72
10.2.8 Herschikken	72
10.3 Aanvullende pensioenregeling	72
10.4 15-jaarsregeling bedrijfstak- pensioenfonds Optiekbedrijven (vanaf 1 januari 2010)	72
10.5 Premies, looptijd en bijzonderheden	72
10.5.1 Premie verplichte pensioenregeling	72
10.5.2 Premie aanvullende pensioenregeling	72
10.6 Premievrijstelling	73

10.7 Collectieve vaste bijdrageregeling	73
---	----

10.8 Wijzigingen statuten, reglementen en verplichtstelling-beschikking	73
---	----

10.8.1 Uitvoeringsreglement	73
-----------------------------	----

11 JAARREKENING

11.1 Balans per 31 december 2016 na resultaatsbestemming (x €1.000)	76
---	----

11.2 Staat van baten en lasten	76
--------------------------------	----

11.3 Kasstroomoverzicht	78
-------------------------	----

11.4 Toelichting op de jaarrekening	79
-------------------------------------	----

11.4.1 Algemeen	79
-----------------	----

11.4.2 Grondslagen	79
--------------------	----

11.4.3 Toelichting op de balans per 31 december 2016	85
--	----

11.4.4 Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen	108
---	-----

11.4.5 Verbonden partijen	109
---------------------------	-----

11.4.6 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2016	109
--	-----

11.4.7 Gebeurtenissen na balansdatum	114
--------------------------------------	-----

12 OVERIGE GEGEVENS

12.1 Statutaire regelingen	118
----------------------------	-----

12.2 Actuariële verklaring	118
----------------------------	-----

12.3 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	118
--	-----

13 BIJLAGE 122

Dit jaarverslag is een uitgave van
Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel
Euclideslaan 201, 3584 BS Utrecht
Telefoon (030) 767 01 10
www.pensioenfondsdetailhandel.nl

Concept & realisatie: The publisher's wife.

©Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel,
2017

Financiële gegevens

Els & Wil Bouwmans wonend in Griekenland.

Financiële gegevens (bedragen x € 1.000)

	2016 €	2015 €	2014 €	2013 €	2012 €
Feitelijke premie	446.477	449.098	463.319	464.128	435.487
Kostendekkende premie	636.898	536.974	417.053	449.262	500.451
Gedempte premie	435.102	406.674	389.166	387.904	407.767
Uitkeringen	301.474	282.856	269.529	262.348	259.358
Pensioen- uitvoeringskosten	27.253	31.127	31.346	30.593	26.823
Belegd vermogen	19.555.247	17.282.646	16.631.010	12.621.422	12.291.261
Beleggingsopbrengsten*	2.236.194	-70.742	4.199.335	-165.190	1.758.886
Gemiddeld rendement op beleggingen (exclusief hedges)	8,84%	4,11%	14%	3,61%	11,16%
Benchmark	8,7%	4,09%	13,78%	3,5%	11,23%
Z-score	0,13%	0,29%	0,84%	0,1%	0,06%
Reserves	1.209.052	945.490	2.309.692	906.210	613.934
Voorziening pensioenverplichting	18.058.214	15.794.314	14.240.975	11.290.701	11.620.532
Aanwezige dekkingsgraad	106,7%	106%	116%	108%	105%
Beleidsdekkingsgraad	104,7%	109,8%			
Vereiste dekkingsgraad	118,4%	118,6%	113,8%	115%	112,6%
Resultaat	263.562	-1.364.202	1.403.482	292.276	994.572

*inclusief beleggingsrendement VPL

Woord van de Voorzitters

"Onze overtuiging is dat duurzaam beleggen op de lange termijn ook betere rendementen oplevert. Dat is goed voor de deelnemers en levert een bijdrage aan een betere wereld."

- Henk van der Kolk, werknemersvoorzitter & André Snellen, werkgeversvoorzitter

Over meerdere generaties een goed pensioen uitkeren

Terwijl het in de pensioenwereld gonsde van de mogelijke hervormingen, stond 2016 voor Pensioenfonds Detailhandel in het teken van haar missie: Over meerdere generaties een goed pensioen uitkeren.

Het is daarom prettig te constateren dat het onderzoek van De Nederlandsche Bank, dat gericht was op het 'verandervermogen' van de grote pensioenfondsen, tot een positief oordeel komt. Het onderzoek toetst namelijk of pensioenfondsen zich bewust zijn van de veranderingen die eraan komen en of hun organisatie fit genoeg is om deze aan te kunnen. Klaar voor de (verre) toekomst dus.

Bij het opmaken van deze jaarstukken mogen we bovendien vaststellen dat Pensioenfonds Detailhandel kans heeft gezien om de kosten per deelnemer te verlagen van €88 naar €78. Deze dalende trend willen we graag verder doorzetten. Ofschoon we ook beseffen, dat het verder terugbrengen van de kosten voor een deel buiten ons bereik ligt.

Ondertussen bouwt Pensioenfonds Detailhandel verder aan een organisatie die pensioen in de komende jaren breder wil laten leven onder haar belanghebbenden. Pensioenfonds Detailhandel stelt zich ten doel om pensioen in figuurlijke zin zo persoonlijk mogelijk te maken. Zodat deelnemers weten wat ze aan hun pensioen hebben, en werkgevers pensioen gaan zien als een arbeidsvoorwaarde.

Dat is ons streven. Waar de mogelijke hervormingen in het pensioenstelsel ons ook mogen brengen.

21 juni 2017

De heer H.T. Van der Kolk
Werknemersvoorzitter

De heer A.H.J. Snellen
Werkgeversvoorzitter

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de
Detailhandel

Leerling Vakschool Schoonhoven,
de kraamkamer van het juweliersvak.

1.

PENSIOENFONDS DETAILHANDEL

1. Pensioenfonds Detailhandel

1.1 Over het Pensioenfonds

1.1.1 Naam en vestigingsplaats

Het pensioenfonds is opgericht op 1 januari 1972 en statutair gevestigd in Utrecht. Het pensioenfonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in Utrecht onder nummer 41178211. De laatste statutenwijziging vond plaats per 31 december 2016. Het pensioenfonds is lid van de Pensioenfederatie.

1.1.2 Missie, visie en strategie

1.1.2.1 Missie

Het pensioenfonds heeft tot doel om de uit de pensioenovereenkomsten en reglementen voortvloeiende verplichtingen jegens de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden na te komen, dit overeenkomstig de statuten en relevante wetgeving en tevens in lijn met de voorwaarden die uit de verplichtstelling voortvloeien.

1.1.2.2 Visie

Het pensioenfonds is van mening dat zij op weg is

- I. Naar een consolidatie van pensioenfondsen, met name binnen de marktsectoren van bedrijfstakpensioenfondsen, en dat Pensioenfonds Detailhandel daar een sturende rol wil spelen in de sector handel;
- II. Van meerdere typen pensioenregelingen naar een standaard pensioenregeling;
- III. Naar het continu (foutloos) online en real-time beschikbaar zijn van de (toekomstige) pensioensituatie van de deelnemer op (social) media;
- IV. Naar afnemende marktwerking in de commerciële pensioenuitvoering;
- V. Naar een omgeving waar de Informatie- en Communicatie Technologie (ICT) een cruciale rol speelt;
- VI. Naar een pensioenstelsel met een combinatie van collectieve en individuele elementen.

1.1.2.3 Strategie en stand van zaken in 2016

In het jaarverslag van 2015 is ruim aandacht gegeven aan het wat (Pensioenfonds Handel in 2020) en hoe (plan van aanpak etc.) van de strategie en visie (hierna: S&V) van Pensioenfonds Detailhandel. In dit jaarverslag 2016 wordt wat dieper ingegaan op de voortgang van de gekozen S&V.

Uitbreiding organisatie voor realisatie S&V

Een belangrijk onderdeel om de ambitie vorm te geven is het organisatiemodel van Pensioenfonds Detailhandel. Met externe ondersteuning is onder meer een integrale HR-strategie ontworpen die onder andere de expertise en competenties van het bestuur en het bestuursbureau bepaalt en ontwikkelt, noodzakelijk voor de uitvoering van de strategie van het pensioenfonds. Deze integrale aanpak is gekozen om te borgen dat er geen lacunes ontstaan (geen 'information gap') tussen de expertise en competenties van het bestuur en die van het bestuursbureau. Parallel aan het bestuur is de HR-strategie vormgegeven voor het bestuursbureau, wat onder meer heeft geleid tot een functie- en beloningsonderzoek aan de hand van het 'nieuwe' organisatiemodel wat ontworpen is voor de realisatie van de strategie van het pensioenfonds. Het 'nieuwe' organisatiemodel is hieronder weergegeven, en is in feite een vertaling van de werkwijze van het pensioenfonds op basis van een aantal principes om zo te komen tot een organisatiemodel dat in staat is om de ambitie vorm te geven.

Voortgang Groep Digitaal (de digitale strategie)

Aan de hand van de communicatiestrategie (zo persoonlijk mogelijk en overal doorgevoerd), de pensioentypische kenmerken van het pensioenfonds (een verplichte omgeving zonder markt maar wel met een maatschappelijk karakter en zorgplicht), de ontwikkelingen naar een nieuw pensioenstelsel (afschaffing doorsneepremie en een hybride stelsel (IV-C met IB voor de insiders) met collectieve risicodeling en de noodzaak voor

Overwegingen BB Organigram (uitbreiding)

Algemeen:

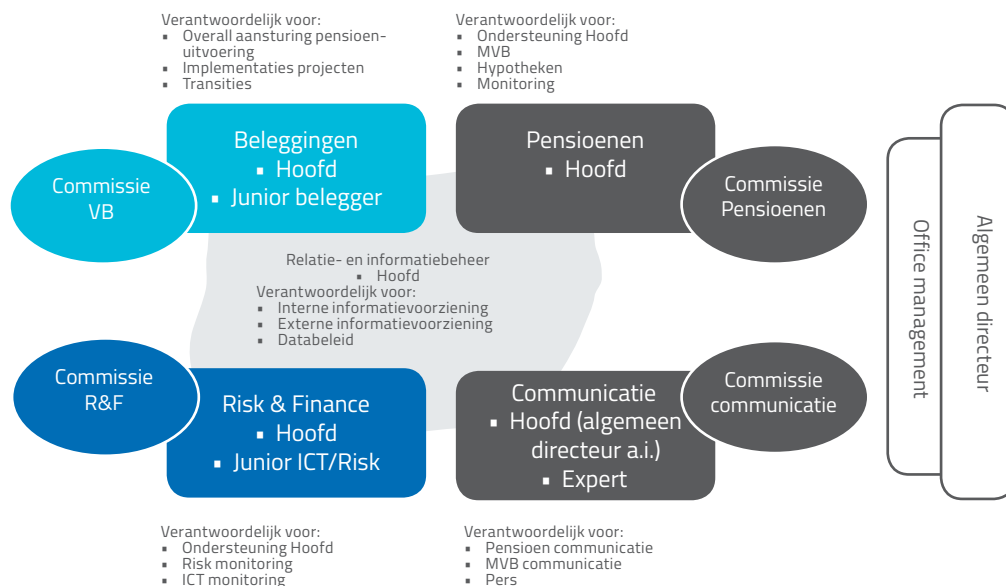
- Mogelijk maken van realisatie van Visie en Strategie Detailhandel (2015-2020)

Specifiek:

1. Groep Pensioenregeling (ontwerp nieuwe pensioenregeling)
2. Groep Digitaal (ontwerpstraat nieuwe ICT ontwikkelingen)
3. Opzetten eigen Business Intelligence (project Big Data)
4. Actief MVB beleid
5. Uitbreiding beleggingscategorieën
6. Consolidatietrajecten Pensioenfonds Handel
7. Meer directe en concrete aansturing pensioenuitvoering

Aantal

10 medewerkers (-- FTE)

digitale interactie met de deelnemer is een roadmap ontwikkeld (zie hieronder) met actielijnen met als einddoel 'pensioen zo persoonlijk mogelijk maken'. Aan de hand van scenario's wordt bepaald waar het pensioenfonds onderscheidend in kan en wil zijn, hetgeen vervolgens kan worden gebruikt om richting geven aan de dienstverlening in het digitale kanaal. De roadmap leidt tot een aantal projecten, en niet alle projecten kunnen tegelijk worden uitgevoerd. Projecten worden één voor één opgestart, (continu) rekening houdend met de gezamenlijke haalbaarheid. In 2017 wordt, parallel aan de projecten die in 2017 en 2018 worden opgestart, een project opgestart wat zorgt draagt voor de randvoorwaarden van de overige projecten. In dat project (veranderprogramma) wordt het portfolio aan projecten aangestuurd en wordt de vraag gesteld of er geen sprake is van te veel veranderingen tegelijkertijd en wat de samenhang is van de veranderingen en tevens of het pensioenfonds nog in staat is om projectresultaten te beheren en in te zetten.

1.1.3 De Voordragende organisaties en kandidaatstelling

1.1.3.1 Bestuur

De werkgeversleden (maximaal vijf) in het bestuur worden voorgedragen door Detailhandel Nederland. De werknemersleden (maximaal vier) in het bestuur worden voorgedragen door FNV en CNV Vakmensen. De vertegenwoordiger van de gepensioneerden in het bestuur (maximaal 1) wordt niet voorgedragen, maar wordt overeenkomstig het verkiezingsreglement gekozen.

1.1.3.2 Verantwoordingsorgaan

Het werkgeverslid (1) van het Verantwoordingsorgaan wordt benoemd door:

- Detailhandel Nederland

De werknemersleden (10) van het Verantwoordingsorgaan worden benoemd door:

- FNV
- CNV Vakmensen

De gepensioneerde leden (3) van het Verantwoordingsorgaan worden benoemd door:

- Vereniging van gepensioneerden uit de Detailhandel

1.1.3.2 Raad van Toezicht

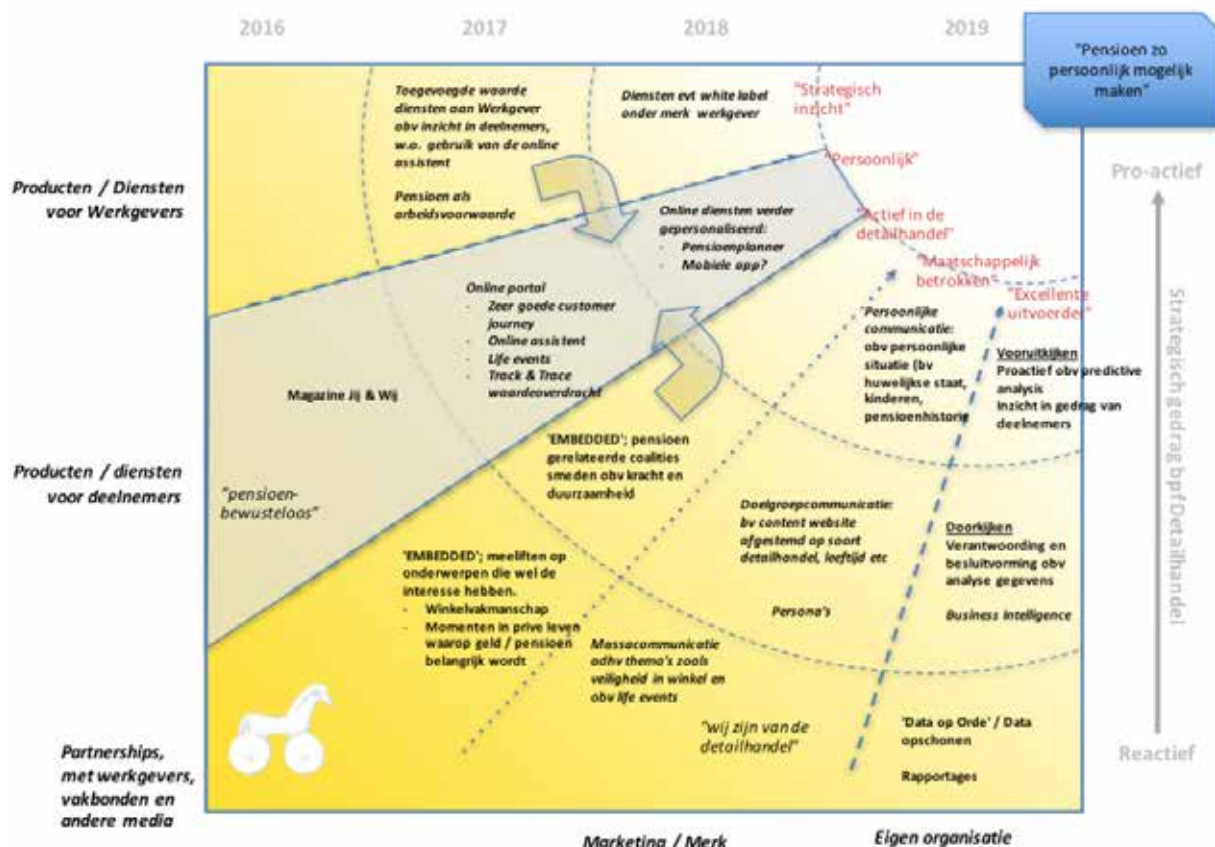
De Raad van Toezicht wordt benoemd door het bestuur op (bindende) voordracht van het Verantwoordingsorgaan.

1.1.4 Uitvoering pensioen- en vermogensbeheer

Het pensioenfonds heeft de uitvoering van het pensioenbeheer uitbesteed aan TKP. Het vermogensbeheer heeft het pensioenfonds uitbesteed aan BlackRock Investment Management (UK).

1.1.5 Ondersteuning en advies

Het pensioenfonds laat zich bij zijn werkzaamheden ondersteunen en/of adviseren door de volgende partijen:

1. Pensioenfonds Detailhandel

1.1.5.1 Adviserend actuaaris

- Mercer Nederland B.V.

1.1.5.2 Beleggingen

- Houthoff Buruma (juridisch)
- Aon Hewitt Investments (operationeel)
- Mercer Investment Consulting (ALM)
- De heer Prof.dr. Rob Bauer (advies)
- Finance Ideas (vastgoed advies)
- EY Montesquieu (Risk Manager Beleggingen)

1.1.6 Controle en waarmerken

Het pensioenfonds heeft voor de controle en het waarmerken van de jaarrekening met de volgende partijen een overeenkomst gesloten:

1.1.6.1 Certificerend actuaaris

- Willis Towers Watson.

1.1.6.2 Accountant

- PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

1.1.7 Het bestuur

1.1.7.1 Samenstelling van het bestuur

Het bestuur is paritair samengesteld. In 2016 was de heer A.H.J Snellen fungerend voorzitter. De bestuursleden worden voor een periode van vijf jaar benoemd. De heer André Snellen is herbenoemd op 1 januari 2016.

1.1.8 Commissies

De commissies hebben onder andere als taak beleids- en bestuursonderwerpen voor te bereiden, rapportages te beoordelen en eventueel wijzigingen voor te stellen, specifieke taken te begeleiden of voor te bereiden (bijvoorbeeld ALM-studie) en uit

te voeren en tevens het bestuur te adviseren op het betreffende beleidsterrein. De samenstelling van de commissies wordt door het bestuur bepaald. Iedere commissie bestaat uit maximaal vijf bestuursleden en een voorzitter, eventueel ondersteund door deskundigen.

De commissies hebben de volgende aandachtsgebieden:

- Commissie Vermogensbeheer: Vermogens- en vastgoedbeheer;
- Commissie Financiën: Premie-inning, budget en jaarwerk;
- Commissie Pensioenen: Actuariële zaken, pensioenregelingen en wet- en regelgeving;
- Commissie Communicatie: Werkgevers- en deelnemerscommunicatie.

1.1.8.1 Samenstelling commissies

Commissie Financiën:

- De heer Rik Grutters (voorzitter)
- De heer André Snellen
- De heer Leo Rolf;
- De heer Gert-Jan Seffinga;
- De heer Henk van der Kolk

Commissie Vermogensbeheer:

- De heer Benne van Popta (voorzitter)
- De heer Ad van Dorssen
- De heer Cor Filippini
- De heer Rik Grutters
- De heer André Snellen

Commissie Pensioenen:

- De heer Ad van Dorssen (voorzitter)
- De heer Jan Meerman
- De heer Cor Filippini
- De heer Bas de Lege
- De heer Henk van der Kolk

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Termijn
André Snellen	Werkgeversvoorzitter	Detailhandel Nederland	2021
Jan Meerman	Lid	Detailhandel Nederland	2020
Leo Rolf	Lid	Detailhandel Nederland	2019
Ad van Dorsen	Lid	Detailhandel Nederland	2018
Benne van Popta	Lid	Detailhandel Nederland	2017
Henk van der Kolk	Werknemersvoorzitter	FNV	2020
Bas de Lege	Lid	FNV	2019
Rik Grutters	Lid	FNV	2018
Gert-Jan Seffinga	Lid	CNV Vakmensen	2021
Cor Filippini	Lid	Gekozen door rechtstreekse verkiezingen vanuit de gepensioneerden en daarvoor voorgedragen door CNV Vakmensen.	2020

Commissie Communicatie:

- De heer Bas de Lege (voorzitter)
- De heer Leo Rolf
- De heer Gert Jan Seffinga
- De heer Jan Meerman
- De heer Benne van Popta

1.1.9 Het Verantwoordingsorgaan

1.1.9.1 Samenstelling

De samenstelling is 10 werknemersleden (FNV en CNV Vakmensen) bepalen in onderling overleg het aantal FNV en CNV Vakmensen leden, op dit moment 8 FNV leden en 2 CNV Vakmensen leden), 3 pensioengerechtigden en 1 werkgeverslid. De benoeming van het werkgeverslid, werknemersleden en de pensioengerechtigden vindt plaats door respectievelijk Detailhandel Nederland, FNV, CNV Vakmensen en de Vereniging van gepensioneerd uit de Detailhandel.

De benoemingstermijn bedraagt vier jaar. Het Verantwoordingsorgaan bepaalt zelf de herbenoeming.

De leden van het Verantwoordingsorgaan:

- Mevrouw Wilma van Aken
- De heer Ton Boonekamp
- De heer Arnold van Dant zich
- De heer Jos van Dun
- De heer Roald Jacobs
- Mevrouw Netty Jansen
- De heer Rabinder Raghoë (per 1 januari 2017)
- De heer Jan de Jong (tot 1 september 2016)
- De heer Ron Kraaijenhagen
- Mevrouw Susanne Mienstra
- De heer Cor Pronk
- De heer Hennie Reijnen
- Mevrouw Thea Voesten-Peters
- De heer HoMing Yeung (per 1 januari 2017)

1.1.9.2 Verslag 2016

Gedurende het verslagjaar kwam het Verantwoordingsorgaan, (VO) in zeven vergaderingen bijeen. In elke vergadering werd door het bestuur verslag gedaan van de belangrijke ontwikkelingen in het fonds, te weten de uitvoering van het pensioenbeheer door TKP, het communicatiebeleid, het consolidatiebeleid en de visie en strategie van het fonds. Het beleid inzake Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB) is ook uitgebreid aan de orde geweest.

Twee keer heeft het VO overleg gevoerd met de Raad van Toezicht, (RvT) waarbij de RvT verslag deed van zijn werkzaamheden en bevindingen.

Het VO heeft kennis gemaakt met het Pensioenplatform Detailhandel, waarbij visies en zienswijzen werden uitgewisseld.

In het overleg met het bestuur is de groeistrategie van het fonds (naar een 'Pensioenfonds Handel') veelvuldig aan de orde geweest. Het uitgangspunt dat het bestuur daarbij hanteert, namelijk dat de pensioenfondsen die zich willen aansluiten moeten overgaan op de pensioenregeling van ons fonds, wordt door het VO gesteund Kostenbeheersing en uitvoeringseenvoud zijn daarbij belangrijke aspecten.

Op de adviesaanvraag van het bestuur over het voornemen van opname van het Bedrijfstakpensioenfonds voor de Schoenmakers per 1 januari 2017 is (opnieuw) positief geadviseerd.

Ook op de adviesaanvraag van het bestuur over het voornemen van opname van het Bedrijfstakpensioenfonds Textiel per 1-1-2017 is positief advies uitgebracht onder voorwaarde dat de overname kostenneutraal is en er geen nadelige financiële gevolgen voor onze deelnemers in het fonds zijn.

Op de adviesaanvraag van het bestuur over het Communicatiebeleidsplan is positief advies uitgebracht met daarbij wel een verzoek om evaluatie in 2017 en het verzoek de nadere uitwerking van het communicatieplan opnieuw ter advisering voor te leggen. Het VO heeft een werkplan opgesteld dat met het bestuur is besproken. Het plan is op grond van voortschrijdend inzicht bijgesteld, waarna het sinds kort in werking is getreden. In het plan zijn de volgende aandachtsgebieden opgenomen:

- De visie en strategie van het fonds;
- Het consolidatiebeleid;
- De ontwikkeling van de premiedekkingsgraad en de toereikendheidstoets;
- Het communicatiebeleid, waaronder 'pensioen 1-2-3';
- Het MVB beleid;
- Het Risico Management Raamwerk (RMR) beleid;
- De risicohouding;
- De ambitie van het fonds.

Het bestuur en de Raad van Toezicht hebben het jaarverslag op 31 mei 2017 besproken met het Verantwoordingsorgaan. Daarbij is met name nog ingegaan op:

- De premiedekkingsgraad; deze was in het verslagjaar 82%, terwijl het bestuur streeft naar ten minste 95%.
- Het verschil van €190 miljoen tussen de zuivere kostendekkende premie en de gedempte premie.
- De belegging van €800 miljoen in Nederlandse woninghypotheken.
- De grote verschuiving in de technische voorziening van actieven naar slapers, die, zo vinden ook bestuur en RvT, aanleiding vormt tot een nadere analyse.

1. Pensioenfonds Detailhandel

De Raad van Toezicht heeft zijn oordeel over het gevoerde beleid gedeeld met het Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan heeft hiervan met instemming kennisgenomen. Met het bestuur en het bestuursbureau zijn afspraken gemaakt over tijdige voorziening van alle relevante informatie. Het bestuur heeft zijn jaarverslag 2016 aan het Verantwoordingsorgaan voorgelegd. Op grond van de verstrekte informatie in dit jaarverslag, het verslag van de Raad van Toezicht en het controlerapport van de actuaire is het Verantwoordingsorgaan van oordeel dat het bestuur een goede en duidelijke verantwoording aflegt van zijn handelen en beleid, en dat een evenwichtige belan- genafweging heeft plaatsgevonden.

1.1.10 Raad van Toezicht

1.1.10.1 Samenstelling Raad van Toezicht

De benoemingstermijn bedraagt vier jaar. Een lid van de Raad van Toezicht kan maximaal één keer worden herbenoemd. De namen van de leden zijn:

Naam	Functie	Termijn
Henk Schuijt	Voorzitter	2017
Ton Meijs	Lid	2018
Roel Beetsma	Lid	2019

1.1.10.2 Taken van de Raad van Toezicht

1. Toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds.
2. Toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belan- genafweging door het bestuur.
3. Verantwoording afleggen over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden aan het Verantwoordingsor- gaan, de werkgever en in het jaarverslag.
4. Het bestuur met raad ter zijde staan.
5. Goedkeuring verlenen aan de besluiten van het bestuur ter vaststelling van:
 - a. Het jaarverslag en de jaarrekening;
 - b. De profielschets van bestuurders;
 - c. Het beleid inzake beloningen, met uitzondering van de beloning van de Raad van Toezicht;
 - d. Gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het pensioenfonds of de overname van verplichtingen door het pensioenfonds;
 - e. Liquidatie, fusie of splitsing van het pensioenfonds;
 - f. Het omzetten van het pensioenfonds in een andere rechtsvorm, bedoeld in artikel 18 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek.

1.1.10.3 Verslag 2016

De Raad van Toezicht heeft tot taak onafhankelijk toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken bij het fonds. De Raad van Toezicht (RvT) bestaat uit drie leden, te weten: de heer H.Schuijt (voorzitter), de heer T. Meijs en de heer R. Beetsma.

In 2016 heeft de RvT 4 maal vergaderd, 3 bestuursvergaderin- gen bijgewoond en 4 maal overleg gehad met de voorzitters van het fonds. Naast deze overleggen is periodiek informatie uitgewisseld. De RvT heeft regelmatig overleg gevoerd met het Verantwoordingsorgaan, meestal gezamenlijk met de voorzitters van het bestuur. De RvT heeft kennis kunnen nemen van notulen van bestuursvergaderingen en rapportages van bestuurscom- missies. De RvT heeft tevens deelgenomen aan een strategiedag van het bestuur met als onderwerp "de nieuwe pensioenregeling". Periodiek heeft de RvT overleg met de DNB.

Het toezicht van de RvT omvat het gehele bestuurspectrum. De RvT had voor 2016 naast algemene thema's en governance de volgende prioriteiten bepaald:

- Visie en strategie van het fonds;
- Ontwikkelingen in de detailhandelssector;
- Herstelplan en haalbaarheidsstudie;
- Communicatie waaronder "pensioen 1-2-3";
- Risicohouding, ambitie en financiële opzet;
- Duurzaamheidsbeleid.

De ontwikkelingen in de sector Detailhandel hebben in 2016 bijzondere aandacht van het bestuur gehad, dit met het oog op de gevolgen voor het fonds op lange termijn. Hierbij is tevens gebruik gemaakt van de visie van externe deskundigen. De leden van de RvT zijn bij de presentatie van deze visie aanwezig geweest. Het bestuur heeft de mogelijke risico's van sectorontwikkelingen voor de pensioenregeling in kaart gebracht en besproken met de RvT. Het gaat hierbij met name om de gevolgen van de faillissementen van grote spelers in de detailhandel. Vooralsnog blijft het gevolg voor het fonds beperkt.

De RvT heeft met genoegen kunnen vaststellen dat het bestuur de toekomst van het pensioenstelsel en de benodigde fundamentele aanpassingen regelmatig op de agenda heeft staan en veel voor- bereidingen heeft getroffen voor een goede besluitvorming. In het kader van consolidatie van de pensioensector heeft het bestuur in 2016 gekeken naar de strategie van het fonds op dit gebied. Realisatie van het consolidatiebeleid blijkt bijzonder lastig door verschillen in de dekkingsgraden van de fondsen. Met Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Groothandel in Textielgoederen en Aanverwante Artikelen (BPF TEX) en Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Schoenmakerij

**"Ik woon na 43 jaar
weer in Portugal, waar
ik rond kan komen
met mijn AOW en
ouderdomspensioen."**

- LUCILLIA DE OLIVEIRA,
GEPENSIONEERDE

(BPF Schoenmakerij) hebben in 2016 intensieve gesprekken over samengaan plaatsgevonden. De RvT heeft speciale en kritische aandacht gehad voor de voorwaarden die gesteld worden aan de Collectieve Waardeoverdracht van BPF TEX en BPF Schoenmakerij. De CWO's van Bpf Schoen en Bpf Textiel zijn respectievelijk eind december 2016 en begin 2017 gerealiseerd na een lang en intensief traject van overleg en voorbereiding. De RvT heeft zijn goedkeuring hieraan gehecht.

De RvT heeft kennisgenomen van het herstelplan en hier goedkeuring aan verleend. De projectie is dat herstel binnen 10 jaar tijd zonder korten mogelijk is. De RvT stelt vast dat de mogelijke risico's met betrekking tot de premie over zowel werkgevers als werknemers worden gespreid. Verder heeft de RvT zich op de hoogte gesteld van het proces dat is gevolgd voor de vaststelling van de risicohouding van het fonds in het kader van het opstellen van de haalbaarheidstoets. De RvT heeft ingestemd met het proces en de uitkomsten.

De RvT heeft in zijn rol als intern toezichthouder regelmatig kennisgenomen van de werkzaamheden van de bestuurscommissies en heeft incidenteel vergaderingen van de commissies bijgewoond.

De RvT heeft vastgesteld dat communicatie hoog in het vaandel van het fonds staat. De RvT onderschrijft het Communicatiebeleidsplan 2016. De communicatie op basis van Pensioen 1-2-3 werd verder aangepast en bestaat nu uit drie lagen, van simpel tot gedetailleerd. In het kader van de noodzakelijke versterking van het bestuursbureau werd voorzien in de vacature van Hoofd Communicatie. De RvT heeft er vertrouwen in dat het fonds daarmee goed is voorbereid op ontwikkelingen op het gebied van communicatie.

Risico Management is een permanent punt van aandacht van de RvT en heeft regelmatig op de agenda van de vergaderingen van de RvT gestaan. Zo heeft de RvT een uitgebreide update van het Risico Management Raamwerk (RMR) ontvangen. Het jaar 2016 heeft wat betreft RMR hoofdzakelijk in het teken gestaan van de update en vastlegging van de verschillende risico's en beheersmaatregelen in het RMR. De RvT heeft dit proces nauwkeurig gevolgd. Het IT Risk Framework wordt verder uitgewerkt in het RMR. Een belangrijk punt voor de RvT is de Systematische Integrale Risico Analyse (SIRA), met name ten aanzien van Integriteit. Naar aanleiding van een beoordeling door De Nederlandsche Bank is een aantal aanvullende maatregelen gedefinieerd welke zijn neergelegd in een nota "SIRA Integriteit". Deze nota is begin 2017 door het bestuur behandeld en vastgesteld. Verder is ter onderstreping van het belang van het risicomanagement het bestuursbureau uitgebreid met een medewerker risicomanagement. De RvT is van mening dat de invulling van het risicomanagement bij het fonds het afgelopen jaar aanzienlijk is versterkt.

1. Pensioenfonds Detailhandel

Het vermogensbeheer wordt gekenmerkt door een beleggingsbeleid dat zoveel als mogelijk passief is en gericht is op het volgen van brede indices. Uitgangspunt voor het investeren in een beleggingscategorie is, dat er voldoende kennis over de betreffende beleggingscategorie aanwezig is bij het bestuur en binnen het bestuursbureau om daarmee voldoende grip te houden op de risico's. Het renterisico wordt 92% op UFR-basis afgedekt. Dit beleid is gebaseerd op het uitgangspunt dat het fonds geen rentevisie heeft, en daarmee speculatie op rentedalingen en rentestijgingen vermijdt. Een derde uitgangspunt is dat er maatschappelijk verantwoord wordt belegd. Het MVB-beleid is in 2016 verder opgepakt aan de hand van een werkplan MVB, waarvan de acties en aandachtspunten in 2017 verder worden uitgewerkt. De RvT kan zich goed vinden in deze uitgangspunten.

Gezien de lage rendementen op schuld met een hoge rating is gekozen voor verbreding van de beleggingsportefeuille met de categorie hypotheek. Het gaat hierbij om hypotheek op Nederlandse woningen. Eisen aan het toevoegen van deze beleggingscategorie is dat het moet passen binnen het risicoprofiel, begrijpelijk moet zijn en operationeel gemanaged moet kunnen worden.

De overgang naar EMIR, waarbij uiteindelijk alle derivatencontracten centraal gecleard worden, heeft de aandacht van het bestuur en de RvT gehad. Deze wetgeving is voor pensioenfondsen pas relevant met ingang van 2018.

De RvT heeft met regelmaat gesproken met het bestuur en de Commissie Pensioenen over zaken die betrekking hebben op de pensioenregeling. Geconcludeerd kan worden dat er een financieel bouwwerk staat met heldere afspraken over (ongunstige) eventualiteiten die zich kunnen voordoen en hoe deze in de verdeling tussen werknemers en werkgevers opgelost kunnen worden. De RvT is aanwezig geweest bij een bestuursvergadering over mogelijk toekomstige nieuwe pensioenregelingen zoals in de SER zijn besproken en varianten hierop. Belangrijke kwesties die een rol spelen zijn de deling van de risico's tussen de verschillende cohorten en de effecten van de keuze van een nieuwe regeling voor de verdeling van huidige en toekomstige uitkeringen tussen de verschillende cohorten van deelnemers.

De RvT heeft kennisgenomen van het besluit en de overwegingen om vanaf 2018 indexatie van de franchise plaats te laten vinden met de stijging van de AOW.

De pensioenadministratie bij de uitvoerder TKP heeft de doorlopende aandacht van het bestuur gehad. De uitbesteding-

srelatie met TKP is doorgelicht door een onafhankelijke partij. De RvT is hierover geïnformeerd.

De RvT heeft zich een goed oordeel kunnen vormen over het functioneren van het bestuur en de samenwerking binnen het bestuur en zijn commissies. De RvT heeft vastgesteld dat het bestuur het pensioenfonds professioneel bestuurt en de belangen van de (ex)-deelnemers en pensioengerechtigden evenwichtig behartigt. Het bestuur heeft er blijk van gegeven dat het hecht aan een goede governance structuur en een goede relatie met het Verantwoordingsorgaan en de RvT. De RvT vindt het positief dat het bestuursbureau in 2016 verder uitgebreid is op het gebied van communicatie, pensioenbeheer en vermogensbeheer/ risicomanagement.

De RvT heeft in 2016 een zelfevaluatie uitgevoerd waarbij gebruik is gemaakt van externe begeleiding. De conclusie is dat de RvT goed functioneert en dat de samenwerking met het bestuur en het Verantwoordingsorgaan goed verloopt. De RvT kan voldoende onafhankelijk functioneren en is als collectief goed toegerust voor zijn takenpakket. Echter, de RvT heeft vastgesteld dat de countervailing power van de RvT ten opzichte van het bestuur verbeterd kan worden, indien de RvT op een vroeger moment in een besluitvormingsprocedure geïnformeerd en betrokken wordt. Hierover heeft inmiddels overleg met de voorzitters plaatsgevonden en de verbeterpunten zijn opgepakt. De Raad van Toezicht spreekt zijn waardering uit voor de inzet van het bestuur, het bestuursbureau en het Verantwoordingsorgaan. Hij heeft de samenwerking als prettig ervaren.

1.1.11 Pensioen Platform Detailhandel

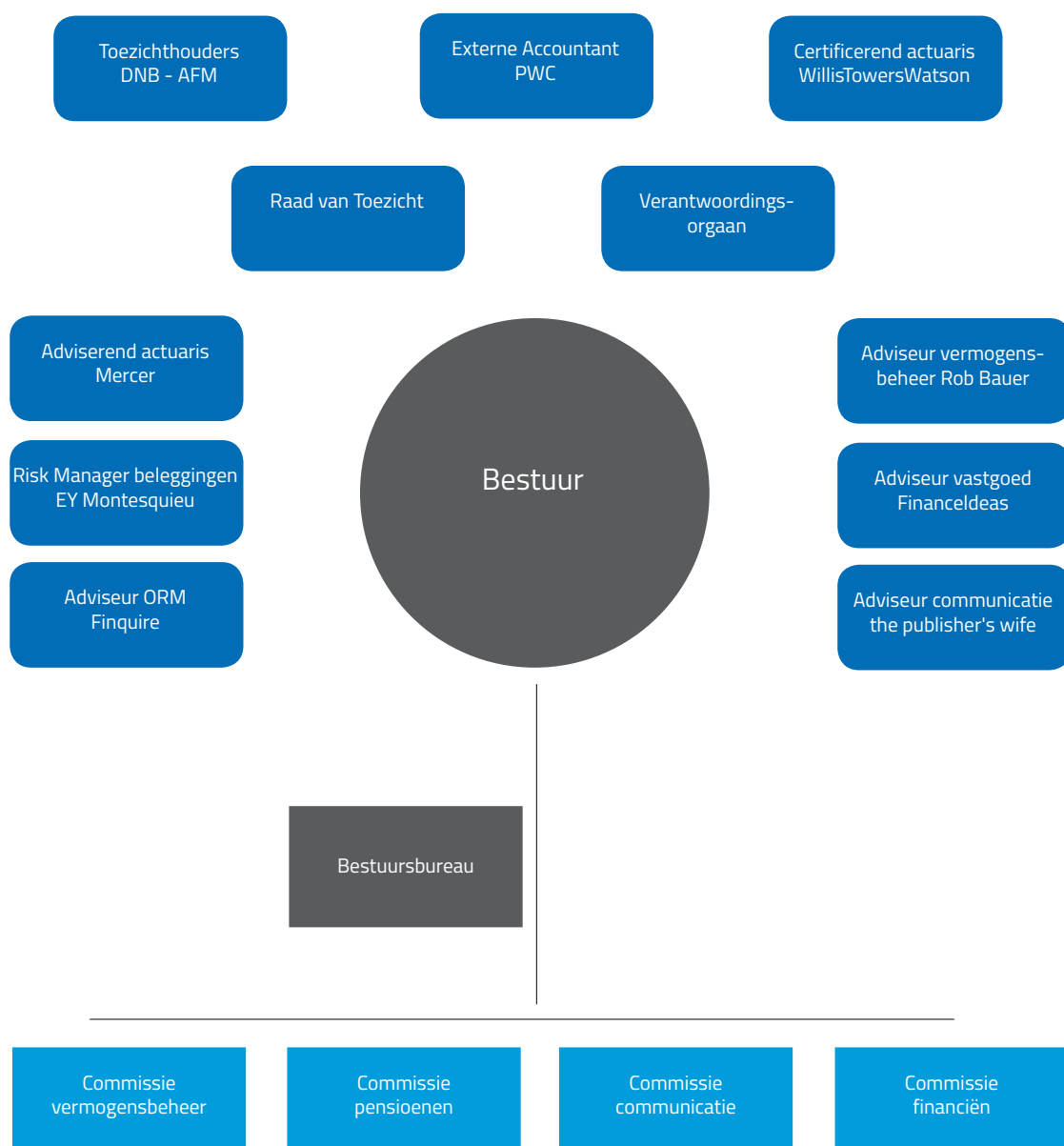
Platform Pensioenen Detailhandel (PPD) is het gremium voor overleg tussen sociale partners en alle pensioenfondsen waar Detailhandel Nederland voordracht rechten voor heeft en voor overleg over alle regelingen die door die pensioenfondsen worden uitgevoerd. Binnen dit gremium wordt kennis en expertise opgebouwd om de toekomstdiscussie over de arbeidsvoorwaarde pensioen voor de 'handel' te voeren. Beslissingsbevoegdheden van sociale partners omtrent pensioenregelingen leggen deze sociale partners expliciet bij het PPD dat enerzijds de kennis en kunde opbouwt om deze beslissingen adequaat te kunnen nemen en anderzijds goed geworteld blijft in de sociale partners.

1.1.12 Het bestuursbureau

Het bestuur heeft een bestuursbureau. De medewerkers van het bestuursbureau zijn in dienst van het pensioenfonds. Het bestuur heeft een directeur benoemd die leiding geeft aan het bestuursbureau. Het bestuursbureau is belast met de dagelijkse

operatie van het pensioenfonds alsmede met de overige door het bestuur aan hem opgedragen taken.

1.1.13 Organigram pensioenfonds

De winkel Reshare van het Leger des Heils geeft gebruikte kledingstukken een tweede leven.

2.

ONTWIKKELINGEN

2. Ontwikkelingen

Ontwikkelingen financiële positie.

2.1 Ontwikkelingen dekkingsgraad

Sinds 2015 is er, naast een actuele dekkingsgraad, een beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad over de afgelopen 12 maanden.

Actuele dekkingsgraad

De stijging van de dekkingsgraad met 0,7% (van 106% naar 106,7%) is met name veroorzaakt door het beleggingsrendement exclusief de renteafdekking.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is gelijk aan de gemiddelde dekkingsgraad over de afgelopen 12 maanden. De beleidsdekkingsgraad is in 2016 gedaald van 109,8% per 31 december 2015 naar 104,7% per 31 december 2016. De daling van de beleidsdekkingsgraad wordt veroorzaakt door de lagere maanddekkingsgraden in 2016 ten opzichte van 2015. Deze lagere maanddekkingsgraden volgen uit de lagere rentetermijnstructuur in 2016.

2.1.1 Dekkingsgraad, herstelplan en feitelijk herstel

Reservetekort

Het vereist vermogen bedraagt 118,4% op 31 december 2016. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt 104,7% op 31 december 2016, aldus bevindt het pensioenfonds zich in een

situatie van reservetekort (dekkingsgraad is lager dan het vereist vermogen van 118,4%). Het minimum vereist eigen vermogen bedraagt 104,5 %, hier zit het pensioenfonds boven.

2.1.1.1 Herstelplan 2016

Het pensioenfonds bevindt zich in een situatie van tekort en heeft in 2016 een herstelplan ingediend.

Het bestuur verwacht dat de beleidsdekkingsgraad zich binnen een periode van 15 jaar (na ongeveer 6 jaar) tot het vereist vermogen zal herstellen. Als het feitelijke herstel achter gaat lopen op het herstelplan kan het bestuur aanvullende maatregelen treffen. Het herstelplan is een benadering van de werkelijkheid. De verwachting van het herstel is gebaseerd op de huidige uitgangspunten van het herstelplan. De feitelijke ontwikkeling van de dekkingsgraad kan afwijken van het beoogde herstelpad.

Het bestuur heeft op 30 maart 2016 een herstelplan ingediend bij DNB. DNB heeft het herstelplan beoordeeld en op 19 mei 2016 is goedkeuring ontvangen.

2.1.1.2 Feitelijk herstel 2016

In onderstaande tabel is het verloop over 2016 van het verwachte herstel en het feitelijk herstel opgenomen.

2.1.1.3 Herstelplan 2017

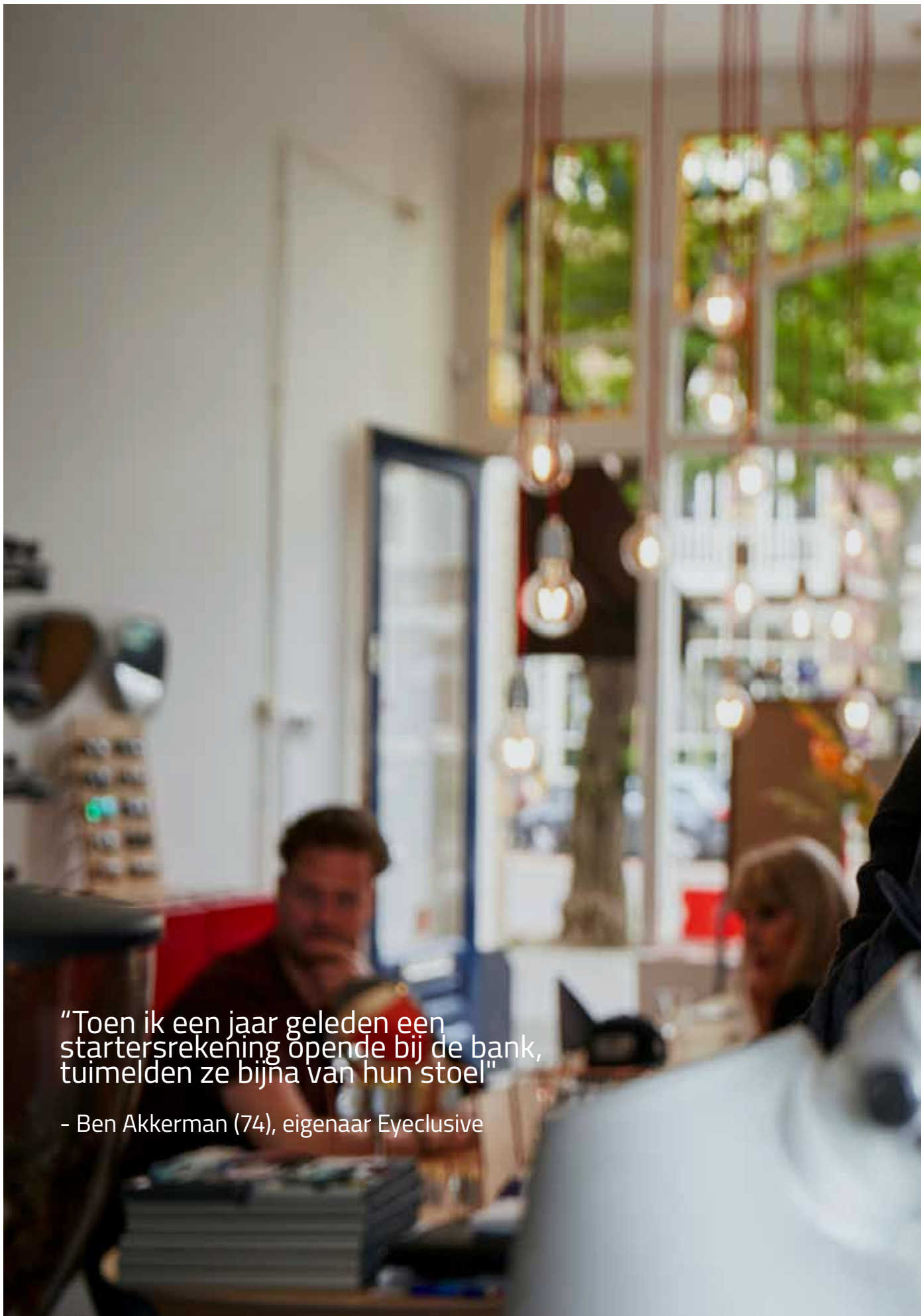
Het pensioenfonds heeft het herstelplan voor 2017 ingediend en daarvoor goedkeuring van de DNB ontvangen.

	Jaar	Dekkings- graadprimo	Premie	Uit- kering	Index- ering/Kor- ting	Rente termijn- Structuur	Over- rende- ment	Overig	Dekkings- graad ultimo
			M1	M2	M3	M4	M5	M6	
		%	Delta %-punt	Delta %-punt	Delta %-punt	Delta %-punt	Delta %-punt	Delta %-punt	%
Verwachting	2016	106,0%	-0,9%	0,1%	0,0%	0,0%	3,1%	0,1%	108,5%
Realisatie	2016	106,0%	-0,8%	0,1%	0,0%	-11,1%	14,5%	1,4%	106,7%

Samen met Universiteit van Maastricht
onderzoekt Pensioenfonds Detailhandel het
pensioenbewustzijn in Nederland.

- Prof. dr. Paul Smeets & dr. Rob Bauer

"Toen ik een jaar geleden een startersrekening opende bij de bank, tuimelden ze bijna van hun stoel"

- Ben Akkerman (74), eigenaar Eyeclusive

3.

CODE

PENSIOENFONDSEN

3. Code Pensioenfondsen

3. Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen is door de sector zelf opgesteld en is bedoeld om de communicatie met de deelnemers transparanter te maken en bij te dragen aan het verbeteren van de kwaliteit van het functioneren van het pensioenfondsbestuur.

De normen in de code zijn weliswaar leidend, maar laten ruimte voor de eigen verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor naleving van de Code geldt het 'pas-toe-of-leg-uit'-beginsel. Afwijken van de norm is dus mogelijk, als daar een goede reden voor is.

Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen

De Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid hebben een Monitoringcommissie ingesteld. Deze commissie ziet toe op de naleving van de Code. In haar rapport over het jaar 2015 heeft deze commissie aandacht besteed aan een aantal belangrijke onderwerpen waarop in dit hoofdstuk wat nadrukkelijker wordt ingegaan.

Missie, visie en strategie

De commissie is van mening dat pensioenfondsen in het jaarverslag maximaal transparant moeten zijn over hun missie, visie en strategie.

Het bestuur heeft gekozen voor een "responsive" en integrale aanpak van de toekomstvisie, één pensioenfonds voor de Handel in 2020. Daarbij vindt afstemming plaats met sociale partners, wordt rekening gehouden met politieke uitkomsten en vindt afstemming plaats met de doelgroep (werkgevers en werknemers). In het verslagjaar zijn daartoe drie werkgroepen samengesteld (digitaal, de nieuwe pensioenregeling en de sectoranalyse) die intensief kijken naar de toekomst van de pensioenregeling in de handel en de mogelijkheid om stakeholders daar meer bij te betrekken. Zie ook hoofdstuk 1.1.2.

Intern toezicht

De commissie meent dat de Code Pensioenfondsen behulpzaam is bij het streven naar goed bestuur. De Code geeft concrete uitgangspunten voor het intern toezicht en dient als leidraad voor het vaststellen of sprake is van goed bestuur.

De Raad van Toezicht heeft in het verslagjaar de naleving van de Code op onderdelen actief onderzocht. Daarbij is met name gekeken naar de visie en strategie, de risicohouding en verbetering/beheersing van de integriteitsrisico's. In hoofdstuk 1.1.10 is het verslag van de Raad van Toezicht opgenomen.

Cultuur

De commissie vindt het van groot belang dat pensioenfondsen geschillen-, klachten- en klokkenluidersregelingen gebruiken. Naast de al bestaande geschillen- en klachtenregeling heeft het bestuur een klokkenluidersregeling ingevoerd. Verder bestaat er een gedragscode en een incidentenregeling. Eventuele terugkoppeling van de gesignaleerde klachten (over de uitvoering) en geschillen vindt elders plaats in het jaarverslag.

Diversiteit

Diversiteit is een belangrijke norm waaraan het pensioenfonds zich wil houden. Diversiteit stimuleert creativiteit, vernieuwing en voorkomt tunnelvisie. De Code veronderstelt diversiteit en stelt duidelijke minimumeisen rond het bestuur en Verantwoordingsorgaan: ten minste één man en één vrouw en ten minste één onder en één boven de veertig jaar.

Op dit moment (mei 2017) zijn alle 10 bestuursleden man, waarvan 1 jonger dan 40 jaar. In het Verantwoordingsorgaan is er wel sprake van vrouwelijke leden (vier van de veertien), waarvan één vrouw onder de 40 jaar. In totaal waren er in het Verantwoordingsorgaan in 2016 twee leden jonger dan 40 jaar. In 2017 is dit aantal 3.

Het bestuur heeft het thema diversiteit nadrukkelijk besproken met de benoemende organisaties (sociale partners). Daarbij is expliciet gevraagd om bij (her)benoeming specifiek te kijken naar de diversiteit van kandidaten, dit om te bewerkstelligen dat in de toekomst wordt voldaan aan de diversiteitscriteria gesteld aan het bestuur.

Verantwoording

De commissie vindt het belangrijk dat fondsen de missie, visie en doelen zo concreet mogelijk transparant maken zodat daarover vervolgens op de juiste wijze meetbaar kan worden gerapporteerd. De commissie vindt tevens een goede bestuursevaluatie een belangrijk aspect waarover eerlijk en open gecommuniceerd dient te worden.

De visie van het bestuur worden besproken met het Verantwoordingsorgaan, de Raad van Toezicht en de sociale partners. Deelnemers en werkgevers worden hierover via de reguliere communicatiekanalen geïnformeerd.

Het bestuur heeft in het verslagjaar een zelfevaluatie uitgevoerd en heeft de Life Orientation scores van nieuwe bestuursleden individueel en vervolgens collectief in beeld gebracht en getoetst.

"Wat voor een invloed heeft trouwen op je pensioen?"

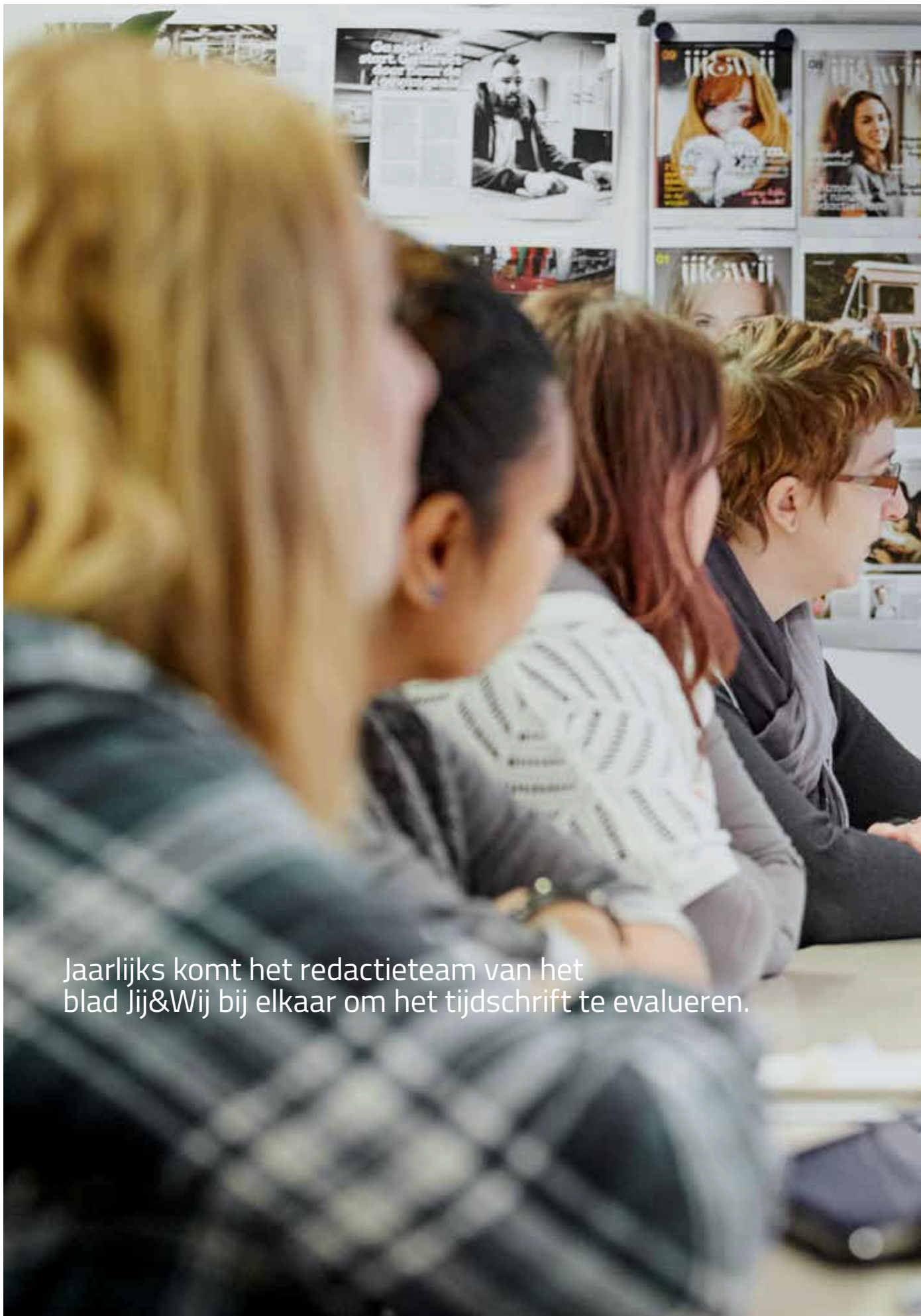
BRUIDSMODEZAAK KOONINGS

In het verslagjaar is HR-beleid voor het bestuursbureau en het bestuur vervaardigd, op basis waarvan competenties en ontwikkelingsmogelijkheden in kaart zijn gebracht.

Toekomstige ontwikkelingen Commissie Monitoring

De commissie zal voor de jaren 2017-2018 nadere aandacht besteden aan de rol van het interne toezicht. Ook zal zij kijken naar ontwikkelingen rond extern toezicht, wijzigingen en/of aanvullingen op de Code in kaart brengen, alsmede kijken naar de Corporate Governance principes van de OESO en Institutionele Beleggers in relatie tot pensioenfondsen.

Pensioenfonds Detailhandel heeft het voornemen actief te participeren in activiteiten van de Commissie en zal de Code toepassen, of anders uitleggen, en hierover de stakeholders informeren.

Jaarlijks komt het redactieteam van het blad Jij&Wij bij elkaar om het tijdschrift te evalueren.

4.

COMMUNICATIE

4. Communicatie

4.1 Algemeen

Het bestuur van het pensioenfonds wil alle betrokkenen, (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers, in lijn met wet- en regelgeving, op heldere en begrijpelijke wijze informeren over het beleid en de uitvoering daarvan. Ieder jaar wordt in de commissie communicatie een communicatiejaarplan opgesteld in lijn met het communicatiebeleidsplan.

4.2 Communicatiebeleidsplan

Het bestuur heeft een communicatiebeleidsplan vastgesteld. Hierin zijn visie en kernwaarden (betrouwbaar, professioneel, toegankelijk, vernieuwend) opgenomen. Er is een strategie per doelgroep vastgesteld, welke via het communicatiejaarplan wordt ingevuld.

4.3 Persbeleid

Het onderwerp pensioen is actueel, pensioenfondszen zijn regelmatig in het nieuws. Het pensioenfonds heeft vastgelegd hoe het persbeleid invulling krijgt. Deze invulling is terug te vinden in een apart persdocument. De belangrijkste uitgangspunten zijn:

- Er wordt gekozen voor een reactief persbeleid. Dit houdt in dat het pensioenfonds de pers niet zelf benadert, maar de pers op verzoek wel te woord staat;
- In beginsel doet de voorzitter van het pensioenfonds in voorkomende gevallen de woordvoering.

4.4 UPO en Berichtenbox

Vanaf 1 januari 2017 moeten pensioenfondszen gebruik maken van het nieuwe UPO-model. De Pensioenfederatie heeft de UPO-modellen korter en eenvoudiger gemaakt en de iconen uit Pensioen 1-2-3 in het UPO verwerkt. Het UPO wordt indien mogelijk digitaal verstrekt. Deelnemers die hier bezwaar tegen hebben kunnen dit aangeven en ontvangen het UPO schriftelijk.

De processen rondom het gebruik van de Berichtenbox zijn in 2016 ingericht. Actieve deelnemers die bij de Berichtenbox zijn aangesloten en hun e-mailadres hebben opgegeven krijgen een notificatie dat het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) beschikbaar is in Mijn Omgeving op de website van Pensioenfonds Detailhandel.

4.4.1 Pensioen 1-2-3

Sinds 1 februari 2016 gebruikt Pensioenfonds Detailhandel de startbrief Pensioen1-2-3. Een generieke versie van deze startbrief staat als pdf op onze website.

Door digitaal met de deelnemers te communiceren, kan Pensioenfonds Detailhandel kostenefficiënter en milieuvriendelijker werken. Wij bieden de deelnemers de mogelijkheid om alle post van het pensioenfonds digitaal te ontvangen. De regels van toezichthouder AFM op dat gebied zijn ruimer geworden en maken dit dus ook mogelijk. Deelnemers kunnen zelf intekenen voor digitale communicatie of aangeven als zij alleen schriftelijk post willen ontvangen.

4.4.2 Jij&Wij Magazine

Driemaal per jaar ontvangen deelnemers het magazine Jij&Wij. Doelstelling van het magazine is, om de lezer bij het pensioen te betrekken en informatie te delen. Dit doen we zo praktisch mogelijk met onderwerpen die dicht bij de lezer staan. Daarnaast moet het magazine het bezoek aan de website stimuleren.

Het magazine heeft een oplage van 255.000 exemplaren. Jaarlijks wordt door middel van een telefonische enquête aan deelnemers (die bellen naar de pensioendesk) onder meer gevraagd of zij het blad kennen en waarderen. Gemiddeld scoort de Jij&Wij in 2016 een 7,6.

4.4.3 Pensioenkrant

In 2016 werd bij de Pensioenkrant een enquête gevoegd met elf vragen over de krant en de communicatie van Pensioenfonds Detailhandel. In totaal ontvingen 88.204 gepensioneerden een enquête. Hiervan kwamen er 8.844 ingevuld retour; daarvan waren er 7.009 gepersonaliseerd en 1.835 anoniem. Het gemiddelde cijfer was een 7,9. Daarnaast gaf 35% een aanvullende opmerking, hetgeen hoog is en duidt op betrokkenheid. Dit leverde een enorme lijst op met onderwerpen en ideeën voor de volgende krant.

4.4.4 Website

De website is voor veel mensen het eerste contact met Pensioenfonds Detailhandel. Daarnaast is het een belangrijke bron van informatie en worden hier ook nieuwsberichten gepubliceerd.

4.4.5 Invoering Wet Pensioencommunicatie en Pensioen1-2-3

De Wet Pensioencommunicatie is in 2016 gefaseerd in werking getreden. Het pensioenfonds volgt de gelaagde Pensioen1-2-3 sinds september 2015. Deze opzet biedt de deelnemer gelaagde informatie over zijn pensioenregeling. De startbrief is vervangen door laag 1 van Pensioen 1-2-3. Deze tekst is eenvoudiger en

A close-up photograph of a woman with blonde hair, wearing a dark blue t-shirt, focused on working on a white sneaker. She is using a yellow pencil to mark the shoe. The shoe has a thick, multi-layered sole with brown and white sections. Another similar shoe is visible next to it. The background is blurred, showing what appears to be a workshop or factory setting.

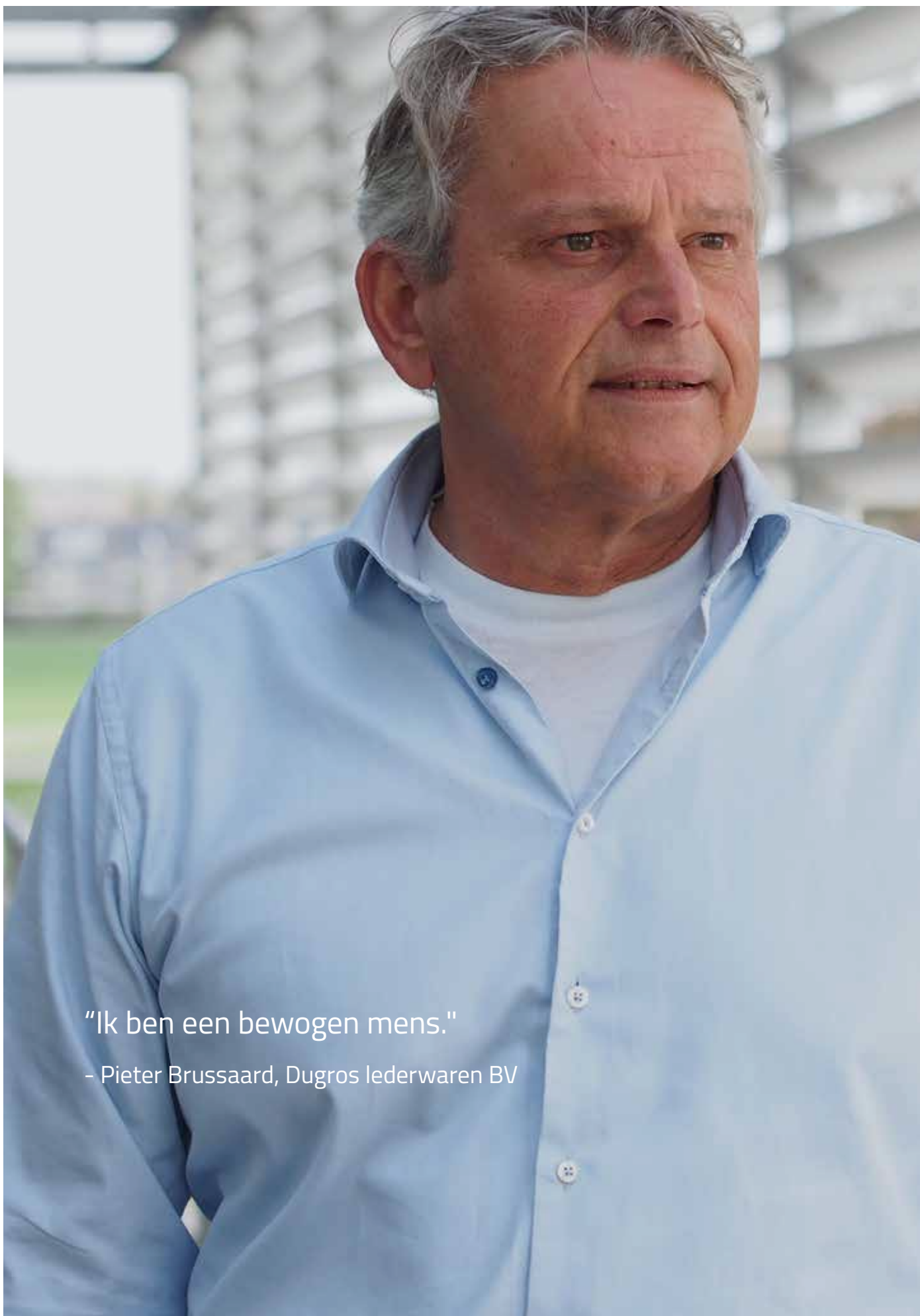
"Ik leer bij Shoe Academy in Utrecht hoe ik mijn eigen schoenen ontwerp"

- STERRE MERKELBANK

korter en bestaat uit drie lagen met een vast aantal onderwerpen, iconen en teksten. Daarnaast is de informatie die pensioenfondsen moeten geven over verhogen en verlagen van de pensioenen gewijzigd. Voortaan wordt er over vijf jaar getoond wat er in het verleden is gebeurd. Voorheen was dit drie jaar.

4.5 Toekomst

Nieuwe actieve deelnemers aan het Pensioenfonds Detailhandel ontvangen in 2017 met hun welkomstbrief de eenmalige Welkomst Jij&Wij. Hierin vinden de deelnemers een bloemlezing uit de eerdere edities en informatie over en van het pensioenfonds. Onder de nieuwe actieve deelnemers bevinden zich ook de werknemers van het overstappende Pensioenfonds Schoenmakerij, Audax GrandVision en Pensioenfonds Tex. In 2017 zal de focus liggen op de procesbrieven, met name op het aanpassen van de teksten en het verbeteren van de tone of voice. De website wordt gedeeltelijk geherstructureerd om zo informatief mogelijk te zijn. De opzet van de hele website wordt eenvoudiger en overzichtelijk gemaakt met een duidelijker algemeen deel: Wie zijn wij, waarom zijn wij er, wat doen wij en hoe doen wij het. Daarnaast wordt het websitegedeelte over beleggen herschreven en uitgebreid. Hieraan voorafgaand wordt het websitebezoek van werkgevers geanalyseerd en wordt er via de werkgeversdesk een telefonische enquête gehouden onder werkgevers en administratiekantoren die vragen hebben en daarom met TKP bellen.

"Ik ben een bewogen mens."

- Pieter Brussaard, Dugros lederwaren BV

5.

TOEZICHTHOUDER

5. Toezichthouder

5.1 De Nederlandsche Bank (DNB)

5.1.1 Dwangsom of boetes

Het afgelopen jaar zijn aan het pensioenfonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. Er zijn door DNB geen aanwijzingen aan het pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

A portrait of a middle-aged man with short, light brown hair and a slight stubble. He is looking directly at the camera with a neutral expression. He is wearing a dark navy blue turtleneck sweater under a black G-Star jacket. The jacket has gold-colored eyelets and a gold zipper. The background is out of focus, showing what appears to be a window with a grid pattern.

"Zo complex van smaak, zo fluweel, zoveel laagjes en schakeringen. Fascinerend."

- Giles Huygen, wijnwinkel De Koninginneweg

"De meest bijzondere ervaring was in China. China heeft theesoorten die worden gemaakt van theeplanten met een heel lange historie."

- Paula Koelemij, Simon Lévelt

6.

GEDRAGSCODE

6. Gedragscode

6.1 Gedragscode

Op de bestuursleden en iedere werknemer van het pensioenfonds is de Gedragscode van toepassing. Deze is ook van toepassing voor de Raad van Toezicht en het Verantwoordingsorgaan. Het doel van de Gedragscode is onder andere door het stellen van regels en richtlijnen mogelijke belangenconflicten tussen het pensioenfonds en betrokkenen te voorkomen. De Gedragscode bevordert de transparantie en zorgt ervoor dat alle betrokkenen, ook voor hun eigen bescherming, duidelijk weten wat wel en niet geoorloofd is. Elk bestuurslid, lid van Raad van Toezicht, lid van het Verantwoordingsorgaan en iedere werknemer verklaart jaarlijks schriftelijk de gedragscode nageleefd te hebben.

In 2016 is door de compliance officer gekeken naar de naleving van de Gedragscode, insiderregeling en beoordeling van meldingen en goedkeuringen. De compliance officer (NCI) heeft geen bijzonderheden waargenomen.

6.2 Goed pensioenfondsbestuur

6.2.1 Bestuur

De omvang van het bestuur is 10. De verdeling van zetels (10) is vijf voor de werkgevers, vier voor werknemers en één voor de pensioengerechtigden.

De benoemingstermijn door het bestuur bedraagt vijf jaar. Een bestuurslid kan maximaal twee keer worden herbenoemd.

6.3 Zelfevaluatie

Montae heeft na de bestuursvergadering van december 2016 een zelfevaluatie van het bestuur uitgevoerd. De nadruk heeft gelegen

op het functioneren van het bestuur als collectief, dit met name gericht op wat er beter kan. Wat onder andere beter kan is het op de hoogte houden van alle bestuursleden (en RvT), bijvoorbeeld door een wekelijkse update van de stand van zaken betreffende de laatste ontwikkelingen van onderwerpen die ook op de agenda van het bestuur staan (in 2017 is dit ingevoerd). Een ander punt is bijvoorbeeld om voor langlopende trajecten (> 6 maanden) een 'track en trace' map op te stellen, dit om de kwaliteit van de besluitvorming te borgen.

6.3.1 Onafhankelijkheid bestuur

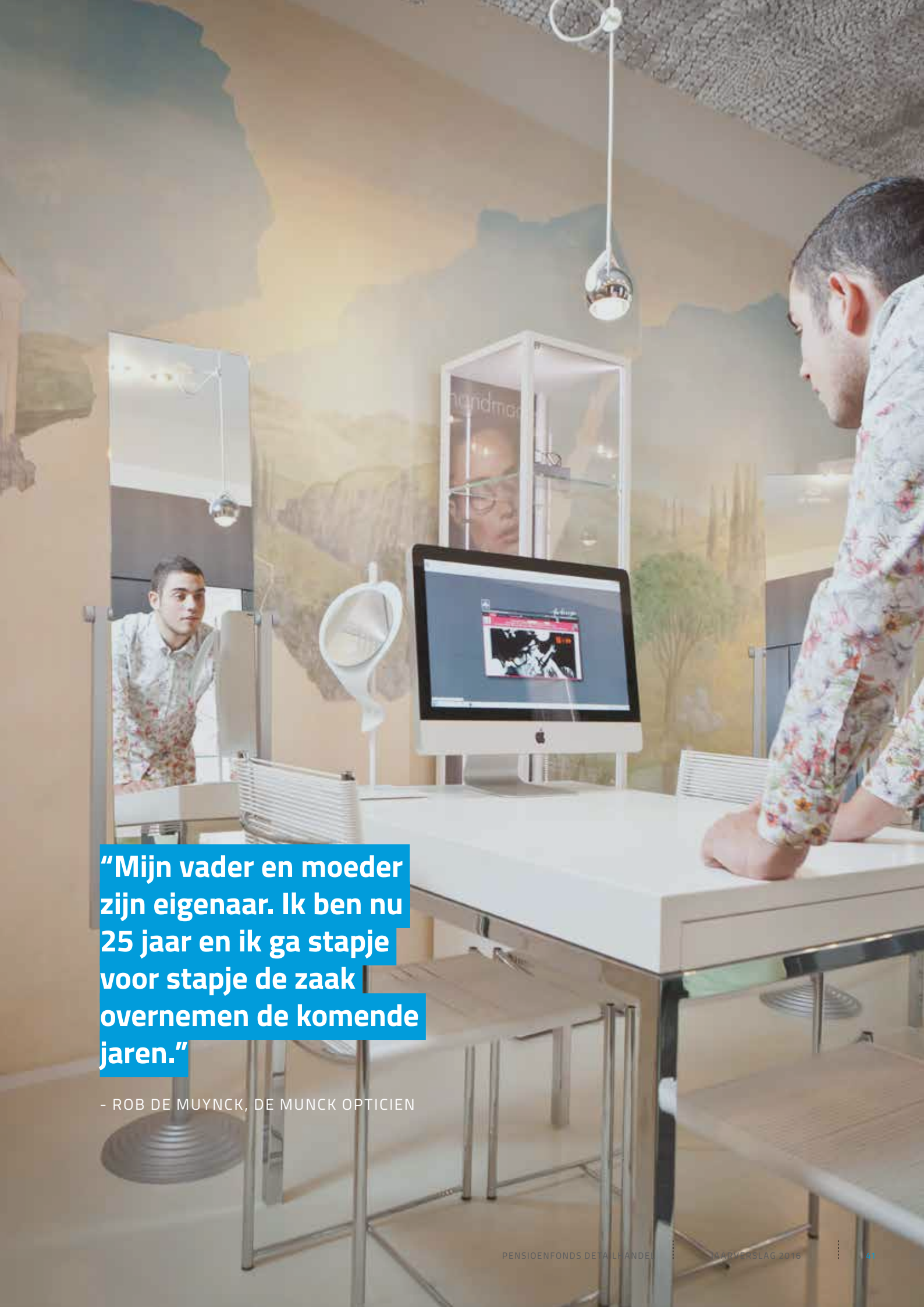
Het bestuur van het pensioenfonds stelt zich bij het uitoefenen van zijn bestuursstaak onafhankelijk op. Het bestuur draagt er zorg voor dat het pensioenfonds uitsluitend handelt ten behoeve van alle belanghebbenden van het pensioenfonds. Het bestuur weegt deze belangen op een zorgvuldige en evenwichtige wijze tegen elkaar af en maakt dit inzichtelijk. De belanghebbenden zijn de deelnemers, de gewezen deelnemers, de pensioengerechtigden en de aangesloten werkgevers.

6.3.2 Naleving wet- en regelgeving

Het bestuur van het pensioenfonds is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving.

6.3.3 Geschillencommissie

Een deelnemer, gewezen deelnemer, andere aanspraak-gerechtigde of pensioengerechtigde die een geschil heeft met het pensioenfonds inzake een besluit van het bestuur, kan tegen dit besluit bezwaar aantekenen bij het bestuur. De geschillencommissie brengt over een geschil een advies uit aan het bestuur of bevordert een schikking tussen partijen. In 2016 zijn er geen geschillen geweest en heeft de geschillencommissie geen adviezen aan het bestuur uitgebracht.

A man in a floral shirt is standing at a white desk, looking at a computer monitor. The monitor displays a website with a red header and a black and white photo. In the background, there is a large mural of a landscape with trees and a building. A glass display case with a man's face inside is also visible. A modern white chair is in the foreground.

**"Mijn vader en moeder
zijn eigenaar. Ik ben nu
25 jaar en ik ga stapje
voor stapje de zaak
overnemen de komende
jaren."**

- ROB DE MUYNCK, DE MUNCK OPTICIEN

"Ik had van tevoren geen idee wat er met mijn pensioen zou gaan gebeuren als ik ging scheiden."

- Maljeard Hartevelt, Aad van den Berg Modeschoenen'

7.

OVERIGE ONTWIKKELINGEN

7. Overige ontwikkelingen

7.1 Samengaan van Bpf Groothandel Textiel (Textiel) en Bpf Schoenmakerij (Schoen) en Detailhandel

Zowel Textiel als Schoen hebben in 2016 besloten om samen te gaan met Pensioenfonds Detailhandel. Dit betekent dat Textiel en Schoen:

- de verplichtstelling intrekken per 1-1-2017 en Pensioenfonds Detailhandel op hetzelfde moment de verplichtstelling uitbreidt met de verplichtstelling van Textiel en Schoen;
- de opgebouwde aanspraken en uitkeringen overdragen aan Pensioenfonds Detailhandel door middel van een collectieve waardeoverdracht, een CWO;
- in liquidatie zijn en vervolgens worden ontbonden.

In het najaar van 2016 zijn de overeenkomsten met Textiel en Schoen getekend en is goedkeuring verleend (dat wil zeggen geen verbod tot waardeoverdracht opgelegd) door DNB voor de CWO's. Er zijn twee stuurgroepen ingericht om de transitie van Textiel en Schoen naar Pensioenfonds Detailhandel in goede banen te leiden. Tevens is in december 2016 de verplichtstelling van Pensioenfonds Detailhandel uitgebreid 'met de verplichtstelling' van Textiel en Schoen. De beleggingen en verplichtingen van Schoen als gevolg van de CWO zijn eind 2016 ontvangen en opgenomen in de jaarrekening 2016. De beleggingen en verplichtingen van Textiel zullen in 2017 worden overgenomen door Pensioenfonds Detailhandel.

7.2 Pensioenregeling 2016 en premie

7.2.1 Pensioenregeling 2016

In de loop van 2016 zijn de bepalingen over arbeidsongeschiktheid in lijn gebracht met de afspraken in het zogenoemde AO-convenant (Arbidsongeschiktheid). In 2016 is de vrijwillige regeling afgeschaft.

7.2.2 Premie 2014-2016

De premie voor de periode 2014 tot 2016 voor de verplichte pensioenregeling en de aanvullende pensioenregeling is in onderstaande tabel opgenomen.

Type regeling	Periode	Premie
Verplichte regeling	2014-2016	19,4%
Aanvullende regeling	2014-2016	22,2%

In tegenstelling tot de premietermijn van vijf jaar zal vanaf 2017 eenmalig een periode van vier jaar gelden om op deze wijze synchron te lopen met de frequentie van het uitkomen van de nieuwe parameters pensioenfondsen die nodig zijn om de premie vast te stellen. Voor de jaren 2017 tot en met 2020 (de nieuwe premievaststellingsperiode van 4 jaar) bedraagt de premie 21,6% voor de verplichte regeling en 24,7% voor de aanvullende regeling.

'Kom genieten!'

- JOHN ACHTERBERG

“Ik wil orthopedische denim schoenen maken.
Ik wil het menselijke lichaam beter begrijpen
en daar goede pasvormen voor maken.”

- Dwight Breton, leerling Jean School

8.

FINANCIEEL BELEID

8. Financieel beleid

8.1 Inleiding

Het Pensioenfonds heeft, om aan zijn doelstelling te kunnen voldoen, de beschikking over de beleidsinstrumenten premie, toeslagen, beleggingen en de pensioenregeling.

8.2 Premies

De pensioenregeling is een collectieve, vaste bijdrageregeling met een premie die voor een periode van vijf jaar, eindigend ultimo 2016, wordt vastgesteld. Jaarlijks wordt vastgesteld of deze premie nog voldoet aan de wet- en regelgeving.

8.2.1 Premie verplichte pensioenregeling (maximum €52,763)

In het jaar 2016 is de premie 19,4% van de pensioengrondslag. De pensioengrondslag in 2016 is het loon op basis van de Wet financiering sociale verzekeringen met een maximum van €52.763 verminderd met de franchise van €12.577.

8.2.2 Premie aanvullende pensioenregeling

De werkgevers hebben de mogelijkheid om personeelsleden een aanvullende regeling aan te bieden. Er is geen keuzemogelijkheid per medewerker pensioen op te laten bouwen voor hun inkomen dat boven het maximum loon Wet financiering Sociale Verzekeringen ligt, ook wel de aanvullende pensioenregeling genoemd. De opbouwpercentages en toeslagen voor de aanvullende pensioenregeling zijn gelijk aan die van de verplichte pensioenregeling.

De premie voor de aanvullende pensioenregeling is voor de periode 2014 – 2016 vastgesteld op 22,2% van de excedent-pensioengrondslag, mits de werkgever niet meer dan honderd werknemers heeft die deelnemen in de aanvullende pensioenregeling. Indien de werkgever meer dan honderd werknemers heeft die deelnemen in de aanvullende pensioenregeling kan het pensioenfonds een afwijkend premiepercentage vaststellen. Bij het vaststellen van dit afwijkende premiepercentage wordt dan rekening gehouden met de gemiddelde leeftijd en de man/vrouw-samenstelling van de betreffende deelnemers. De werkgever kan een eventueel hogere premie op het loon van de deelnemer

inhouden voor zover dat met de deelnemer is afgesproken. Als een werkgever gebruik maakt van de mogelijkheid van de aanvullende pensioenregeling, sluit het pensioenfonds met deze werkgever een uitvoeringsovereenkomst af. In de uitvoeringsovereenkomst worden de voorwaarden vastgelegd die gelden voor deelname aan de aanvullende pensioenregeling. Ook wordt bepaald in hoeverre het pensioenreglement en het uitvoeringsreglement van toepassing zijn.

8.2.3 Collectieve vaste bijdrageregeling

De regeling is een uitkeringsovereenkomst die wordt gefinancierd met een premie volgens een collectieve vaste bijdrageregeling. De premie staat voor een periode van vijf jaar (van 2012 tot en met 2016) vast. Alleen in zeer ingrijpende en onvoorziene omstandigheden kan de pensioenpremie tussentijds wijzigen. Het bestuur kan, in geval van financiële problemen, besluiten de pensioenregeling te versoberen en aanspraken en/of rechten te verlagen.

8.2.4 Kostendekkende premie en premiedekkingsgraad

De wet- en regelgeving vereist een kostendekkende premie waarvoor de wijze van berekening is vastgelegd in de pensioenwet. In het boekjaar 2016 was de feitelijke premie van 19,4% van de pensioengrondslag (€446.477) kostendekkend. Het pensioenfonds hanteert de gedempte premiemethode om te bepalen of de feitelijke premie kostendekkend is. De premie moet volgens de gedempte premiemethode €435.102 duizend zijn. De feitelijke premie is daarmee kostendekkend.

Als de zuivere kostendekkende premie (op basis van de rentetermijnstructuur per 31 december 2016) wordt gehanteerd (€636.898), dan is de feitelijke premie niet kostendekkend.

De premies voor het jaar 2016 zijn vastgesteld in 2014 en zijn dus gebaseerd op het Besluit FTK zoals dat op dat moment van toepassing was. De samenstelling van de premies is als volgt:

Premie (*€ 1.000,-)	Zuiver	Gedempt	Feitelijk
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw en risicopremies	519.837	231.417	357.466
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	96.690	43.044	66.488
Opslag voor uitvoeringskosten en vrijval	20.371	20.371	22.523
Bijdrage voorwaardelijke onderdelen (indexatie)		140.270	
Totaal premie	636.898	435.102	446.477

Premiedekkingsgraad

De premiedekkingsgraad bedraagt eind 2016 82%, zulks op basis van de door DNB gepubliceerde Rente Termijn Structuur. Deze premiedekkingsgraad is lager dan de beleidsmatige premiedekkingsgraad die tussen de 95% en 105% dient te liggen. Op 1 januari 2019 vindt een evaluatie plaats waarbij, als de renteontwikkeling aanleiding geeft tot een premieverhoging (met andere woorden de premiedekkingsgraad heeft in de jaren 2017 en 2018 gemiddeld niet minimaal 95% bedragen), deze verhoging (meer premie) verdeeld wordt tussen de werkgever en de deelnemer. De helft van het verschil in premie in de vorm van een premieverhoging voor de werkgever en de andere helft in de vorm van een verlaging van de opbouw voor de deelnemer.

8.3 Toeslag

Algemeen

Op de pensioenrechten en pensioenaanspraken wordt jaarlijks toeslag verleend van maximaal de prijsindex. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze

voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.

De hoogte van de toeslagverlening vergt een jaarlijks bestuursbesluit. Het bestuur hanteert de volgende dekkingstaffel, die als leidraad bij dit besluit fungeert:

- Bij een beleidsdekkingstaffel, die lager is dan 110%: geen toeslagverlening;
- Bij een beleidsdekkingstaffel, die hoger is dan de indexatie-dekkingstaffel: volledige toeslagverlening;
- Bij tussenliggende dekkingstaffelen: pro rata.

Het toeslagbeleid kent geen mogelijkheid van inhaaltoeslagverlening.

8.3.1 Toeslag 2016

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in december 2016 een besluit genomen over de toeslag per 1 januari 2017. De beleidsdekkingstaffel van het pensioenfonds is lager dan 110%. Onder een beleidsdekkingstaffel van 110% wordt er geen toeslag verleend, de toeslag is derhalve 0%.

8.4 Pensioenvermogen en voorzieningen

Bedragen x € 1.000	Pensioen-vermogen	Technische voorzieningen	Resultaat	Percentage	Dekkingsgraad
Stand per 31 december 2015	16.739.804	15.794.314			106,0%
Beleggingsresultaat	2.235.419	-9.471	2.244.890	14,2%	120,2%
Premiebijdragen	448.827	511.357	-62.530	-1,0%	119,2%
Uitkeringen	-301.474	-300.064	-1.410	0,4%	119,5%
Wijziging markttrente		1.843.587	-1.843.587	-12,4%	107,2%
Wijziging actuariële grondslagen		74.004	-74.004	-0,4%	106,7%
Waardeoverdrachten	161.128	149.675	11.453	0,0%	106,8%
Pensioenuitvoeringskosten	-27.253	3.841	-31.094	-0,2%	106,6%
Overige	10.815	-9.029	19.844	0,1%	106,7%
Stand per 31 december 2016	19.267.266	18.058.214		0,7%	106,7%

8. Financieel beleid

Het saldo van baten en lasten over de afgelopen jaren kan als volgt worden geanalyseerd:

Bedragen x € 1.000	2016 €	2015 €	2014 €	2013 €	2012 €
Premieresultaat	-94.366	-25.272	90.862	58.924	-17.760
Interestresultaat	402.045	-1.390.312	1.454.560	241.565	1.115.647
Overig resultaat	-44.117	51.382	-141.940	-8.213	-103.315
	263.562	-1.364.202	1.403.482	292.276	994.572

De dekkingsgraad wordt bepaald door het pensioenvermogen te delen door de technische voorzieningen. De dekkingsgraad ultimo 2016 (op basis van de jaarrekening) heeft zich de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

	2016	2015	2014	2013	2012
Dekkingsgraden ultimo	106,7%	106,0%	116,2%	108,0%	105,3%
Gemiddelde interest van verplichtingen	1,5%	1,9%	2,1%	2,9%	2,6%

Het pensioenfonds bevindt zich ultimo 2016 niet in een situatie van dekkingstekort aangezien de beleidsdekkingsgraad (104,7%) hoger is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,5%. Het pensioenfonds verkeert wel in een situatie van een reservetekort.

8.5 Actuariële analyse

De actuariële analyse van het saldo van baten en lasten kan als volgt worden weergegeven:

		2016	2015
Premieresultaat			
Premiebijdragen		448.085	449.098
Pensioenopbouw	excl vpl	-511.357	-440.251
Mutatie technische voorziening voor excassokosten	excl vpl	-3.841	-2.991
Pensioenuitvoeringskosten		-27.253	-31.128
		-94.366	-25.272
Interestresultaat			
Beleggingsresultaten		2.234.161	-70.742
Rentetoevoeging technische voorziening		9.471	-26.066
Wijziging marktrente	is al excl vpl	-1.843.587	-1.293.504
		402.045	-1.390.312
Overig resultaat			
Resultaat op waardeoverdrachten (saldo overdracht van rechten)		11.453	19.701
Resultaat op kanssystemen (overige wijzigingen)	incl mutatie TV VPL totaal	9.771	14.090
Resultaat op uitkeringen		-1.410	-1.467
Indexering en overige toeslagen		0	-173
Wijziging overige actuariële uitgangspunten		-74.004	30.025
Overige baten		10.420	331
Wijziging herverzekeringsdeel technische voorzieningen		0	0
Overige lasten		-347	-11.125
		-44.117	51.382
Totaal saldo van baten en lasten		263.562	-1.364.202

8. Financieel beleid

8.6 Beleggingen

8.6.1 Beleggingscyclus

De beleggingscyclus is gebaseerd op drie pijlers:

- Beleid: strategische afweging tussen rendement en risico, richtinggevend voor de keuze van de vermogenscategorieën, de omvang van die categorieën en het beperken van financiële risico's;
- Uitvoering: beheer van het vermogen binnen iedere vermogenscategorie;
- Controle.

Stappen om te komen tot strategisch beleggingsbeleid

1. Risicoanalyse (ALM): bepalen risicobudget (is onderdeel van Strategisch Beleggingsplan)

- Bepalen van verwachte meerrendement van de beleggingsportefeuille (gemeten ten opzichte van de marktwaarde pensioenverplichtingen);
- Bepalen volatiliteit van de dekkingsgraad (tracking error).

2. Strategische Asset Allocatie (SAA) rekening houdend met o.a. risicobudget, beleggingsbeginselen, wet- en regelgeving (Financieel Toetsingskader etc.)

3. Invulling portefeuille.

8.6.1.1 Portefeuilleconstructie

Het pensioenfonds heeft ervoor gekozen om de totale beleggingsportefeuille te splitsen in een aantal onderdelen:

- Liquide portefeuille (aandelen, vastrentende waarden, liquide middelen);
- Illiquide portefeuille; (direct lending, private equity, infrastructuur, vastgoed, onderhandse leningen);
- Overlay portefeuille (afdekking van rente- en valutarisico).

Overweging bij deze verdeling is, dat het sturen op een normgewicht voor de minder liquide categorieën (Onderhandse Leningen, Onroerend Goed, Infrastructuur en andere Alternatives) praktisch niet mogelijk is, gegeven de beperkte liquiditeit van deze beleggingen. De liquide portefeuille kent dat bezwaar niet, daar is sturen op het normgewicht wel mogelijk. De overlay portefeuille betreft geen cash beleggingen maar de verliezen en winsten die worden gemaakt uit hoofde van zowel de valuta-overlay alsook de swap-overlay portefeuille.

Aangezien het sturen op een normgewicht voor de minder liquide categorieën praktisch niet mogelijk is, worden voor de illiquide categorieën de feitelijke gewichten gehanteerd en worden geen normgewichten voor deze categorieën gebruikt. Er is dus ook geen bandbreedte.

8.6.1.2 Rendementen

Onderstaande tabel geeft de performance weer, uitgesplitst

naar de verschillende categorieën waarin voor het pensioenfonds wordt belegd. In 2016 heeft het pensioenfonds een totaal rendement gehaald van 13,62%. Dit rendement bevat ook het rendement dat behaald is op het afdekken van rente- en valutarisico binnen de portefeuille ('hedged'). Het rendement zonder het rendement op afdekken van rente- en valutarisico ('unhedged') komt ultimo 2016 uit op 8,84%.

In het overzicht van 2016 is in dit jaarverslag gekozen om het rendement van de illiquide beleggingen van het pensioenfonds te rapporteren (8,75%) en hieronder een verder overzicht te geven van de rendementen in deze beleggingscategorie.

2016	Portefeuille	Benchmark
Aandelen	11,17%	10,62%
Vastrentende waarden	7,48%	7,55%
Illiquide beleggingen:	8,75%	8,48%
Direct lending	10,94%	10,94%
Infrastructuur	7,79%	7,79%
Private Equity	2,14%	2,14%
Onderhandse leningen	5,16%	5,16%
Vastgoed	9,89%	9,45%
Liquide middelen	-0,43%	-0,31%
Totaal (hedged)	13,62%	13,45%
Totaal (unhedged)	8,84%	8,70%

2015	Portefeuille	Benchmark
Aandelen	9,34%	9,18%
Vastrentende waarden	0,86%	0,94%
Illiquide beleggingen	13,64%	13,91%
Vastgoed	9,04%	9,14%
Liquide middelen	-0,05%	-0,05%
Totaal (hedged)	-0,55%	
Totaal (unhedged)	4,11%	

8.6.1.3 Toevoegen Nederlandse woninghypotheken

In 2015 heeft het pensioenfonds een ALM-studie afgerond.

Sluitstuk van deze studie was een Strategische Asset Allocatie (SAA) studie. Onderdeel van de SAA-studie was een analyse van

"Ik wil mijn eigen denim brand. Nieuw en innovatief."

GIOVANNI HARDJODIKROMO, JEAN SCHOOL

eventuele uitruil van de huidige kortlopende staatsobligaties in portefeuille naar alternatieve vastrentende beleggingscategorieën. Naar aanleiding van een onderzoek naar de categorie Nederlandse woninghypotheken, was de conclusie van het bestuur dat toevoeging leidt tot een verbetering van het risico/rendementsprofiel, want:

- Lage renteomgeving leidt tot lage of zelfs negatieve rendementen op kortlopende staatsobligaties in portefeuille van het pensioenfonds;
- Hypotheken hebben over het algemeen een lange looptijd en kunnen daarom een goede match zijn voor investeerders met langlopende verplichtingen zoals pensioenfondsen;
- Yields aantrekkelijk;
- Verliezen op hypotheken ondanks de crisis de afgelopen jaren relatief laag;
- Kan onderdeel uitmaken van de matching portefeuille (voor afdekken renterisico);
- Relatief eenvoudige asset categorie die beperkte aanpassing van beleggingsorganisatie van het pensioenfonds vraagt.

Op 15 juni 2016 heeft het bestuur besloten om €800 miljoen te investeren in de beleggingscategorie Nederlandse Woninghypotheken en daarbij gebruik te gaan maken van DMFCO als marktpartij. In het najaar van 2016 is het pensioenfonds gestart met de opbouw van deze portefeuille.

8.6.1.4 Portefeuillewaarde

De waarde van de portefeuille en de verdeling van het vermogen over de verschillende beleggingscategorieën aan het einde van het jaar wordt weergegeven in onderstaande tabel:

2016	(bedragen x € 1.000)	Percentage (afgerond)
Aandelen	6.128	32%
Vastrentende waarden	10.762	57%
Overig (private equity, infra-struc- ture, cash)	807	4%
Vastgoed	870	5%
Derivaten	334	2%
Totaal incl. derivaten	18.902	100%

8. Financieel beleid

8.6.1.5 Vastgoed

De vastgoedportefeuille van het pensioenfonds bestaat deels uit beursgenoteerd vastgoed en deels uit private vastgoedfondsen. De beursgenoteerde portefeuille is een internationaal gespreide portefeuille, waarbij een passieve strategie gevolgd wordt (indexfonds).

De private vastgoedportefeuille bestaat uit participaties in Nederlandse vastgoedfondsen die beleggen in Nederlandse kantoren, winkels en woningen.

8.6.2 Maatschappelijk Verantwoord beleggen

8.6.2.1 Uitgangspunten en kenmerken

In de zogenoemde 'Investment Beliefs' staan de beginselen van verantwoord beleggen omschreven. Een en ander betekent, dat het pensioenfonds zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid serieus neemt en daarom elementen van maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) in zijn beleggingsbeleid integreert.

Het pensioenfonds heeft in 2016 de ambitie uitgesproken om het MVB-beleid meer aan te laten sluiten op thema's die belangrijk zijn voor werknemers en werkgevers in de detailhandel.

Aansluiting op de sector detailhandel wordt het meest bereikt door de focus te leggen op de productieketen ('supply chain') in de sector. De thema's arbeidsrechten, bedrijfsethiek en mensenrechten zijn hier sterk aan verbonden (thematisch beleid). Daarnaast blijft het wettelijk kader van toepassing voor het pensioenfonds en is het pensioenfonds van mening dat het thema milieu/klimaatverandering gevolgen kan hebben voor de toekomstige inrichting van de portefeuille, dit laatste echter is niet specifiek voor de sector detailhandel (algemeen beleid).

Thematisch beleid, passend bij pensioenfonds

Met betrekking tot de productieketen heeft het bestuur een aantal thema's geïdentificeerd: 'arbeidsrechten', 'mensenrechten' en 'bedrijfsethiek'.

Mensenrechten

Dit thema focust op de volgende onderwerpen:

- Veiligheid
- Privacy en vrijheid van meningsuiting
- Relatie met de lokale gemeenschap
- Gebieden met zwak bestuur

Arbeidsrechten

Dit thema focust op de volgende onderwerpen:

- Veiligheid en gezondheid

- Internationale normen en conventies
- Diversiteit
- Arbeidsomstandigheden in de toeleveringsketen.

Bedrijfsethiek

Dit thema focust op de volgende onderwerpen:

- Omkoping en corruptie
- Politieke invloed
- Klokkenluidersregelingen
- Maatschappelijk verantwoorde marketing

Algemene beleid

Door het bestuur zijn ook een aantal thema's geïdentificeerd die niet specifiek betrekking hebben op de supply chain in de sector, echter deze dienen wel met extra aandacht behandeld te worden, mede gezien de (financiële) risico's die het pensioenfonds loopt. Het betreft milieu en klimaatverandering.

Milieu/ klimaatverandering

Dit thema focust op de volgende onderwerpen:

- Milieunormen
- Prestaties in toeleveringsketen
- Verontreinigingsbeheersing
- Afval en recycling
- Productontwikkeling
- Ecosysteemdiensten
- Biodiversiteitsbeheer
- Water
- Toegang tot (win)gebieden en middelen
- Klimaatverandering
- CO₂-uitstoot en -verslaglegging
- Strategie klimaatverandering
- Alternatieve brandstoffen

8.6.2.2 Overwegingen bij het verantwoord beleggen beleid

De overwegingen bij het beleid:

- Maatschappelijk verantwoord beleggen past binnen het bredere kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen.
- (Inter)nationale verdragen en gedragscodes zoals de Principles for Responsible Investment van de Verenigde Naties (VN Principles), Global Compact van de Verenigde Naties en de "best practice" bepalingen van Eumedion vormen het uitgangspunt voor invulling van het verantwoord beleggingsbeleid.
- Een zorgvuldige implementatie van maatschappelijk verantwoord beleggen draagt positief bij aan de rendementen en het risico van de beleggingsportefeuille. Pensioenfonds Detailhandel heeft daarbij de volgende overwegingen:
 - o Uitsluiting van ondernemingen vindt slechts in beperkte mate plaats;
 - o Ondernemingen met oog voor het milieu, de maatschappij

John Christiani, besluit op 47-jarige leeftijd te emigreren naar Canada. Hij woont in Oakville, vlakbij Toronto.

en goed ondernemingsbestuur presteren naar verwachting op lange termijn beter;

o Het monitoren en “engagen” van ondernemingsbesturen hoort bij de rol van een lange termijnbelegger (“asset owner”).

8.6.2.3 Implementatie van het verantwoord beleggen beleid

Het pensioenfonds heeft MVB-beleid op het gebied van uitsluiten, stemmen en engagement. De dialoog (engagement) wordt gezocht met ondernemingen waarin wordt belegd (aandelen en bedrijfsobligaties). De dialoog wordt gevoerd over thema's die betrekking hebben op Milieu, Maatschappij en Governance. Er wordt ook een actief (wereldwijd) stembeleid uitgevoerd. Uitgangspunt hierbij zijn de Principles for Responsible Investment (PRI) en de UN Global Compact.

Periodiek wordt het beleid aan ontwikkelingen in de markt getoetst en wordt bekeken of het beleid nog aan de wensen en eisen van het pensioenfonds (en zijn deelnemers) voldoet. Indien nodig worden er aanpassingen doorgevoerd.

8.6.2.4 Uitvoering van het verantwoord beleggen beleid

Pensioenfonds Detailhandel heeft een helder en transparant beleid voor maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) gericht op het identificeren en terugdringen van duurzaamheidsrisico's, maar ook het signaleren van kansen. Er wordt een actief uitsluitingsbeleid gevoerd voor wat betreft controversiële wapens en de VN-sanctiewetgevingslijst. Ook is de carbon footprint van de beleggingsportefeuille eind 2016 gemeten als 0-meting. De methodologie en uitkomsten van de analyse zullen in 2017 worden besproken.

De strategie richt zich op het zoeken van de dialoog met ondernemingen waarin wordt belegd (aandelen en bedrijfsobligaties) en de uitvoering van een actief stembeleid. Hierbij wordt gekeken naar diverse thema's op het gebied van milieu, de maatschappij en goed ondernemingsbestuur. Uitgangspunt hierbij zijn de wereldwijd geaccepteerde standaarden zoals de UN Principles for Responsible Investment (UNPRI) en de UN Global Compact (UNGC).

Uitsluiting

Het uitsluitingsbeleid van Pensioenfonds Detailhandel gaat verder dan het wettelijke verbod op clustermunition. Het pensioenfonds belegt niet in ondernemingen die zich bezighouden met zogeheten controversiële wapens (productie, de ontwikkeling, het onderhoud of de verkoop van alle essentiële onderdelen van het wapen). De verschillende categorieën die onder controversiële wapens vallen zijn clusterbommen, landmijnen, biologische wapens, chemische wapens, wapens op basis van verarmd uranium, nucleaire wapens in strijd met het non-proliferatieverdrag alsmede witte fosfor.

8. Financieel beleid

Ook wordt niet belegd in (ondernemingen die gevestigd zijn in) landen die op de sanctielijst staan van de Verenigde Naties of Europese Unie. De lijst met landen en ondernemingen die worden uitgesloten, wordt gepubliceerd op de website.

Engagement

Het pensioenfonds spoort ondernemingen waarin wordt belegd (via aandelen, bedrijfsobligaties en vastgoed) aan om een beter maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) beleid toe te passen. Dit doet het pensioenfonds door op een actieve, structurele en constructieve wijze de dialoog aan te gaan. Het engagementbeleid betreft een groot aantal thema's en onderwerpen op het gebied van milieu, maatschappij en corporate governance waar op jaarbasis prioriteit aan wordt gegeven.

2016 stond voor wat betreft engagement in het teken van een aantal belangrijke thema's:

- **Klimaatverandering:** na het Klimaatakkoord van Parijs (eind 2015) was de dialoog met ondernemingen gericht op de implementatie. Meer dan 100 ondernemingen in de sectoren grondstofwinning, industrie en nutsbedrijven zijn aangesproken op het feit hoe hun bedrijfsmodel en -strategie is ingericht op een transitie naar een koolstofarme economie.
- **Arbeidsomstandigheden:** met name grote ondernemingen met complexe ketens zijn benaderd over de risico's van schendingen binnen de keten (buiten hun directe controle), die enorme schade kunnen veroorzaken
- **Corporate Governance:** diverse Europese landen hebben nieuwe corporate governance codes ontwikkeld of voorstellen gedaan voor (vergaande) hervormingen van bestaande codes. Daarnaast zijn in Azië verbeteringen doorgevoerd in standaarden (met name op de beurzen) als gevolg van toenemende concurrentiedruk.

Stemmen

Er wordt door het pensioenfonds een actief (wereldwijd) stembeleid uitgevoerd. Dit gebeurt in samenwerking met BMO GAM. BMO GAM bundelt de stemrechten van meerdere beleggers om zodoende nog meer invloed te kunnen hebben op de ondernemingen. Met betrekking tot het stemmen volgt het pensioenfonds de "algemene richtlijnen corporate governance" van BMO GAM. Het pensioenfonds oefent hier invloed op uit doordat een vertegenwoordiger van het pensioenfonds zitting heeft in de MVO-klantengroep van BMO GAM en er een jaarlijkse consultatieronde van BMO GAM met haar partners/ klanten plaatsvindt.

Een actief stembeleid maakt onlosmakelijk onderdeel uit van de dialoog die met ondernemingen wordt gevoerd. Voorafgaand aan aandeelhoudersvergaderingen wordt proactief met

ondernemingen contact gezocht om de verwachtingen te delen en kwesties te adresseren. In het geval van een tegenstem (of bij onthouding) wordt dit veelal na afloop van de aandeelhoudersvergaderingen toegelicht aan de betreffende ondernemingen als dit de dialoog ten goede komt.

8.6.2.5 Resultaten MVB-beleid 2016

Engagement

Binnen de beleggingsportefeuille van Pensioenfonds Detailhandel zijn 351 ondernemingen uit de aandelenportefeuille aangesproken, wat 138 keer resultaat opgeleverd. Binnen de bedrijfsobligatieportefeuille is met 185 ondernemingen de dialoog gezocht, wat in 82 gevallen tot positieve verandering heeft geleid.

Voorbeelden van dergelijke engagementprojecten die namens Pensioenfonds Detailhandel in 2016 zijn gevoerd:

- **Verbetering toegang tot medicijnen**

Gekoppeld aan de tweejaarlijkse Access to Medicine Index (voor de verbetering van de toegang tot de gezondheidszorg in ontwikkelingslanden) zijn 19 farmaceutische ondernemingen aangesproken. Vooral de ondernemingen die in 2014 onderaan stonden, zijn aangespoord om duidelijke werkwijzen in te voeren die al eerder door de voortrekkers waren doorgevoerd. Hierbij is nauw samengewerkt met de Access to Medicine Foundation, die de index samenstelt. In de gesprekken met de ondernemingen lag de nadruk in het bijzonder op de prijsstelling. Internationale farmaceutische ondernemingen richtten het vizier voorheen hoofdzakelijk op de welgestelde patiënt in de steden, die zelf voor de zorg betaalt. De ondernemingen die de index aanvoeren hebben een rechtvaardiger prijsbeleid geformuleerd, waarin ook rekening wordt gehouden met betaalbaarheid en met het uitgangspunt dat meer patiënten toegang moeten hebben tot zorg.

- **Arbeidsomstandigheden in de keten; collectieve arbeidsrechten**
Erkenning van de rechten van werknemers in de vorm van vrijheid van vereniging en collectieve loononderhandelingen zijn een belangrijke voorwaarde voor de aanpak van de arbeidsproblematiek binnen de toeleveringsketen. In 2016 zijn 26 internationale ondernemingen (o.a. Carrefour en Nestlé) en in de detailhandel en kledingsector gevraagd om zich te buigen over de aanpak en implementatie van een effectieve collectieve arbeidsvertegenwoordiging in de toeleveringsketen. Bij vrijwel alle aangesproken ondernemingen (twee uitgezonderd) staan collectieve loononderhandelingen in de leverancierscode; in de meeste gevallen ontbreekt echter een actief programma voor de feitelijke uitvoering. Bij 16 is er wel beleid, maar wordt er niet actief op de implementatie toegezien. De resterende acht ondernemingen hebben niet alleen verplicht beleid op dit onderwerp, maar werken

ook actief samen met hun leveranciers aan de implementatie van dat beleid. Wel is er over het algemeen nog ruimte voor verbetering: arbeiders moeten mondiger worden en bekend zijn met hun rechten. Alleen dan zullen collectieve loononderhandelingen effectief zijn.

- Beheersing uitstoot in CO₂-intensieve sectoren
Ondernemingen als Monsanto, Syngenta en Toray Industries in CO₂-intensieve sectoren (industriële ondernemingen, de bouw, de chemische sector) zijn gevraagd om het emissiebeheer in overeenstemming te brengen met het internationale COP21-klimaatverdrag. De wens is om te kunnen inschatten hoe ondernemingen het effect van het klimaatbeleid op de bedrijfsactiviteiten evalueren en hoe dat effect naar broeikasgasreductiedoelstellingen wordt vertaald.

Ondernemingen zijn gevraagd hun eigen klimaatbeleid naast de 'best practice'-standaarden te leggen die voor CO₂-intensieve ondernemingen in kaart zijn gebracht. Uit het engagementproject is gebleken dat ondernemingen in staal, bouwmaterialen en chemie minder ver zijn met het beheersen en in modellen vatten van hun invloed op klimaatverandering dan hun tegenspelers in de sectoren energie en mijnbouw. Vooral bij de scenarioplanning en de inzet van mechanismen die energie-efficiëntiestrategieën moeten stimuleren, werden zeer uiteenlopende bedrijfspraktijken geconstateerd. Die varieerden van alleen de regelgeving naleven, tot vooruitblikken op basis van scenariomodellen. Het engagement over emissiebeheer in CO₂-intensieve sectoren zal de komende jaren

toenemen, waarbij de lat onder invloed van die toenemende druk hoger komt te liggen

Stemmen

In 2016 zijn 19.766 stemmen uitgebracht op 1.415 aandeelhoudersvergaderingen. In 22% van de gevallen is er een tegenstem uitgebracht. Deze tegenstem was met name gericht op de rol, samenstelling en werking van het bestuur van de onderneming. Het aantal lokale corporate governance codes is aan het toenemen (nieuwe Stewardshipcodes in Taiwan en Hongkong zijn geïntroduceerd) en bovendien worden bestaande codes geëvalueerd. Zo is er een bijdrage geleverd ten aanzien van de voorgestelde wijzigingen voor de Nederlandse corporate governance code.

8.6.2.6 Ontwikkelingen MVB-beleid pensioenfonds

Het pensioenfonds realiseert zich dat het onderwerp maatschappelijk verantwoord beleggen zowel nationaal als internationaal in de schijnwerpers staat en volop in beweging is. Zo zijn de Sustainable Development Goals (SDG's) door de Verenigde Naties geïntroduceerd als gemeenschappelijk vocabulair tussen beleggers, ondernemingen en overheden. Deze SDG's kunnen als katalysator voor het engagementproces dienen en de transparantie bij ondernemingen bevorderen. Ook zijn ze bruikbaar om de impact van de engagementinspanningen verder in kaart te brengen.

De SDG's van de UN worden hieronder weergegeven:

8. Financieel beleid

In Nederland zijn er in 2016 diverse initiatieven ontplooid om maatschappelijk verantwoord beleggen binnen de pensioensector verder te ontwikkelen. Zo wordt er op initiatief van minister Ploumen voor een twintigtal sectoren gewerkt aan IMVO-convenanten (o.a. één voor de pensioensector en één voor de verzekeringsbranche): deze moeten de samenwerking tussen bedrijven, overheden, NGO's en stakeholders alsook het maatschappelijk verantwoord beleggen bevorderen. Het pensioenfonds heeft de intentieverklaring met betrekking tot het convenant voor de pensioensector inmiddels getekend.

Ook heeft de Pensioenfederatie een servicedocument verantwoord beleggen gepubliceerd met handvatten om het MVB-beleid verder te optimaliseren. Verder heeft DNB onderzoek verricht naar duurzaam beleggen in de pensioensector en aanbevelingen gedaan om de transparantie (inclusief datakwaliteit), de samenwerking en de integratie van duurzaamheid in het risicomanagement te bevorderen. Pensioenfonds Detailhandel onderschrijft dergelijke initiatieven en werkt waar mogelijk samen, zonder de eigen identiteit te verliezen. Het MVB-beleid wordt dan ook periodiek geëvalueerd, waarna eventuele vervolgstappen gedefinieerd worden om dit verder te optimaliseren.

Bij de uitvoering van haar MVB-beleid wordt pensioenfonds Detailhandel ondersteund door BMO Global Asset Management (BMO GAM).

8.6.2.7 Duurzaamheidsprestaties van de vastgoedportefeuille

Het pensioenfonds is één van de eerste leden (begin 2011) geweest die zich hebben aangesloten bij de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB). GRESB is een onafhankelijke, wetenschappelijke benchmark die het duurzaamheidsbeleid van vastgoedfondsen en –portefeuilles wereldwijd beoordeelt. Op basis van de GRESB score kunnen fondsmanagers hun duurzaamheidsbeleid tegen het licht houden en verbeteringen doorvoeren.

Met behulp van GRESB wordt in kaart gebracht hoe het pensioenfonds (i.e. de fondsen waarin zij participeert) scoort op verschillende duurzaamheidsaspecten én hoe gescoord wordt ten opzichte van de peer group (sectorfondsen in Nederland). Per ultimo 2015 zijn de volgende drie fondsen (waarin het pensioenfonds participeert) in de GRESB portal opgenomen: Achmea Dutch Residential Fund, Altera Woningen en Altera Winkels.

GRESB

De GRESB is een onafhankelijke benchmark die de duurzaamheidsprestaties van vastgoedfondsen- en portefeuilles beoordeelt. Deze wetenschappelijke standaard wordt wereldwijd

gebruikt en is geschikt om binnen de vastgoedportefeuille te sturen op duurzaamheid. GRESB beoordeelt de duurzaamheidsprestaties op de volgende zeven punten:

- **Management:** dit aspect beoordeelt de wijze waarop het vastgoedfonds duurzaamheid heeft geïmplementeerd in de "overall business strategy".
- **Policy & Disclosure:** dit criterium is gericht op de vraag of institutionele investeerders beleid hebben ontwikkeld ten aanzien van duurzaamheid (Policy), en in hoeverre de vastgoedfondsen dit implementeren en hierover rapporteren (Disclosure).
- **Risks & Opportunities:** dit aspect onderzoekt of de respondenten (vastgoedfondsen, institutionele beleggers) medeverantwoordelijk zijn voor zogeheten duurzaamheidsrisico's (zoals klimaatverandering, corruptie), maar ook of de betrokken organisaties nieuwe kansen ter verbetering aangrijpen.
- **Monitoring & EMS:** dit criterium onderzoekt in hoeverre het gebruik van energie en water, en de uitstoot van GHG emissies en afvalstromen wordt gemeten (vanuit de gedachte dat monitoren een belangrijke eerste stap is om de prestaties van gebouwen te verbeteren).
- **Performance Indicators:** dit aspect onderzoekt de omvang van de datacollectie van de participanten, en beoordeelt tevens het niveau waarop wordt gepresteerd (vergelijkbaar met het aspect "Monitoring & EMS").
- **Building Certifications:** dit criterium onderzoekt of de gebouwen in de portefeuille "green building certificates" en/of "energy ratings" bezitten.
- **Stakeholder Engagement:** dit aspect identificeert de stappen die een participant heeft gezet om met de betrokken stakeholders (werknemers, huurders, leveranciers, de gemeenschap) van gedachten te wisselen over het duurzaamheidsbeleid van de organisatie.

Duurzaamheidsprestaties totale portefeuille

Op totaalniveau (ultimo 2016 bestaande uit Achmea Dutch Residential Fund, Altera Woningen en Altera Winkels) scoort de vastgoedportefeuille van het Pensioenfonds met een score van 68 ruim boven de benchmark (60). Op de beoordelingsaspecten "Management, Policy & Disclosure, Risks & Opportunities, Building Certifications en Stakeholder Engagement" scoort zij eveneens bovengemiddeld, terwijl er op het gebied van "Monitoring & EMS en Performance Indicators" ruim onder het gemiddelde wordt gescoord. Op dit vlak valt op dit moment dan ook het meeste terrein te winnen.

Duurzaamheidsprestaties woningen

De duurzaamheidsprestaties zijn niet alleen op totaalniveau, maar ook op sectorniveau in kaart gebracht. Figuur 1 hiernaast laat zien dat Altera Woningen het beste scoort ten opzichte van

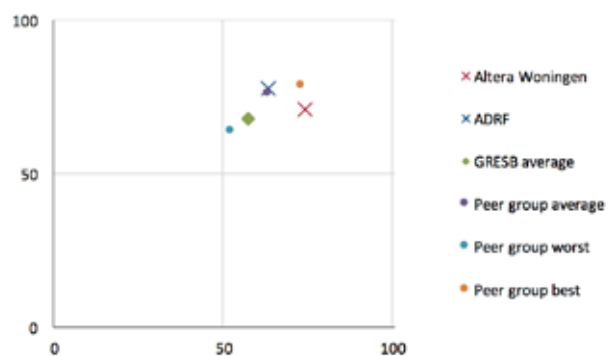

**"2.500 ballonnen
leveren toen de Koningin
naar Valkenburg kwam.
Ik wist niet waar ik aan
begon. Maar het lukte."**

- NORBERT ZANDKUIJL, ZANDKUIJL
BALLOONSHOP

de peer group (Nederlandse retailfondsen), en dat het Achmea Dutch Residential Fund gelijke tred houdt met het peer group gemiddelde. De figuur confronteert als het ware de woorden (Management & Policy) met de daden (Implementation & Measurement).

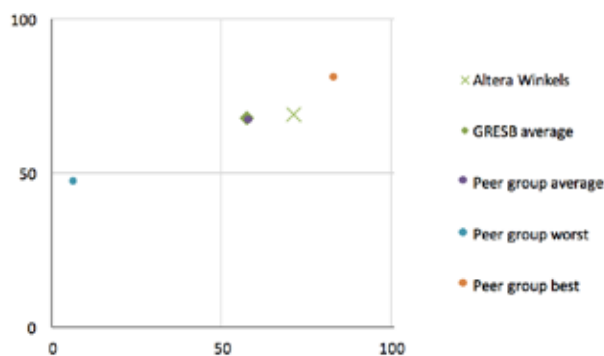
Figuur 1.

Duurzaamheidsprestaties winkels

Het Altera Winkelfonds scoort evenals het Altera Woningfonds bovengemiddeld (zie figuur 2 hieronder). Ten opzichte van de peer group heeft Altera Winkels de duurzaamheidsdoelstellingen op één fonds na het beste geïmplementeerd in haar organisatie.

Figuur 2.

Duurzaamheidsprestaties beursgenoteerd vastgoed

Het pensioenfonds heeft in 2015 met de beheerder BlackRock en direct met GRESB overleg gevoerd. Doel was om te zorgen dat de onderliggende vastgoedinstellingen in het beursgenoteerde vastgoedfondsen -indien ze participeren- direct data met betrekking tot uitkomsten GRESB met het pensioenfonds delen. In geval onderliggende instellingen nog niet participeren zal het pensioenfonds in samenwerking met de beheerder de druk opvoeren om deze instellingen te bewegen om deel te nemen.

8. Financieel beleid

8.6.3 Z-SCORE

Op 24 april 1998 is de 'Vrijstellingsregeling Wet Bedrijfspensioenfondsen' officieel in werking getreden. Deze regeling is uitgevaardigd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en heeft als belangrijkste doel ondernemingen vrijstelling te verlenen van de verplichtstelling van deelname aan een bedrijfstakpensioenfonds indien de beleggingsperformance van het pensioenfonds ontoereikend is. Op basis van artikel 5 lid 1a Vrijstellingsregeling moet vrijstelling worden verleend als uit de performancetoets blijkt, dat het feitelijk behaalde beleggingsrendement van het pensioenfonds in negatieve zin afwijkt van het rendement van de door het pensioenfonds vastgestelde normportefeuille. Volgens de vrijstellingsregeling zal de performancetoets worden toegepast over de periode 2012 tot en met 2016. Indien de uitkomst van de performancetoets lager uitvalt dan 0 kan een deelnemer (werkgever) een verzoek indienen tot vrijstelling van deelname. Over 2016 is een Z-score behaald van 0,13%. De performancetoets over de periode 2012 tot en met december 2016 bedraagt 0,64%. Daarmee blijft de performancetoets boven het vereiste minimum.

8.7 Uitvoeringskosten

8.7.1 Inleiding

Zoals aangegeven heeft de Pensioenfederatie de Aanbevelingen Uitvoeringskosten opgesteld. De Aanbevelingen worden gevolgd en zij bieden inzicht in de kosten van een pensioenfonds (op een uniforme wijze weergegeven). Echter niet alle kosten komen naar voren. In dit hoofdstuk worden de kosten van uitvoering op meerdere manieren (of vanuit verschillende gezichtspunten) getoond, door bijvoorbeeld de 'pure uitvoeringskosten' te scheiden van de kosten voor onder meer ondersteuning en toezicht, maar ook de kosten die voortvloeien uit de zogenoemde gangbare methode.

8.7.2 Kosten pensioenbeheer

8.7.2.1 Het pensioenfonds

Het pensioenfonds splitst de kosten van de pensioenuitvoering op in onder meer de categorieën: de deelnemer, de werkgever, handelingen, projecten en ondersteuning. Vervolgens worden

	2016 €	2015 €
Kosten beheer deelnemer	11.127.127	10.359.095
Kosten beheer werkgever	6.602.911	6.147.155
Kosten handelingen	53.240	0
Kosten overgangsregelingen	332.750	0
Kosten FA, coördinatie en digitaal	1.711.867	1.593.707
Kosten ondersteuning pensioenuitvoering	1.140.976	465.044
Totaal pensioenuitvoering	20.968.870	18.565.000
Kosten project transitie	0	5.840.000
Kosten projecten	885.000	1.220.000
Totaal pensioenuitvoering en projecten	21.853.870	25.625.000
Bestuurskosten	1.058.000	901.000
Controle- en advieskosten (excl. accountantskosten)	1.828.000	2.385.000
Accountskosten	76.000	76.000
Contributies en bijdragen	956.000	823.000
Kosten bestuursbureau	1.481.000	1.317.000
Totaal organisatie	5.399.000	5.502.000
Totaal	27.252.870	31.127.000

"Ik laat de stem van jongeren horen in het Pensioenfonds Detailhandel."

- SUSANNE MIENSTRA,
VERANTWOORDINGSORGAAN

de kosten voor projecten in kaart gebracht en de kosten van de organisatie, waaronder de kosten van bestuur, commissies, Raad van Toezicht, Verantwoordingsorgaan, bestuursbureau, advies, ondersteuning, huisvesting en toezicht. Samen vormen zij de kosten van Pensioenuitvoering, Projecten en de Organisatie.

De totale kosten (TP en Projecten en Organisatie) in 2016 waren €27.252.870. Dit is een verlaging van ruim 12% ten opzichte van 2015.

De kosten van TP (totaal pensioenuitvoering) zijn met name gestegen door de btw-heffing over een vol jaar (ruim € 1 miljoen) en de periodieke verzending (1 keer per 5 jaar) van UPO's aan slapers (ruim 700.000). De daling van de kosten vindt met name plaats bij projecten. De kosten van de transitie van het jaar 2015 komen in het jaar 2016 niet terug. De stijging van de bestuurskosten wordt veroorzaakt door volledige bezetting van de organen, wat leidt tot toename van vergoeding, reis- en verblijfskosten en opleiding. Sowiezo is er in 2016 meer opleiding genoten.

8.7.2.2 De Aanbevelingen Uitvoeringskosten pensioenbeheer (Pensioenfederatie)

In de Aanbevelingen wordt de normdeelnemer gedefinieerd zonder de gewezen deelnemer. De kosten van pensioenbeheer worden weergegeven door de normdeelnemer als maat te nemen. Hoe lager de prijs van de normdeelnemer hoe lager de kosten. De prijs van de normdeelnemer komt tot stand door het aantal actieven en pensioengerechtigden bij elkaar op te tellen en te delen door de kosten van pensioenuitvoering.

8.7.2.3 Overzicht kosten per deelnemer

In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen met de kosten per deelnemer met betrekking tot 2016:

2016	Aantal	Aanbevelingen
Actieven	255.011	255.011
Pensioen-gerechtigden	93.742	93.742
Gewezen deelnemers	738.742	
Totaal	1.087.495	348.753

2016	Kosten per deelnemer
Totale Pensioenuitvoering (TP)	€60,20
TP en projecten	€62,70
TP en Projecten en Organisatie	€78,20

8. Financieel beleid

In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen met de kosten per deelnemer met betrekking tot 2015:

2015	Aantal	Aanbevelingen
Actieven	259.199	259.199
Pensioen-gerechtigden	91.299	91.229
Gewezen deelnemers	714.113	
Totaal	1.064.541	350.428

2015	Kosten per deelnemer
Totale Pensioenuitvoering (TP)	€53,00
TP en projecten	€73,10
TP en Projecten en Organisatie	€88,80

De kosten zijn per deelnemer zijn vanwege de daling van de pensioenuitvoeringskosten (ook) met ongeveer 12% gedaald van €88 naar €78 per deelnemer.

8.7.3 Overzicht kosten vermogensbeheer

In het jaarverslag worden de vermogensbeheerkosten 2016 verantwoord en afgezet tegen de kosten die in 2015 zijn gemaakt, zie hieronder. De vermogensbeheerkosten zijn gelijk gebleven, namelijk 9,3 basispunten. Het pensioenfonds heeft per vermogenscategorie tariefafspraken met de vermogensbeheerder(s) gemaakt. Met de custodian zijn verschillende bewaar- en settlementtarieven per land overeengekomen.

8.7.4 Transactiekosten en indirecte kosten

Transactiekosten vormen een aparte kostensoort, waarbij geldt dat de kosten worden bepaald door soort en omvang van de transacties binnen de beleggingsportefeuille. Voor de bepaling van transactiekosten is bij een aantal categorieën een schatting gemaakt. De totale transactiekosten in 2016 die zijn toe te wijzen aan alle liquide beleggingscategorieën inclusief het afdekken van rente- en valutarisico bedroegen €19.765.435,-. In basispunten betreft dit 10,5 basispunten van het gemiddeld belegd vermogen in 2016 (in 2015: €20.268.788,-/ 11,7 basispunten).

In de (vastgoed)beleggingsfondsen zijn de zogenoemde indirecte kosten (kosten die wel in de Net Asset Value (NAV) zijn verwerkt maar niet bijdragen aan het rendement) €1.426.000, 0,7 basispunten (2015: €1.287.019,-/ 0,7 basispunten)

gemiddeld belegd vermogen 2016 €18.823.769.753

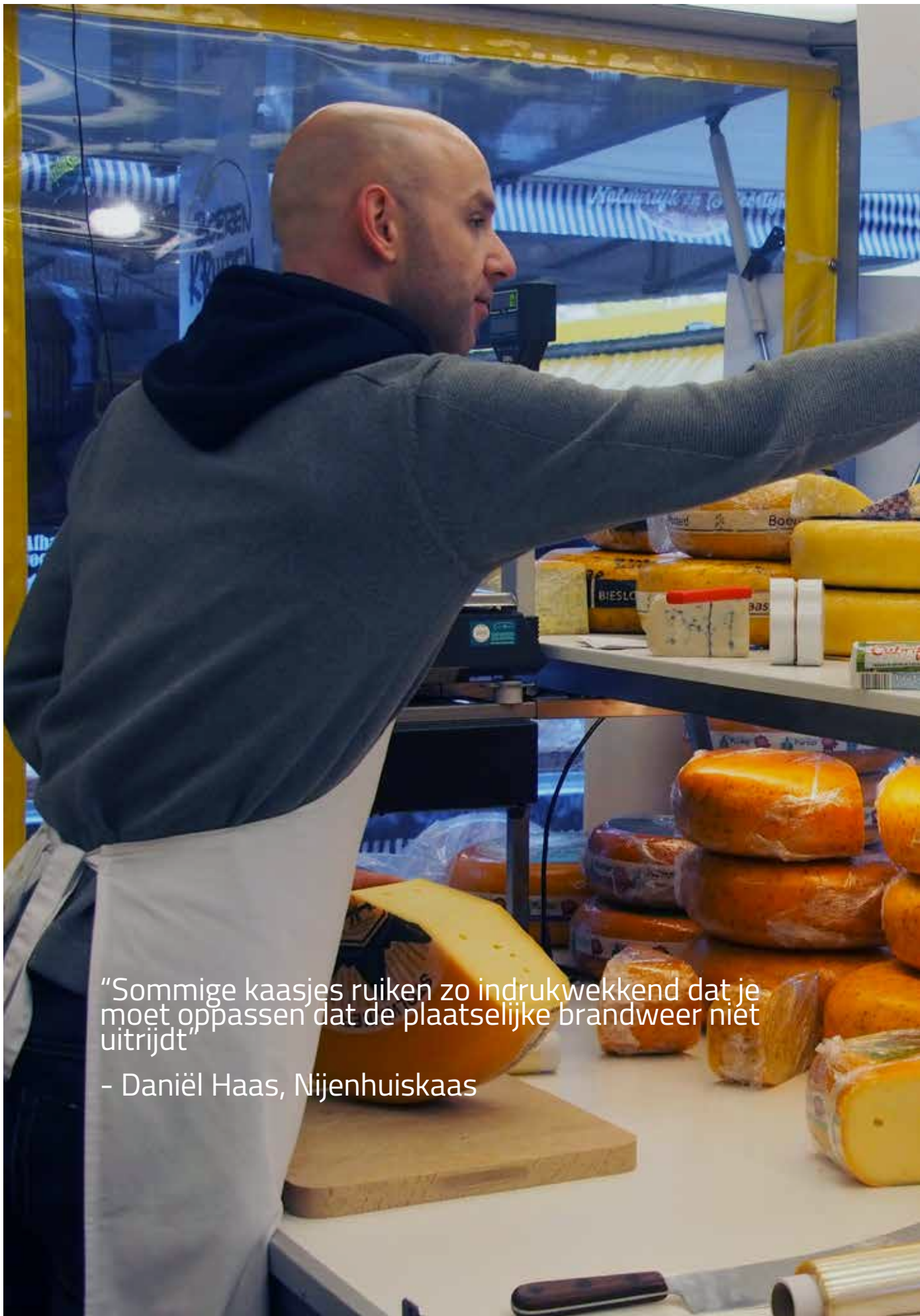
gemiddeld belegd vermogen 2015 €17.255.339.607

	2016	2015
Aandelen	€1.656.000	€1.514.650
Vastrentende waarden	€4.463.000	€4.083.766
Vastgoedbeleggingen	€216.000	€197.909
Overige beleggingen	€0	€0
Afdekking rente- en valutarisico (derivaten)	€6.943.000	€6.352.707
Totaal vermogensbeheer in euro's	€13.278.000	€12.149.032
Custody settlement, rapportage en MVB beleid	€4.234.000	€3.874.480
Performance gerelateerde vergoedingen	€0	€0
Totaal directe kosten beheer in Euro	€17.512.000	€16.023.512
Totaal in basispunten	9,3	9,3

"Ik heb het nu heel erg naar mijn zin, maar ik heb lang het gevoel gehad dat ik verantwoording af moest leggen, omdat ik in een winkel werk."

- Stéphanie Bloemers, My Jewellery

"Sommige kaasjes ruiken zo indrukwekkend dat je moet oppassen dat de plaatselijke brandweer niet uitrijdt"

- Daniël Haas, Nijenhuis kaas

9.

RISICOPARAGRAAF

9. Risicoparagraaf

9.1 Risicomanagement

9.1.1 Algemeen

Het pensioenfonds heeft een Risico Management Raamwerk ingericht om op gestructureerde wijze risico's te beheersen. Het Risico Management Raamwerk (RMR) heeft als doel integraal de risico's en maatregelen in kaart te brengen inclusief de bijbehorende beheersomgeving (en inrichting daarvan). Bij de verschillende risico's wordt, voor zover van toepassing, het beleid en/of de maatregel van het pensioenfonds vermeld. De aanpak om te komen tot integraal risicomanagement volgt de stappen en principes zoals die zijn beschreven in COSO Enterprise Risk Management Framework, een wereldwijd gebruikt en geaccepteerd riskmanagement raamwerk. De interne omgeving is de eerste stap in het COSO ERM, en daarmee het fundament van het Risico Management Raamwerk. Het zorgt ervoor dat de randvoorwaarden worden geschapen om effectieve beheersing ("In Control zijn") van de organisatie mogelijk te maken. De scheiding tussen beleid, uitvoering en controle dragen bij aan de efficiency van het RMR. In een goed uitgewerkte en geïmplementeerde interne omgeving schept de mogelijkheden om met minder beheersmaatregelen te kunnen volstaan.

Wat is risico?

Risico is de kans op een schade die kan optreden als gevolg van externe dan wel interne omstandigheden en die een negatief effect heeft op het resultaat (doelstellingen) van de organisatie.

Wat is risicomanagement?

- Het identificeren, kwantificeren en het beheersen van risico's door middel van een continu proces;
- Het uitsluiten, afwentelen, delen, terugdringen of accepteren van de effecten die het gevolg zijn van het optreden van een bepaalde gebeurtenis;
- Het terugdringen van de kans op een event en/of het gevolg verkleinen;
- Proces dat wordt toegepast bij het formuleren van de strategie en ontworpen om potentiële gebeurtenissen die invloed kunnen hebben op de onderneming te identificeren en om risico's te beheeren zodat deze binnen de risico-acceptatiegraad vallen, om

een redelijke zekerheid te bieden ten aanzien van het behalen van de doelstellingen.

Waarom risicomanagement?

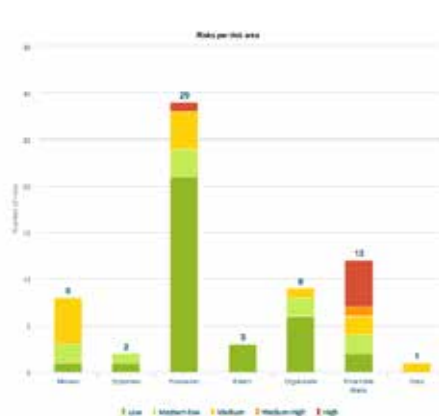
- Reduceren van ongewenste variaties in de prestatie van de organisatie door een systematische en methodische aanpak van risico's;
- Het voor de organisatie als geheel op een gestandaardiseerde wijze ontsluiten en beschikbaar stellen van benaderingen voor het managen van risico's waardoor risicomanagement een integraal en multidisciplinair karakter krijgt;
- De organisatie leren anticiperen op toekomstige gebeurtenissen die van invloed zijn op het al dan niet behalen van succes;
- Het creëren van transparantie.

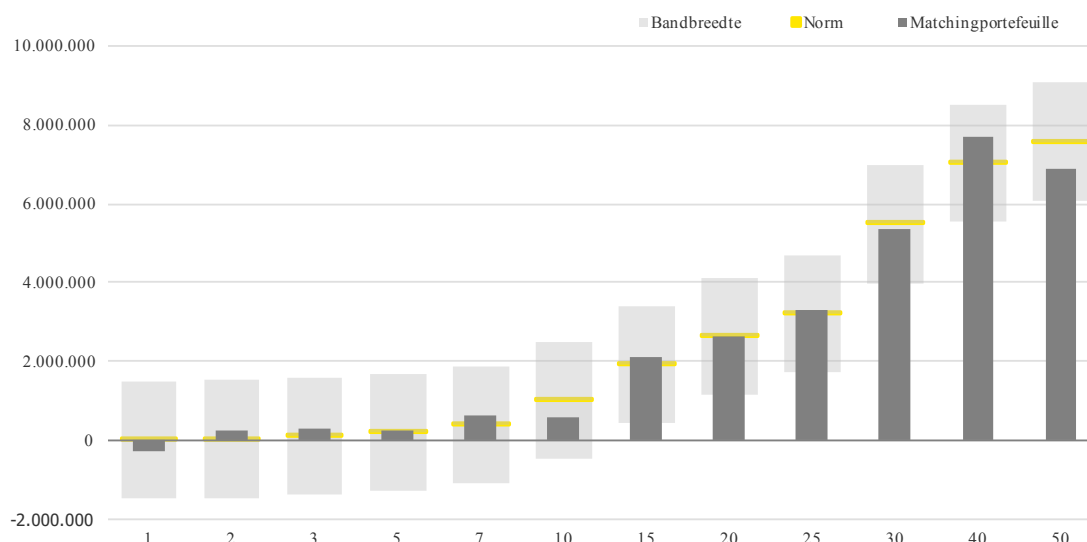
Het jaar 2016 heeft met name in het teken gestaan van een herijking en vastlegging van een groot deel van de risico's. Individuele risico's worden zo concreet mogelijk uitgewerkt, besproken en vastgelegd. De weging van risico's naar kans en impact, voor en na maatregelen, worden in dit proces meegenomen. Het restrisico kan geaccepteerd worden of door verbeteracties verder worden opgepakt totdat het geaccepteerde risiconiveau is behaald. De vastlegging van de risico's, controls, wegingen en testresultaten ligt vast in de risicodatabase. Voor 2017 zal er tevens een handboek risicomanagement worden vastgesteld, waarin naast de risico's, tevens de risicohouding, governance en de structuur van het risicomanagement raamwerk verder zal worden vastgelegd.

De risicomanagement processen worden vanuit het bestuursbureau door de Risk Manager begeleid, daarbij ondersteund door de externe riskmanager beleggingen en risk auditor. De verschillende commissies zijn verantwoordelijk voor de aan hen toegekende risico's.

9.1.2 Risk Dashboard

Om beter over de risico's en beheersmaatregelen te rapporteren wordt gebruik gemaakt van een risicodashboard dat de data ontsluit uit de risico database. Hierna volgt een voorbeeld van het netto (Net) risico's en risk area dashboard rapportage.

De belangrijkste financiële risico's betreffen het rente- en aandelen-, valuta- en kredietrisico, die hierna als eerste worden behandeld.

9.1.3 Renterisico

Het strategisch beleggingsbeleid staat in dienst van het beheren van de gehele balans van het pensioenfonds. Een breed gespreide beleggingsportefeuille verlaagt het mismatchrisico van de balans en leidt tot een optimale verhouding tussen risico en rendement. Het beleggingsbeleid en het rente- en valutarisicobeleid dragen bij aan de doelstellingen van het balansbeheer. Gelet op de (relatief) lange looptijd van de verplichtingen van het pensioenfonds is het renterisico onder het huidige financiële toetsingskader het meest dominante risico. Het renterisico wordt op UFR-basis voor 92% afgedekt, vertaald naar een marktwaarde rentehedge van 60%. De afdekking vindt hoofdzakelijk (80%) plaats door het gebruik van rente derivaten, aangevuld met (lang lopende) Euro staatsobligaties, Euro credits en sinds dit jaar Nederlandse hypotheeklen. In de wijze van afdekking wordt tevens rekening gehouden met niet-parallele veranderingen van de rentecurve. Bovenstaande grafiek geeft inzicht in de rentegevoeligheid door middel van de norm, bandbreedte en de portefeuille van de verschillende looptijden buckets.

Het lopen van renterisico heeft over 2016 negatief uitgepakt vanwege een overall gedaalde rente. De verplichtingen zijn in

waarde gestegen als gevolg van de dalende rente. De hoge mate van renteafdekking zorgt dat de impact van de rentedaling grotendeels gemitigeerd wordt.

9.1.4 Aandelen- en onroerend goed risico

Dit zijn voornamelijk de risico's die betrekking hebben op beleggingen in de verschillende onroerend goed- en aandelenmarkten. Door dit risico te lopen, wordt op de lange termijn naar verwachting een extra rendement gehaald dat het pensioenfonds gebruikt om aan zijn doelstellingen te voldoen. Dit risico wordt beheerst doordat in de uitvoering wordt gezorgd voor een goede spreiding over regio's en sectoren. Met het risico dat uiteindelijk overblijft wordt rekening gehouden in de ALM-studie. Het aandelenrisico is het voornaamste financiële risico voor het pensioenfonds, aangezien het renterisico voor een groot deel wordt gehedged. De gevoeligheden van de portefeuille voor ontwikkelingen op de aandelen- en rentemarkten komt tot uitdrukking in onderstaande scenarioanalyse, waarbij op de aandelen een schok wordt toegepast van +/- 10% en +/- 20%, en bij rente een parallelle verschuiving van de rentecurve van +/- 0,5% en +/- 1,0%.

Het lopen van dit risico heeft over 2016 positief bijgedragen aan het rendement. De aandelenbenchmark laat een rendement van 10,6% zien en heeft daarmee bijgedragen aan de stijging van de dekkingsgraad.

		delta non-matching				
		-20%	-10%	0%	+10%	+20%
delta rentecurve	-1,0%	94%	99%	103%	108%	113%
	-0,5%	94%	99%	105%	110%	116%
	0,0%	95%	101%	107%	113%	119%
	+0,5%	96%	103%	109%	116%	123%
	+1,0%	98%	105%	113%	120%	127%

9. Risicoparagraaf

9.1.5 Valutarisico

Valutarisico is het risico dat wisselkoersschommelingen de waarde van een belegging beïnvloeden. Het pensioenfonds loopt bij de uitvoering van het beleid valutarisico, circa 48% van de portefeuille bestaat uit niet-euro beleggingen. Om het valutarisico te mitigeren wordt een gedeelte van de valuta exposures afgedekt. Het valutarisico wordt hoofdzakelijk gelopen op de US-dollar, 28% van de portefeuille, gevolgd door de veel kleinere exposures op de Hong Kong Dollar, Japanse Yen en Britse Pond met ieder een exposure van ongeveer 2%. Het pensioenfonds dekt momenteel 75% van het valutarisico op een passieve wijze af met betrekking tot de volgende valuta: Britse Pond en US Dollar. De valuta exposures in deze valuta worden op basis van de strategische allocaties en de benchmarks van volgende portefeuilles bepaald:

- High Yield Bonds;
- Emerging Markets Bonds;
- US en UK Equity;
- US en GB listed real estate.

Van het totaal aan beleggingen luidt omgerekend per saldo € 8,9 miljard in andere valuta dan de euro.

De wereldwijde MSCI-aandelenbenchmark heeft over 2016 een performance van 6,77% gehaald in lokale valuta, in euro's bedroeg het rendement 8,47%. Het afdekken van het valutarisico heeft dan ook negatief bijgedragen aan het rendement over 2016.

9.1.6 Kredietrisico

Kredietrisico is een vorm van tegenpartijrisico, echter in tegenstelling tot tegenpartijrisico wordt kredietrisico expliciet opgezocht om rendement te behalen. In de portefeuille van het pensioenfonds zijn vijf mandaten opgenomen die betrekking hebben tot kredietrisico, namelijk Euro Non-Sovereign, Global High Yield, Emerging Markets Local Currency, Emerging Markets Hard Currency en -in 2016 toegevoegd- de portefeuille Nederlandse hypotheek. In totaal zal de allocatie 33% van de liquid assets portefeuille gaan bedragen, dit na volledige belegging van de hypotheek allocatie. Het lopen van kredietrisico heeft over 2016 per saldo positief bijgedragen aan het rendement.

De impact van de bovenstaande vier risico's op de ontwikkeling van de dekkingsgraad bedraagt 3,4% versus de verplichtingen (overrendement). In het herstelplan is uitgegaan van een positief effect van 3,1%.

9.1.7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is onder andere het risico dat een belegging niet tijdig tegen een redelijke prijs kan worden geliquideerd (asset liquidity). Dit risico wordt beheerst doordat het pensioenfonds de beleggingsportefeuille op zodanige wijze opzet dat het naar verwachting aan de liquiditeitsbehoefte van het pensioenfonds kan voldoen. Een groot deel van de portefeuille is belegd in effecten die worden verhandeld op openbare, gereguleerde markten.

Naast deze liquiditeit heeft het pensioenfonds middelen nodig om te voldoen aan onderpand vereisten en afwikkeling van valutacontracten (funding liquidity).

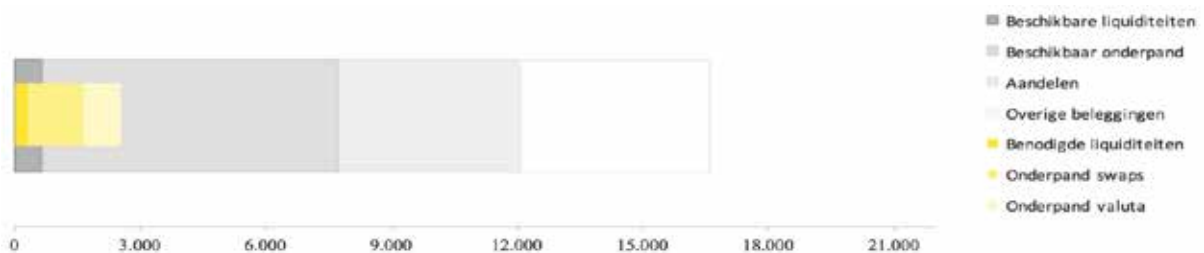
Maandelijks wordt gekeken naar de liquiditeitsbehoefte onder een stress scenario. Onderstaande grafiek geeft hier een voorbeeld van. Het beschikbare onderpand en liquiditeiten zijn ruim voldoende om, ook onder stress scenario's, te voldoen aan de verplichtingen. Met de verdere invoering van de verplichting tot central clearing naar aanleiding van EMIR-regelgeving zal het liquiditeitsrisico afkomstig van de margin requirements uit de swap portefeuille omhooggaan. Hier is in 2016 veel aandacht aan besteed met betrekking tot mogelijke liquiditeitsbeslag en uitwerking van concreet beleid. In de strategische normportefeuille voor 2017 is hier reeds rekening mee gehouden. De ingangsdatum voor de verplichting voor central clearing voor pensioenfondsen is een aantal keer uitgesteld, waardoor het onduidelijk is wanneer de verplichting uiteindelijk in zal gaan.

9.1.8 Tegenpartijrisico

Hieronder wordt verstaan: het risico dat de tegenpartij niet (meer) aan zijn verplichtingen kan voldoen, bijvoorbeeld door liquiditeits- of solvabiliteitsproblemen. Om dit risico te beheersen worden de tegenpartijen geselecteerd op basis van reputatie en kredietwaardigheid. Daarnaast worden transacties over meerdere tegenpartijen gespreid en wordt er onderpand geëist om tegenpartijrisico te mitigeren. Dit risico speelt met name bij de derivatenportefeuille van het pensioenfonds. De EMIR regelgeving, waarbij er op termijn één centrale tegenpartij zal zijn in plaats van de huidige verschillende bancaire tegenpartijen, speelt hier een grote rol.

9.1.9 Inflatierisico

Inflatierisico is het risico dat inflatie de waarde van de verplichtingen aantast in termen van koopkracht. Het inflatierisico

kan worden verkleind door meer inflatiegevoelige beleggingen in de portefeuille op te nemen. Keerzijde daarvan is dat zulke inflatiegevoelige beleggingen de kans kunnen vergroten dat het pensioenfonds niet aan zijn nominale pensioenverplichtingen kan voldoen.

9.1.10 Operationele risico's

Het operationele risico betreft het risico dat optreedt bij de uitvoering van pensioen- en beleggingsactiviteiten, als gevolg van niet-afdoende of falende interne processen, menselijk gedrag en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds beheerst operationele risico's door eisen te stellen aan de partijen aan wie het pensioenfonds werkzaamheden heeft uitbesteed, zoals het hebben van een ISAE-verklaring. In het RMR zijn controls opgenomen die tevens betrekking hebben op operationele risico's, zoals scheiding tussen uitvoering en controle. Het bestuur heeft de beoordeling van de ISAE3402 en de SLA-rapportages als controlemiddel om dit risico te beperken.

9.1.11 Actuariële risico's

Een belangrijk element van de actuariële risico's (het verzekeringstechnisch risico) is het lang leven risico. Het lang leven risico houdt in, dat het pensioenfonds langer uitkeringen moet verstrekken dan in de veronderstellingen bij de bepaling van de technische voorziening rekening is gehouden. Door toepassing van de meest recente prognosetabels AG 2016, met eveneens recente en adequate fonds specifieke correcties voor ervaringssterfte, is het langlevensrisico voldoende prudent verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen. In 2016 heeft deze aanpassing tot een actuariel verlies geleid. Overige relevante actuariële risico's waar rekening mee wordt gehouden, zijn het overlijdensrisico (kortleven risico) en het arbeidsongeschiktheidsrisico.

9.1.12 Integriteitsrisico's

Integriteitsrisico's betreffen risico's met betrekking tot witwassen, fraude, misbruik voorwetenschap, compliance risico, belangenverstrengeling, onoorbaar handelen, corruptie en terrorismefinanciering. De compliance officer ziet toe op de naleving van de gedragscode en daaraan gerelateerde wet- en regelgeving. Elk jaar maakt het pensioenfonds een systematische integrale risicoanalyse om beter inzicht en grip te krijgen op de integriteitsrisico's.

9.1.13 Risicohouding

De risicohouding van het pensioenfonds wordt gedefinieerd als de mate waarin het pensioenfonds, na overleg met sociale partners en het Verantwoordingsorgaan bereid is risico's te lopen én de mate waarin het pensioenfonds risico's loopt gegeven de kenmerken van het pensioenfonds. De risicohouding is onderdeel van de, door sociale partners aan het pensioenfonds gegeven, opdracht om de pensioenregeling uit te voeren. Het bestuur van

het pensioenfonds gebruikt de beleidsuitgangspunten, waaronder de risicohouding van het pensioenfonds, bij de opdrachtaanvaarding en de vaststelling van beleid. Het toeslagstreven van het pensioenfonds is voor het bestuur belangrijk. Het beleggingsbeleid (inclusief toeslagenbeleid en kortingsbeleid) is erop gericht om deze doelstelling te realiseren. Naar het oordeel van het bestuur rechtvaardigt het toeslagstreven een wat ruimere risicohouding. Het bestuur accepteert hierbij dat er een kans is dat de opgebouwde pensioenaanspraken en –rechten op enig moment gekort moeten worden.

9.1.13.1 Korte termijn risicohouding

De risicohouding is vertaald in een strategische beleggingsportefeuille met bandbreedtes. Het korte termijn risico, gemeten door middel van het Vereist Eigen Vermogen (VEV) bij de strategische beleggingsportefeuille, bedraagt 18,4% met een ondergrens van 16,0% en een bovengrens van 21,0%. De bandbreedte rondom het VEV is bedoeld om uitvoering te geven aan het feitelijke beleggingsbeleid binnen de toegestane bandbreedtes rondom het strategische beleid.

9.1.13.2 Lange termijn risicohouding

In de haalbaarheidstoets wordt een projectie van de financiële situatie van het pensioenfonds voor een lange periode (60 jaar) gemaakt voor een veelvoud aan economische scenario's (stochastische analyse). De belangrijkste uitkomst waarnaar gekeken wordt in de haalbaarheidstoets is het pensioenresultaat. Dit is een maatstaf voor koopkrachtbehoud.

De risicohouding van het pensioenfonds komt voor de lange termijn tot uitdrukking in de ondergrenzen in het kader van de haalbaarheidstoets:

- De ondergrens voor het verwachte pensioenresultaat is gelijk aan 75%.
- Bij de jaarlijkse haalbaarheidstoets berekent het pensioenfonds vanuit de feitelijke dekkingsgraad zowel het verwachte pensioenresultaat als het pensioenresultaat in een slechtweerscenario. De maximale relatieve afwijking tussen het verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in het slechtweer scenario die het pensioenfonds dan acceptabel vindt is 45%.

De in 2016 uitgevoerde en vastgestelde aanvangs-haalbaarheidstoets heeft tot de volgende uitkomsten geleid:

- Het verwachte (mediane) pensioenresultaat is gelijk aan 80,6%.
- De relatieve afwijking van het pensioenresultaat in het slechtweerscenario is gelijk aan 33,9%.
- Hiermee is voldaan aan de normering van de pensioenresultaten zoals deze zijn vastgesteld.

“Op mijn 62ste ben ik met prepensioen gegaan.”
- Joop Heus, gepensioneerde

10.

UITVOERING VAN DE PENSIOENREGELING

10. Uitvoering van de pensioenregeling

10.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de belangrijkste kenmerken van de pensioenregelingen van het pensioenfonds.

10.2 De verplichte pensioenregelingen

10.2.1 Pensioensysteem

Het pensioensysteem is een middelloonregeling.

10.2.2 Toetredingsleeftijd

Een werknemer die in dienst is bij een werkgever die is aangesloten bij het pensioenfonds neemt verplicht deel aan de pensioenregeling. De deelname gaat in op de eerste dag van de maand waarin de werknemer 20 jaar wordt.

10.2.3 Pensioenrichtleeftijd

De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar.

10.2.4 Pensioengrondslag

Het loon volgens de Wet financiering sociale verzekeringen tot maximaal een bedrag van €52.763 verminderd met de franchise van €12.577.

10.2.5 Opbouwpercentage ouderdomspensioen

Elk jaar wordt 1,75% van de pensioengrondslag opgebouwd aan ouderdomspensioen.

10.2.6 Opbouwpercentage partnerpensioen

Elk jaar wordt 1,225% van de pensioengrondslag opgebouwd aan partnerpensioen.

10.2.7 Wezenpensioen

Het wezenpensioen bedraagt 20% van het te behalen partnerpensioen en wordt uitgekeerd tot 18 jaar, of tot 27 jaar voor studerende kinderen. Als beide ouders zijn overleden wordt het wezenpensioen verdubbeld.

10.2.8 Herschikken

Op de pensioendatum heeft de (gewezen) deelnemer het recht zijn partnerpensioen geheel of gedeeltelijk om te ruilen voor een hoger ouderdomspensioen of andersom. Daarnaast heeft de (gewezen) deelnemer het recht een deel van het ouderdomspensioen te gebruiken om het ouderdomspensioen eerder in te laten gaan dan op de pensioendatum. Tot slot heeft de (gewezen) deelnemer bij wie het ouderdomspensioen ingaat op de pensioendatum het recht de hoogte van het ouderdomspensioen te variëren.

10.3 Aanvullende pensioenregeling

Deelnemers in de verplichte pensioenregeling bouwen pensioen op tot een maximum pensioengevend loon (voor 2016: € 52.763). De werkgever kan ervoor kiezen om voor werknemers die een loon

ontvangen dat hoger is dan het maximum pensioengevend loon een aanvullende pensioenregeling af te sluiten. De werknemer bouwt in dat geval naast de verplichte pensioenregeling ook pensioen op over dat hogere loon. Deze opbouw betreft zowel het ouderdomspensioen als het partner- en wezenpensioen. De opbouwpercentages zijn gelijk aan die van de verplichte pensioenregeling. De pensioenaanspraken zijn gebaseerd op een uitkeringsovereenkomst.

10.4 15-jaarsregeling Bedrijfstakpensioenfonds Optiekbedrijven (vanaf 1 januari 2010)

Met ingang van 1 januari 2010 is het Bedrijfstakpensioenfonds Optiekbedrijven (hierna: BPF Optiek) gefuseerd met het pensioenfonds. Afgesproken is dat het pensioenfonds de 15-jaarsregeling van BPF Optiek voortzet. Vanaf 1 januari 2006 bouwden de deelnemers van BPF Optiek, die tot en met 2005 aan de pensioenregeling van BPF Optiek deelnamen, geen prepensioen meer op om eerder met pensioen te kunnen gaan. Om dit te compenseren is de 15-jaars regeling in het leven geroepen. Deze regeling is een pensioenaanvullingsregeling waardoor het mogelijk blijft om voor het 65e jaar te stoppen met werken in de optiekbranche. De regeling geldt voor deelnemers die op 31 december 2009 deelnemer waren in BPF Optiek en die voldoen aan aanvullende voorwaarden. Deze aanvullende voorwaarden zijn in de verplichte pensioenregeling opgenomen.

10.5 Premies, looptijd en bijzonderheden

10.5.1 De premie verplichte pensioenregeling

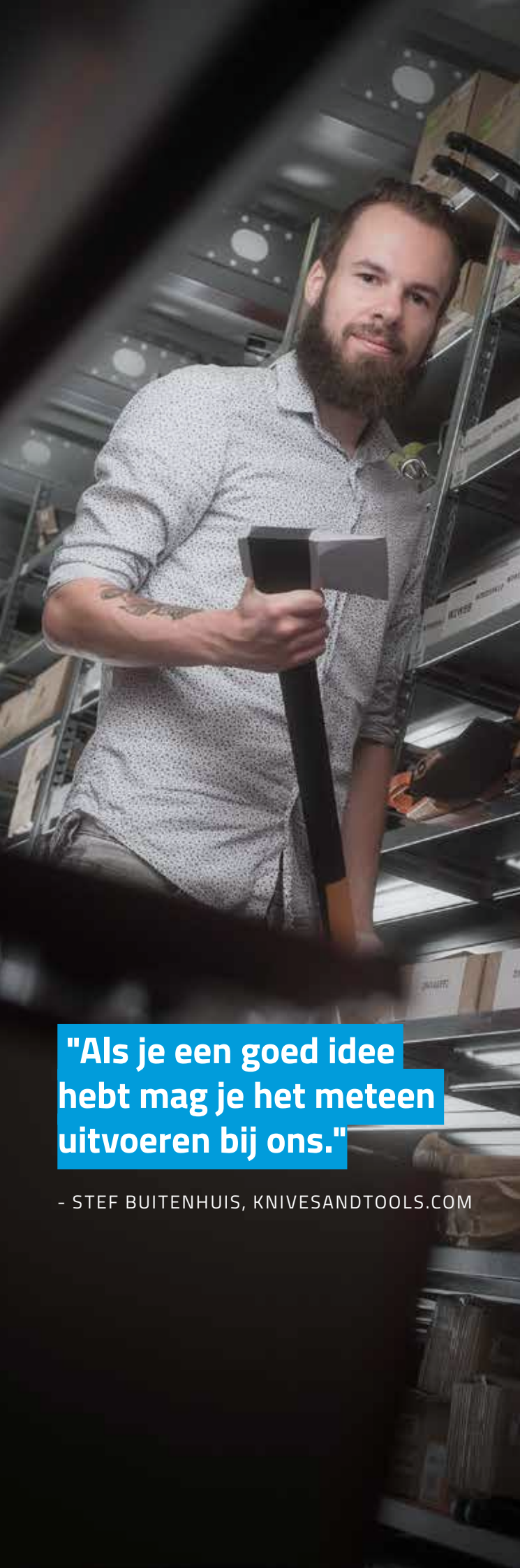
De premie bedraagt 19,4% van de pensioengrondslag. Deze premie geldt van 1 januari 2012 tot en met 31 december 2016. Op het salaris van de werknemer mag 5,119% of minder worden ingehouden.

Voor iedere deelnemer die werknemer is bij een werkgever in de optiekbranche, wordt uiterlijk tot 1 januari 2021, zulks in aanvulling op de premie, jaarlijks premie geheven ter financiering van de 15-jaars- regeling. Deze premie is voor 2016 vastgesteld op 0,0% van het ongemaximeerd pensioengevend loon.

De premie voor de verplichte pensioenregeling bedraagt 21,6% met ingang van 2017.

10.5.2 Premie aanvullende pensioenregeling

De premie voor de aanvullende pensioenregeling is voor de periode van 2012 tot en met 2016 vastgesteld op 22,2% van de excedent pensioengrondslag (het loon minus het maximum pensioengevend loon). Indien de werkgever meer dan honderd werknemers aan deze aanvullende pensioenregeling laat deelnemen, wordt een afzonderlijke premie voor deze werkgever vastgesteld. Deze premie is hoger dan bovengenoemde premie.

"Als je een goed idee hebt mag je het meteen uitvoeren bij ons."

- STEF BUITENHUIS, KNIVESANDTOOLS.COM

Net als bij de verplichte pensioenregeling gaat het bij de aanvullende pensioenregeling om een collectieve vaste bijdrageregeling. De premie voor de aanvullende pensioenregeling bedraagt 24,7% met ingang van 2017.

10.6 Premievrijstelling

Als een deelnemer een WIA- of WAO-uitkering ontvangt, voorziet de pensioenregeling in een premievrije opbouw. Voor de voortzetting van de pensioenopbouw is over dit inkomensgedeelte geen premie verschuldigd.

10.7 Collectieve vaste bijdrageregeling

De verplichte en aanvullende pensioenregelingen van het Pensioenfonds zijn uitkeringsovereenkomsten die worden gefinancierd met een premie volgens een collectieve vaste bijdrageregeling. De premie staat telkens voor een periode van vijf jaar (tot en met 2016) vast. Alleen in zeer ingrijpende en onvoorziene gevallen kan de premie tussentijds wijzigen.

10.8 Wijzigingen statuten, reglementen en verplichtstellingbeschikking

De statuten zijn gewijzigd op 31 december 2016. De verplichtstelling is uitgebreid met de bedrijfstak groothandel in textielgoederen en aanverwante artikelen. Ook is deze uitgebreid met de bedrijfstak schoenmakerij. Het pensioenreglement is gewijzigd voor de volgende onderwerpen: AO-convenant, vervallen vrijwillige regeling, actualisatie kerngetallen en afkoop- en inkoopfactoren en de beëindiging van de FVP-regeling.

10.8.1 Uitvoeringsreglement

Het uitvoeringsreglement is in 2016 inhoudelijk gewijzigd op het onderwerp 'vervallen vrijwillige regeling'.

In de in hoofdstuk 10 van dit jaarverslag opgenomen jaarrekening staan de financiële gegevens over het boekjaar 2016 vermeld.

21 juni 2017

De heer H.T. Van der Kolk
Werknemersvoorzitter

De heer A.H.J. Snellen
Werkgeversvoorzitter

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel

11.

JAAARREKENING

"Van de pasvorm tot de stof, de knopen
en het garen... Elk detail bepaal je zelf."

- Niek Loger, Denoism

11. Jaarrekening

11.1 Balans per 31 december 2016 na resultaatsbestemming (x € 1.000)

(na resultaatbestemming)

		31-12-2016 €	31-12-2015 €
Activa			
Beleggingen voor risico pensioenfonds	(1)	19.555.247	17.282.646
Vorderingen en overlopende activa	(2)	433.246	382.839
Overige activa	(3)	22.328	61.079
Totaal activa		20.010.821	17.726.564
Passiva			
Stichtingskapitaal en reserves	(4)	1.209.052	945.490
Technische voorzieningen	(5)	18.058.214	15.794.314
Langlopende schulden	(6)	9.746	10.497
Derivaten	(7)	652.753	881.288
Overige schulden en overlopende passiva	(8)	81.056	94.975
Totaal activa		20.010.821	17.726.564

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de balans (hoofdstuk 11.4.3).

11.2 Staat van baten en lasten

		2016 €	2015 €
Baten			
Premiebijdragen voor risico pensioenfonds	(9)	448.827	454.685
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(10)	2.236.161	-70.599
Overige baten	(11)	10.387	331
Totaal baten		2.695.375	384.417

Lasten		2016	2015
Pensioenuitkeringen	(12)	301.474	282.856
Pensioenuitvoeringskosten	(13)	27.253	31.127
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	(14)		
- Pensioenopbouw		522.607	449.937
- Toeslagverlening		0	173
- Rentetoevoeging		-9.471	26.066
- Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten		-307.473	-288.083
- Wijziging marktrente		1.843.587	1.293.504
- Wijziging actuariële uitgangspunten		74.004	-30.025
- Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		149.674	110.269
- Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		-9.028	-8.502
		2.263.900	1.553.339
Beleggingsrendementen inzake VPL	(15)	-33	142
Saldo overdracht van rechten	(16)	-161.128	-129.970
Overige lasten	(17)	347	11.125
Totaal lasten		2.431.813	1.748.619
Saldo van baten en lasten		263.562	-1.364.202
Bestemming van het saldo van baten en lasten			
Beleggingsreserves		384.131	965.039
Bestemmingsreserves		10.468	-81
Beleidsreserves		-131.037	-2.329.160
Totaal:		263.562	-1.364.202

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten (hoofdstuk 11.4.6).

11. Jaarrekening

11.3 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2016 €	2015 €
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Ontvangen in premies	449.064	414.220
Ontvangen in verband met overdracht van rechten	5.211	138.609
Overig	9.133	31.993
	463.408	584.882
Uitgaven		
Betaalde pensioenuitkeringen	-300.979	-282.749
Betaald in verband met overdracht van rechten	-13.420	-9.331
Betaalde pensioen-uitvoeringskosten	-23.349	-23.150
Overig	-177	0
	-337.925	269.592
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten	125.483	269.592
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	3.813.678	7.890.094
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	551.104	548.904
	4.364.782	8.438.998
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-4.525.393	-8.634.470
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-18.264	-25.922
	-4.543.657	-8.660.392
Totale kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-178.875	-221.394
Netto kasstroom	-53.392	-48.198
Mutatie liquide middelen	-53.392	-48.198
Samenstelling geldmiddelen		
Liquide middelen primo boekjaar	134.462	86.264
Liquide middelen ultimo boekjaar	81.070	134.462
Waarvan:		
Liquide middelen (beleggingen voor risico pensioenfondsen)	58.742	73.383
Liquide middelen (overige activa)	22.328	61.079

11.4 Toelichting op de jaarrekening

11.4.1 Algemeen

Activiteiten

Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Detailhandel (hierna 'het pensioenfonds'), is statutair gevestigd te Utrecht. Het adres is Euclideslaan 201, 3584 BS, te Utrecht. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41178211.

Het doel van het pensioenfonds is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de in de branche verplicht gestelde pensioenregeling.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfonds. Het bestuur heeft op 21 juni 2017 de jaarrekening vastgesteld.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

11.4.2 Grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De jaarrekening is opgesteld op basis van 'going-concern' uitgangspunten.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Vreemde valuta

Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

11. Jaarrekening

De koersen van de belangrijkste valuta zijn:

	31 december 2016	Gemiddeld 2016	31 december 2015	Gemiddeld 2015
USD	0,9481	0,9042	0,9206	0,8709
GBP	1,1715	1,2235	1,3568	1,3218
JPY	0,0081	0,0083	0,0077	0,0073
CHF	0,9328	0,9176	0,9196	0,8735
HKD	0,1223	0,1205	0,1188	0,1142

Schattingwijziging

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

In 2016 heeft er een wijziging van de toe te passen AG-prognosetafel plaatsgevonden. De pensioenverplichting is bepaald aan de hand van de AG Prognosetafel 2016. Het effect van deze aanpassing bedraagt €74,7 miljoen negatief. Het effect van deze schattingswijziging op de dekkingsgraad betreft 0,4%-punt negatief.

Tevens is de revalidatiekans voor arbeidsongeschikte deelnemers gewijzigd van 10% naar 0%. Het effect van deze aanpassing bedraagt €22,1 miljoen negatief. Het effect van deze schattingswijziging op de dekkingsgraad betreft 0,1%-punt negatief.

De gehanteerde tabel voor niet opgevraagd pensioen is aangepast. Het effect van deze aanpassing bedraagt €13,5 miljoen positief. Het effect van deze schattingswijziging op de dekkingsgraad betreft 0,1%-punt positief.

De overgang naar het systeem van bepaalde partner na pensioeningang zorgt voor een effect van €10,7 miljoen positief. Het effect van deze schattingswijziging op de dekkingsgraad betreft 0,1%-punt positief.

Voor niet opgevraagd partnerpensioen worden de reeds vervallen uitkeringen opgenomen in de technische voorzieningen. Dit heeft een negatief effect van €1,3 miljoen en nagenoeg geen effect op de dekkingsgraad.

Dekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste 12 maanden.

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kort- en langlopende schulden en derivaten passiva te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

Foutenherstel

Indien een materiële fout na de vaststelling van de jaarrekening wordt geconstateerd, wordt deze middels een retrospectieve verwerking hersteld. Dit houdt in dat het eigen vermogen aan het einde van het voorafgaande boekjaar wordt herrekend alsof de fout niet heeft plaatsgevonden. Het verschil tussen het eigen vermogen aan het eind van het voorafgaande boekjaar voor en na herrekening, wordt vervolgens verwerkt als een rechtstreekse mutatie van het eigen vermogen aan het begin van het huidige boekjaar.

De bate of last als gevolg van een eventueel herstel van en niet-materiële fout wordt verwerkt in de winst-en-verliesrekening van het huidige boekjaar.

Het pensioenfonds heeft in de jaarrekening van het huidige boekjaar geen fourterstel toegepast.

11.4.2.2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Het begrip reële waarde is te beschouwen als synoniem van marktwaarde. Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen (look-through benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsfonds zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin dit beleggingsfonds is gerubriceerd.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vastgoedbeleggingen

Beursgenoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de beurskoers per balansdatum. Niet-beursgenoteerde beleggingen in vastgoedfondsen worden gewaardeerd op het aandeel in de reële waarde van de onderliggende beleggingen. Indien de waarderingsgrondslagen van vastgoedfondsen afwijken van de waarderingsgrondslagen van het pensioenfonds, wordt de waardering zo mogelijk aangepast aan de waarderingsgrondslagen van het pensioenfonds.

Onroerend goed in ontwikkeling wordt gewaardeerd op basis van kostprijs of lagere reële waarde. De kostprijs zijn de gedane uitgaven, inclusief bouwrente. Na oplevering worden (her) ontwikkelde objecten naar reële waarde geherwaardeerd.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde is de beursnotering per balansdatum.

De reële waarde van niet-beursgenoteerde participaties is bepaald op basis van de laatst bekende intrinsieke waarde. Dit is het aandeel in het zichtbare eigen vermogen.

Private equity-beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde, zijnde de intrinsieke waarde. Deze waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-of-fund-managers, gecorrigeerd voor kasstromen in de periode tot balansdatum. Daarnaast wordt bij de waardering rekening gehouden met eventuele negatieve gevolgen van materiële gebeurtenissen in het verslagjaar na ontvangst van deze rapportages. De managers bepalen de intrinsieke waarde op basis van lokale wet- en regelgeving.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde is de per balansdatum geldende beurskoers.

Niet-beursgenoteerde vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde. Deze waarde wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen (rente, aflossingen en verwachte boeterente bij vervroegde aflossingen) contant te maken op basis van de geldende marktrente, waarin opgenomen een opslag voor debiteurenrisico en liquiditeitsrisico. Vorderingen op banken worden gewaardeerd op verkrijgingsprijs.

11. Jaarrekening

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, zijnde de marktwaarde van het contract. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beurskoers per balansdatum. Voor niet beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op beschikbare marktinformatie als input voor gehanteerde waarderingsmodellen.

Indien een derivatenpositie negatief is wordt het bedrag onder de passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Geldmarktbeleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde de contante waarde van de toekomstige kasstromen (rente en aflossing). Posities in rekening courantsaldi worden tegen verkrijgingsprijs gewaardeerd.

Securities lending

Het pensioenfonds neemt deel aan een securities-lending-programma, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities-lendingcontract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor deze beleggingen. Als onderpand ontvangen middelen worden opgenomen onder beleggingen. Indien uit hoofde van een securities-lendingprogramma beleggingen als zekerheid zijn ontvangen worden deze beleggingen en de daarmee samenhangende verplichtingen niet in de balans van het pensioenfonds opgenomen maar in de toelichting vermeld. Alle uit het securities-lendingprogramma voortvloeiende baten en lasten worden volgens het toerekenbeginsel over de looptijd van de desbetreffende transacties verantwoord en in de rentebaten of -lasten in de staat van baten en lasten.

Het pensioenfonds participeert direct in securities lending. Binnen de beleggingspools is indirect sprake van securities lending.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn, dan wel een looptijd

korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

De statutaire reserves en de overige wettelijke reserves die het pensioenfonds conform artikel 2:389 en artikel 2:390 BW vormt, blijken op grond van artikel 2:373 lid 1 BW afzonderlijk uit de balans.

Beleggingsreserve

De beleggingsreserve wordt aangehouden als buffer voor neerwaartse koersfluctuaties van beleggingen. De omvang van deze reserve is gelijk aan het vereist eigen vermogen aan de hand van de standaardtoets van DNB. Zie hiervoor de paragraaf solvabiliteitsrisico in het hoofdstuk Risicobeheer.

Beleidsreserve

De beleidsreserve is gelijk aan de totale reserve onder aftrek van de beleggingsreserve, de bestemmingsreserve AOP-regeling en de bestemmingsreserve AAOP-regeling.

Bestemmingsreserve AOP-regeling

Als onderdeel van de algehele voorziening pensioenverplichtingen wordt een reserve gevormd voor het AOP op gelijke sterfte- en interestgrondslagen als de voorziening van de verplichte pensioenregeling.

Voor revalidatie wordt (net als bij premievrijstelling) 100% (2015: 90%) gehanteerd. Het resultaat op de AOP-regeling wordt jaarlijks toegevoegd of onttrokken aan de AOP-reserve.

Bestemmingsreserve AAOP-regeling

Als onderdeel van de algehele voorziening pensioenverplichtingen wordt een reserve gevormd ter grootte van de feitelijke uitkeringen AAOP. Het resultaat op de AAOP-regeling wordt jaarlijks toegevoegd of onttrokken aan de AAOP-reserve.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele renteterminstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex-ante- condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de toekomstige opbouw waarvoor premievrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- De gehanteerde marktrente die gebaseerd is op de renteterminstructuur zoals gepubliceerd door DNB (2015: idem).
- Overlevingstafels, te weten de AG-prognosetafels 2016 met ervaringssterfte op basis van fondsspecifieke correctiefactoren (2015: AG-prognosetafels 2014 met ervaringssterfte op basis van fondsspecifieke correctiefactoren).
- Voor nog niet ingegane partnerpensioenen wordt een partnerfrequentie gehanteerd volgens de sterftetafel GBM/V 1985-1990, met uitzondering van de leeftijden 60 tot en met pensioenrichtleeftijd. Voor deze leeftijden wordt 100% gehanteerd (2015: idem). Vanaf de pensioenricht-leeftijd

wordt uitgegaan van de werkelijke partnersituatie (2015: vanaf de pensioenrichtleeftijd neemt de partnerfrequentie af met de veronderstelde sterfte van de partner).

- Voor partnerpensioenen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw.
- De lasten van nog niet ingegane wezenpensioenen zijn gesteld op 2,5% van het latent partnerpensioen behorend bij het nog niet ingegane ouderdompensioen; bij de vaststelling van de lasten van ingegane wezenpensioenen wordt verondersteld dat het pensioen moet worden uitgekeerd tot de 18-jarige cq 27-jarige leeftijd, waarbij geen rekening wordt gehouden met sterftetekansen (2015: idem).
- Kostenopslag ter grootte van 2,2% van de technische voorziening in verband met toekomstige administratie- en excassokosten (2015: idem).
- Bij de bepaling van de pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers en ingegane AOP is uitgegaan van een revalidatiekans van 0% (2015: 10%).
- Een voorziening voor het risico van premievrijstelling van zieke deelnemers die in de WIA terecht kunnen komen, wordt berekend door de invaliditeitsopslag uit de premie van de afgelopen twee jaar te nemen (2015: idem).
- Niet-opgevraagd pensioen: voor pensioen dat nog niet is ingegaan, omdat de deelnemer onvindbaar is of niet reageert wordt de reservering tot 5 jaar na de ingangsdatum volledig in stand gehouden en vervolgens verlaagd tot nihil (2015: tot de leeftijd van 70 jaar in stand houden en tussen 70 en 80 jaar lineair afschrijven tot nihil).

Langlopende schulden

De VPL-overgangsregelingen zijn door cao-partijen vastgesteld en opgenomen in het pensioenreglement. De overgangsregelingen worden uitgevoerd door het pensioenfonds. De langlopende schuld betreft de gefactureerde premies voor de overgangsregelingen hieraan wordt het rendement toegevoegd. De inkoop van de extra pensioenaanspraken wordt onttrokken aan deze schuld. De verwerking van de VPL regeling vindt op de hiervoor beschreven wijze plaats, teneinde vermenging van pensioenvermogen met VPL gelden tegen te gaan. De VPL gelden zijn met ingang van 2016 in een apart money market funds ondergebracht.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

11. Jaarrekening

11.4.2.3 Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte casu quo te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. De premiebatens in het boekjaar zijn gebaseerd op de definitieve loonsomopgaven van de werkgevers. Voor een beperkt aantal werkgevers zijn de premies gebaseerd op de voorlopige loonsomopgaven. Onder premiebijdragen is separaat opgenomen de hoogte van de inkoopsum(men) inzake ingekochte pensioenaanspraken uit hoofde van VPL.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de gerealiseerde herwaarderingsresultaten. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe kosten verstaan.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend

de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen afkorting en dergelijke.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Indexering en overige toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de actieve-, gewezen en gepensioneerde deelnemers jaarlijks aan te passen aan de stijging van het CBS-consumumentenprijsindexcijfer, alle huishoudens afgeleid, over de periode van juli tot juli daaraan voorafgaand. De toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagen bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening kan plaatsvinden.

Het toeslagbeleid kent op dit moment geen mogelijkheid van inhaaltoeslagverlening.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 0,060% negatief (2015: 0,181% positief), op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het eind van het vorig verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Er wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excassokosten) en pensioenuitkeringen en afkopen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering

van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder wijziging marktrente.

Wijzigingen actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen fondstarieven, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Saldo overdracht van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

11.4.2.4 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

11.4.3 Toelichting op de balans per 31 december 2016

Onder de overige beleggingen is ultimo 2016 de ontvangen portefeuille van BPF Schoenmakerij opgenomen van €169,3 miljoen. Deze portefeuille heeft hetzelfde risicoprofiel als de portefeuille van het pensioenfonds.

In 2017 zal de ontvangen portefeuille van BPF Schoenmakerij worden verwerkt in de beleggingsadministratie van het pensioenfonds, waarbij de verdeling naar de desbetreffende beleggingscategorieën zal plaatsvinden.

Activa	31-12-2016 €	31-12-2015 €
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
Vastgoedbeleggingen	870.316	797.002
Aandelen	6.128.136	5.537.754
Vastrentende waarden	10.762.560	10.099.200
Derivaten	986.964	539.762
Overige beleggingen	807.271	308.928
	19.555.247	17.282.646

11. Jaarrekening

Activa	Vastgoed- beleggingen €	Aandelen €	Vastrentende waarden €	Derivaten €	Overige beleg- gingen €	Totaal €
Stand per 1 januari 2016	797.002	5.537.754	10.099.200	-341.526	308.928	16.401.358
Aankopen	57.942	555.890	2.860.978	0	1.219.932	4.694.742
Verkopen	-27.316	-488.300	2.603.584	21.593	-716.482	-3.814.089
Herwaardering	42.688	522.792	405.966	654.144	9.123	1.634.713
Overige mutaties	0	0	0	0	-14.230	-14.230
Stand per 31-12-2016	870.316	6.128.136	10.762.560	334.211	807.271	18.902.494
Schuldpositie derivaten (credit)						652.753
						19.555.247

Activa	Vastgoed- beleggingen €	Aandelen €	Vastrentende waarden €	Derivaten €	Overige beleg- gingen €	Totaal €
Stand per 1 januari 2015	701.154	4.996.355	8.915.392	1.518.039	165.886	16.296.826
Aankopen	404.350	1.270.016	3.106.582	783	3.852.739	8.634.470
Verkopen	-361.980	-1.100.758	-1.632.781	-1.077.439	-3.723.773	-7.896.731
Herwaardering	53.478	372.141	-289.993	-782.909	36	-647.247
Overige mutaties	0	0	0	0	14.040	14.040
Stand per 31-12-2015	797.002	5.537.754	10.099.200	-341.526	308.928	16.401.358
Schuldpositie derivaten (credit)						881.288
						17.282.646

Vastgoedbeleggingen	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Directe vastgoedbeleggingen	156.935	0
Indirecte vastgoedbeleggingen, zijnde participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastgoed	713.381	797.002
	870.316	797.002

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Altera Vastgoed	143.616	16,5	131.599	16,5
SAVG Utrechts Vastgoed	148.987	17,1	113.640	14,3
Q-Park	51.972	6,0	55.171	6,9
	344.575	39,6	300.410	37,7

Het pensioenfonds belegt o.a. in beleggingsfondsen. Indien een specifiek beleggingsfonds voor meer dan 5% deel uitmaakt van een beleggingscategorie is deze ook verantwoord. Deze beleggingsfondsen gebruiken de financiële middelen voor meerdere investeringsdoeleinden, waardoor het concentratierisico na doorkijk kleiner kan zijn.

Aandelen	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Beursgenoteerde aandelen	4.696.988	4.285.022
Private equity	40.297	191.153
Beursgenoteerde en niet beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in aandelen	1.390.851	1.061.579
	6.128.136	5.537.754

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
BlackRock MSCI Emerging Markets Free B	924.463	15,1	0	-

11. Jaarrekening

Vastrentende waarden	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Staatsobligaties	8.073.182	7.814.902
Bedrijfsobligaties (credits)	2.578.696	2.234.976
Leningen op schuldbekentenis	18.183	18.520
Hypotheken	50.751	30.802
Overige	41.748	0
	10.762.560	10.099.200

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Duitsland	1.704.266	15,8	1.647.868	16,3
Frankrijk	2.661.532	24,8	2.508.113	24,9
Nederland	678.711	6,3	699.989	6,9
	5.044.509	46,9	4.855.970	48,1

Derivaten	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Valutaderivaten	5.551	8.680
Aandelenderivaten	0	36
Rentederivaten	981.413	531.046
	986.964	539.762

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2016:

2016 Typecontract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	€	€	€
Valutaderivaten		4.138.407	-140.366	5.551	145.917
Rentederivaten		27.075.078	474.577	981.413	506.836
		31.213.485	334.211	986.964	652.753

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2015:

2015 Typecontract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	€	€	€
Valutaderivaten		4.067.021	-69.601	8.680	78.281
Rentederivaten		16.047.728	-271.961	531.046	803.007
Aandelenderivaten		169	36	36	0
		20.114.917	-341.526	539.762	881.288

Overige beleggingen	31-12-2016 €	31-12-2015 €
Beleggingsfondsen (Geldmarktfonds)	433.000	235.545
Infrastructuurfondsen	146.180	0
Collectieve waardeovername BPF Schoenmakerij	169.349	0
Liquide middelen	58.742	73.383
	807.271	308.928

Binnen de aandelen beleggingspools van BlackRock, waarin het pensioenfonds belegt, worden aandelen uitgeleend. De gemiddelde waarde van de uitgeleende aandelen bedraagt in 2016 €116,9 miljoen (2015: €83,7 miljoen). Hiervoor is onderpand ontvangen in de vorm van cash collateral met een gemiddelde waarde in 2016 van €123,8 miljoen (2015: €77,4 miljoen).

Eveneens binnen de segregated accounts worden effecten uitgeleend. Deze dienstverlening wordt door KAS Bank N.V. voor het pensioenfonds verzorgd. De totale uitgeleende positie met betrekking tot de segregated accounts bedraagt ultimo 2016 €3.992,2 miljoen (2015: €4.548,0 miljoen). Hiervoor is €4.169,2 miljoen (2015: €4.709,1 miljoen) aan collateral ontvangen. Het collateral is in de vorm van effecten en heeft een minimale S&P rating van AA- met betrekking tot staatsobligaties en een minimale lange termijn rating van S&P en/of Moody's voor bedrijfsobligaties van minimaal A- / A3 met een stabiele outlook. Daarnaast worden aandelen die onderdeel uitmaken van geselecteerde indices als onderpand geaccepteerd.

Onderpand met betrekking tot derivaten

Het pensioenfonds belegt in derivaten. Afhankelijk van de waarde van de derivaten ontvangt of verstrekt het fonds onderpand. Bij een positieve waarde van de derivaten ontvangt het fonds onderpand, bij een negatieve waarde verstrekt het fonds onderpand. Ultimo 2016 bedraagt het ontvangen collateral €767,7 miljoen (2015: €488,3 miljoen) en het betaalde collateral € 314,6 miljoen (2015: €729,4 miljoen).

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de betreffende beleggingscategorie:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Blackrock ICS Euro/USD Liquidity Fund	0	-	235.545	76,3
Institutional Cash Series PLC - Institutional Euro	432.730	53,6	0	-
SAVB Infrastructure Pool (BNY)	146.180	18,1	0	-
	578.910	71,7	235.545	76,3

11. Jaarrekening

Het pensioenfonds belegt onder anderen in beleggingsfondsen. Indien een specifiek beleggingsfonds meer dan 5% deel uitmaakt van een beleggingscategorie is deze ook verantwoord. Deze beleggingsfondsen gebruiken de financiële middelen voor meerdere investeringsdoeleinden, waardoor het concentratierisico na doorkijk kleiner kan zijn.

Schattingen en oordelen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen actuele waarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de actuele waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de actuele waarde.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten. Op basis van de boekwaarde kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

Per 31-12-2016	Genoteerde marktprijzen €	Onafhankelijke taxaties €	NCW berekening €	Andere methode €	Totaal €
Vastgoed- beleggingen	502.150	368.166	0	0	870.316
Aandelen	4.696.988	40.297	0	1.390.851	6.128.136
Vastrentende waarden	10.559.648	0	202.912	0	10.762.560
Derivaten	0	0	334.211	0	334.211
Overige beleggingen	661.091	0	0	146.180	807.271
	16.419.877	408.463	537.123	1.537.031	18.902.494

Per 31-12-2015	Genoteerde marktprijzen €	Onafhankelijke taxaties €	NCW berekening €	Andere methode €	Totaal €
Vastgoed- beleggingen	460.041	336.961	0	0	797.002
Aandelen	4.285.023	1.252.731	0	0	5.537.754
Vastrentende waarden	10.049.878	30.802	0	18.520	10.099.200
Derivaten	0	0	-341.562	36	-341.526
Overige beleggingen	73.383	0	235.545	0	308.928
	14.868.325	1.620.494	-106.017	18.556	16.401.358

2. Vorderingen en overlopende activa	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Vorderingen op de werkgevers	92.749	90.520
Leningen verzekerings- maatschappijen	357	440
Beleggingsdebiteuren	340.060	291.855
Overige vorderingen en overlopende activa	80	24
	433.246	382.839

De premie-oplegging is gebaseerd op de loonaangifte. Dit heeft als gevolg dat de premie-oplegging met twee maanden vertraging plaatsvindt en daardoor een vordering op de werkgevers van toepassing is.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar, met uitzondering van de leningen verzekeringsmaatschappijen waarvan een deel van de leningen een looptijd langer dan één jaar heeft (€163 duizend). Deze leningen betreffen grotendeels annuïteitenleningen met een resterende looptijd van 2017 tot en met 2036. De jaarlijkse annuïteit bedraagt in 2016 €86 duizend en het gehanteerde rentepercentage betreft 4%.

Vorderingen op de werkgever(s)	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Vorderingen op de werkgever(s)	95.188	102.950
Voorzieningen dubieuze debiteuren	-2.439	-12.430
	92.749	90.520

Verloop van de voorziening dubieuze debiteuren	2016	2015
	€	€
Stand per 1 januari	12.430	4.111
Nagekomen baten/afgeschreven vorderingen	-1.073	-1.465
Dotatie ten laste van de rekening van baten en lasten	-8.918	9.784
Stand per 31 december	2.439	12.430

Beleggingsdebiteuren	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Dividend en dividend- en couponbelasting	7.809	7.502
Interest	192.027	226.227
Huur	493	421
Nog af te wikkelen transacties	139.731	57.705
	340.060	291.855

11. Jaarrekening

Overige activa	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Liquide middelen	22.328	61.029

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn.

Er zijn geen kredietfaciliteiten van toepassing.

Passiva

4. Stichtingskapitaal en reserves	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Beleggingsreserves	3.316.564	2.932.433
Bestemmingsreserves	65.341	54.873
Beleidsreserves	-2.172.853	-2.041.816
	1.209.052	945.490

	Beleggings- reserves €	Bestemmings- reserves €	Beleids- reserves €	Totaal €
Stand per 1 januari 2015	1.967.394	54.954	287.344	2.309.692
Bestemming van saldo baten en lasten	965.039	-81	-2.329.160	-1.364.202
Stand per 1 januari 2016	2.932.433	54.873	-2.041.816	945.490
Bestemming van saldo baten en lasten	384.131	65.341	-131.037	263.562
Stand per 31 december 2016	3.316.564	10.468	-2.172.853	1.209.052

Beleggingsreserves	2016	2015
	€	€
Stand per begin boekjaar	2.932.433	1.967.394
Bestemming saldo van baten en lasten	384.131	965.039
Stand per einde boekjaar	3.316.564	2.932.433

Bestemmingsreserves	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Reserve AOP regeling	59.746	49.948
Reserve AAOP regeling	5.595	4.925
	65.341	54.873

Reserve AOP regeling	2016	2015
	€	€
Stand per begin boekjaar	49.948	50.114
Bestemming saldo van baten en lasten	9.798	-166
Stand per einde boekjaar	59.746	49.948

Reserve AAOP regeling	2016	2015
	€	€
Stand per begin boekjaar	4.925	4.840
Bestemming saldo van baten en lasten	670	85
Stand per einde boekjaar	5.595	4.925

Beleidsreserves	2016	2015
	€	€
Stand per begin boekjaar	-2.041.816	287.344
Bestemming saldo van baten en lasten	-131.037	-2.329.160
Stand per einde boekjaar	-2.172.853	-2.041.816

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan

De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:

	2016	2015
	%	%
Nominale dekkingsgraad	106,7	106,0
Reële dekkingsgraad	85,1	88,4
Beleidsdekkingsgraad	104,7	109,8

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kort- en langlopende schulden en derivaten passiva te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend rekening houdend met de verwachte prijsinflatie.

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste 12 maanden.

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het fonds gebruik van het standaard model. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het fonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen in de risicoparagraaf.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist vermogen op 31 december:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Stichtingskapitaal en reserves	1.209.052	106,7	945.490	106,0
Minimaal vereist eigen vermogen	808.703	104,5	708.289	104,5
Vereist eigen vermogen	3.316.564	118,4	2.932.433	118,6

11. Jaarrekening

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan als gevolg hiervan worden gekarakteriseerd als een reservetekort.

Herstelplan

Als gevolg van het per 1 januari 2015 gewijzigde financieel toetsingskader, heeft het pensioenfonds een herstelplan ingediend bij de toezichthouder. De toezichthouder heeft het herstelplan goedgekeurd.

Het herstelplan laat zien dat, gegeven de wettelijk voorgeschreven manier van berekenen, het pensioenfonds verwacht dat het binnen 10 jaar een beleidsdekkingsgraad heeft minimaal gelijk aan de vereiste dekkingsgraad (circa 118%).

Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Het resultaat boekjaar van €263.562 (positief) is als volgt verdeeld:

	2016 €
Beleggingsreserve	384.131
Bestemmingsreserve AOP	9.798
Bestemmingsreserve AAOP	670
Beleidsreserve	-131.037
	263.562

5. Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	2016 €	2015 €
Stand per begin boekjaar	15.794.314	14.240.975
Pensioenopbouw	522.607	449.937
Toeslagverlening	0	173
Rentetoevoeging	-9.471	26.066
Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-307.473	-288.083
Wijziging marktrente	1.843.587	1.293.504
Wijziging actuariële uitgangspunten	74.004	-30.025
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	149.674	110.269
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-9.028	-8.502
Stand per einde boekjaar	18.058.214	15.794.314

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariële berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen.

Toeslagverlening

Het bestuur beoordeelt jaarlijks of de financiële middelen van het pensioenfonds toereikend zijn om de opgebouwde pensioenaanspraken en de ingegane pensioenen te verhogen. Er bestaat geen recht op toeslagverlening en er is dus geen zekerheid of en in hoeverre het pensioenfonds in de toekomst een toeslag kan verlenen. Het pensioenfonds reserveert geen gelden voor toekomstige toeslagen.

Het bestuur heeft moeten besluiten om per 1 januari 2017 (1 januari 2016: nihil) geen toeslag te verlenen.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met 0,060% negatief (2015: 0,181% positief), op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het eind van het vorig verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen en afkopen worden vooraf actuariële berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden actuariële berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder wijziging marktrente.

Rentepercentage per 31 december	
2014	2,12%
2015	1,86%
2016	1,50%

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

In 2016 heeft er een wijziging van de toe te passen AG-prognosetabel plaatsgevonden. De pensioenverplichting is bepaald aan de hand van de AG Prognosetabel 2016. Het effect van deze aanpassing bedraagt €74,7 miljoen negatief. Tevens is de revalidatiekans van arbeidsongeschikte deelnemers gewijzigd van 10% naar 0%. Het effect van deze aanpassing bedraagt €22,1 miljoen negatief. De gehanteerde tabel voor niet opgevraagd pensioen is aangepast. Het effect van deze aanpassing bedraagt €13,5 miljoen positief. De overgang naar het systeem van bepaalde partner na pensioeningang zorgt voor een effect van €10,7 miljoen positief. Voor niet opgevraagd partnerpensioen worden de reeds vervallen uitkeringen opgenomen in de technische voorzieningen. Dit heeft een negatief effect van €1,3 miljoen.

11. Jaarrekening

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	31-12-2016 €	31-12-2015 €
Toevoeging aan de technische voorzieningen	164.089	120.625
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-14.415	-10.356
	149.674	110.269

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	31-12-2016 €	31-12-2015 €
Resultaat op kanssystemen:		
Sterfte	-21.006	-16.815
Arbeidsongeschiktheid	21.572	11.029
Mutaties	-9.594	-2.716
	-9.028	-8.502

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorieën als volgt samengesteld:

	€	31-12-2016 Aantallen	€	31-12-2015 Aantallen
Actieven	5.868.036	255.011	5.706.752	259.199
Gepensioneerden	4.336.076	93.742	3.937.822	91.229
Slapers	7.673.860	738.742	6.044.882	714.113
Overige	180.242	-	104.858	-
Voorziening voor pensioenverplichtingen	18.058.214	1.087.495	15.794.314	1.064.541

Korte beschrijving pensioenregeling

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,75% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan het loon volgens de Wet financiering sociale verzekeringen tot maximaal een bedrag van €52.763 (2015: €51.976) verminderd met de franchise van €12.577 (2015: €12.564). De franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk vanaf de leeftijd van 20 jaar. Jaarlijks beslist het bestuur van het pensioenfonds de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kan de pensioenregeling worden gekwalificeerd als een uitkeringsovereenkomst. Werkgevers kunnen vanaf 1 januari 2007 deelnemen aan de aanvullende pensioenregeling. Als een werkgever deze regeling afsluit, geldt deze voor alle werknemers die deelnemen aan de verplichte regeling en een salaris boven het maximum loon Wfsv hebben. De pensioenopbouw bedraagt 1,75% over het loon boven het maximum loon Wfsv. De premie voor de basisregeling betreft 19,4% en voor de aanvullende pensioenregeling 22,2%.

Toeslagverlening

Vanwege de voorwaardelijkheid van het toeslagenbeleid is het dus niet zeker of en in hoeverre er toeslagen worden verleend. De Pensioenwet stelt dan ook dat er in dat geval een consistent geheel dient te zijn tussen de gewekte verwachtingen, de financiering en het realiseren van voorwaardelijke toeslagen. Met andere woorden: als het pensioenreglement stelt dat het de ambitie is om op de pensioenen bepaalde toeslagen te verlenen, dan moet het pensioenfonds deze ambitie ook naar verwachting in voldoende mate kunnen nakomen en duidelijk en helder over deze verwachtingen communiceren.

Het bestuur heeft moeten besluiten om per 1 januari 2017 (1 januari 2016: nihil) geen toeslag te verlenen.

6. Langlopende schulden

Langlopende schuld inzake VPL	2016 €	2015 €
Stand per begin boekjaar	10.497	10.913
Dotatie inzake premies	22	69
Rendementstoerekening	-33	142
Toekenning VPL aanspraken	-740	-774
Correctie beginsaldo	0	147
Stand per einde boekjaar	9.746	10.497

7. Derivaten

	2016 €	2015 €
Derivaten	652.753	881.288

8. Overige schulden en overlopende passiva

	2016 €	2015 €
Schulden aan werkgever(s)	12.872	10.461
Waardeoverdrachten	12	0
Pensioenuitkeringen	41	7
Beleggingscrediteuren	52.842	72.492
Belastingen en premies sociale verzekeringen	6.217	5.678
Btw schuld	1.666	2.833
Overige schulden en overlopende passiva	7.406	3.504
Totaal	81.056	94.975

11. Jaarrekening

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Schulden aan de werkgever(s) bestaan in 2016 uit een schuld in verband met opgelegde ambtshalve nota's van €12.210 duizend (2015: €10.062 duizend). Het pensioenfonds is vanwege het ontbreken van onderliggende deelnemersgegevens niet in staat om aan deelnemers pensioenrechten toe te kennen. Om een afwijking tussen premie-oplegging en het toekennen van aanspraken te voorkomen is het bedrag van nog niet ontvangen gefactureerde ambtshalve premie als schuld verantwoord. Verder is een bedrag van €662 duizend (2015: €399 duizend) opgenomen voor negatieve premiedebiteuren.

Het pensioenfonds heeft nader onderzoek gedaan naar btw. Uitkomst is dat het pensioenfonds voor de periode van 2012 tot en met 2015 een bedrag van €1.666 duizend inclusief rente van €170 duizend (2015: €2.833 duizend) verschuldigd is aan de fiscus.

Beleggingscrediteuren		
Nog af te wikkelen transacties	51.898	71.226
Te betalen resultaat futures	29	277
Opgelopen interest	2	11
Overige	913	978
	52.842	72.492

11.4.3.1 Risicobeheer

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het pensioenfonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's. De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

Solvabiliteitsrisico's

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2016 %	2015 %
Dekkingsgraad per 1 januari	106,0	116,2
Premie	-0,8	-0,6
Uitkering	0,1	0,3
Toeslagverlening	-	-
Korting van aanspraken en rechten	-	-
Beleggingsrendementen (exclusief renteafdekking)	6,1	1,3
Renteafdekking	8,1	-2,0
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	-11,1	-9,7
Wijziging Ultimate Forward Rate voorziening pensioenverplichtingen	-	-
Grondslagwijzigingen	-0,5	0,3
Overige oorzaken	- 1,2	0,2
Dekkingsraad per 31 december	106,7	106,0

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het pensioenfonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

De berekening van het vereist eigen vermogen en het hieruit voortvloeiende surplus/tekort aan het einde van het boekjaar is als volgt:

	2016 €	2015 €
S1 Renterisico	374.766	649.915
S2 Risico zakelijke waarden	2.352.485	1.994.050
S3 Valutarisico	918.245	773.144
S4 Grondstoffenrisico	0	0
S5 Kredietrisico	951.289	711.770
S6 Verzekeringstechnisch risico	590.283	519.636
S7 Liquiditeitsrisico	0	0
S8 Concentratierisico	0	0
S9 Operationeel risico	0	0
S10 Actief risico	0	0
Diversificatie-effect	-1.870.504	-1.716.082
Totaal	3.316.564	2.932.433

11. Jaarrekening

Het vereist eigen vermogen is bepaald als de wortel van: $S1^2 + S2^2 + R1,2 \times S1 \times S2 + S3^2 + S4^2 + S5^2 + 2 \times R1,5 \times S1 \times S5 + 2 \times R2,5 \times S2 \times S5 + S6^2 + S7^2 + S8^2 + S9^2 + S10^2$. Waarbij $R1,2 = 0,4$ en $R1,5 = 0,4$ omdat voor $S1$ wordt uitgegaan van een rentedaling, en $R2,5 = 0,5$.

	31-12-2016 €	31-12-2015 €
Vereist pensioenvermogen	21.374.778	18.726.747
Voorziening pensioenverplichting	18.058.214	15.794.314
Vereist eigen vermogen	3.316.564	2.932.433
Aanwezig pensioenvermogen (Totaal activa -/- schulden)	1.209.052	945.490
Tekort	-2.107.512	-1.986.943

De buffers zijn berekend op basis van de standaardmethode waarbij voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische beleggingsmix in de evenwichtssituatie.

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's betreffen het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich voorts risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (zogenoeten manager- en custody risico), en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, welke in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktpositities worden periodiek gerapporteerd.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duratie van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duratie van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde 'duratie-mismatch'. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur); waardoor de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het beleid van het pensioenfonds is gericht op het verkleinen van de "duration-mismatch". Dit wordt gerealiseerd door het kopen van meer langlopende obligaties in plaats van aandelen (aandelen hebben per definitie een duration van nul) en het binnen de portefeuille vervangen van kortlopende obligaties door langlopende obligaties of door middel van renteswaps. Bij een renteswap wordt een vaste lange rente geruild tegen een variabele korte rente. Het pensioenfonds ontvangt in dit geval een lange rente, vergelijkbaar met de kasstroom van een langlopende obligatie en betaalt daarvoor een variabele korte rente (bijvoorbeeld Euribor). Hierdoor wordt de "duration-mismatch" verkleind, maar het pensioenfonds wordt wel afhankelijk van de ontwikkeling van de korte rente die het pensioenfonds aan de tegenpartij betaalt. Bij het afsluiten van een swap kunnen dus mismatchrisico's worden afgedekt en worden nieuwe risico's geïntroduceerd die gepaard gaan met dit soort instrumenten (zoals liquiditeit, tegenpartij en juridisch risico).

De duratie en het effect van de renteafdekking kan als volgt worden samengevat:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	Duratie	€	Duratie
Vastrentende waarden (vóór derivaten)	10.762.560	7,5	10.099.200	6,9
Vastrentende waarden (na derivaten)	11.096.771	25,7	9.757.638	28,0
(Nominale) pensioenverplichtingen	18.058.214	23,7	15.794.314	23,0

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 1 jaar	71.019	0,7	75.425	0,8
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	3.530.178	32,8	3.696.952	36,6
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	3.286.857	30,5	3.406.969	33,7
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	3.874.506	36,0	2.919.854	28,9
	10.762.560	100.0	10.099.200	100.0

De presentatie van de vastrentende waarden in bovenstaande looptijden hangt samen met het lange termijn karakter van de investeringen van het pensioenfonds en het hiermee samenhangende beleid en de looptijden van de verplichtingen.

De resterende looptijd van de verplichtingen kan als volgt worden weergegeven:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 5 jaar	1.585.331	8,8	1.464.889	9,3
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	1.892.977	10,5	1.741.718	11,0
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	4.298.878	23,8	3.863.687	24,5
Resterende looptijd > 20 jaar	10.281.028	56,9	8.724.020	55,2
	18.058.214	100.0	1.5794.314	100.0

Risico zakelijke waarden (S2)

Zakelijke waarden risico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen, beursgenoteerd indirect vastgoed en converteerbare obligaties) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het ALM-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico in samenhang met het renterisico wordt gebruik gemaakt van derivaten.

11. Jaarrekening

Valutarisico (S3)

Het strategische beleid van het pensioenfonds is om 75% van de valuta's USD en GBP (2015: 75% van USD, GBP en JPY) af te dekken.

De valutapositie per 31 december 2016 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	2016		
	Totaal voor afdekking €	Valutaderivaten afdekking €	Netto positie na afdekking €
EUR	10.064.992	3.836.622	13.901.614
GBP	434.347	-278.826	155.521
USD	5.267.619	-3.702.160	1.565.459
Overige	3.275.902	3.998	3.279.900
Totaal niet EUR	8.977.868	-3.976.988	5.000.880
	19.042.860	-140.366	18.902.494

De valutapositie per 31 december 2015 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	2015		
	Totaal voor afdekking €	Valutaderivaten afdekking €	Netto positie na afdekking €
EUR	8.766.768	3.602.673	12.369.441
GBP	416.447	-284.389	132.058
USD	4.589.058	-3.389.107	1.199.951
Overige	2.698.686	1.222	2.699.908
Totaal niet EUR	7.704.191	-3.672.274	4.031.917
	16.470.959	-69.601	16.401.358

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen. Het wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren.

Het prijsrisico wordt gemitigeerd door diversificatie die onder meer is vastgelegd in de strategische beleggingsmix van het fonds. In aanvulling hierop maakt het fonds voor afdekking van het prijsrisico gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar regio is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Europa (EU)	9.388.196	49,7	9.258.563	56,4
Europa (Niet EU)	602.380	3,2	569.438	3,5
Noord-Amerika	5.299.049	28,0	3.840.447	23,4
Centraal- & Zuid-Amerika	537.028	2,8	489.259	3,0
Azië	458.028	2,4	961.670	5,9
Pacific	1.007.960	5,3	838.167	5,1
Overige	468.371	2,5	476.412	2,9
Subtotaal vastgoed, aandelen en vastr. waarden	17.761.012	93,9	16.433.956	100,2
Derivaten	334.211	1,8	-341.526	-/-2,1
Overige beleggingen	807.271	4,3	308.928	1,9
Totaal	18.902.494	100,0	16.401.358	100,0

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar sectoren is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Energie	711.429	3,8	566.652	3,5
Basismaterialen	459.297	2,4	356.313	2,2
Industrie	797.109	4,2	686.915	4,2
Defensieve consumptiegoederen	1.490.874	7,9	1.423.673	8,7
Cyclische consumentengoederen	917.463	4,9	775.946	4,7
Gezondheidszorg	27.836	0,2	31.349	0,2
Financiële dienstverlening	2.718.369	14,4	2.312.719	14,1
Technologie	812.700	4,3	614.403	3,8
Communicatiediensten	1.034.779	5,5	946.113	5,8
Nutsbedrijven	426.392	2,3	496.829	3,0
Overheid en overheidsinstellingen	8.087.528	42,6	7.819.648	47,5
Niet-gespecificeerd binnen beleggingsfondsen	211.231	1,1	214.457	1,3
Vastgoed	24.776	0,1	159.302	1,0
Diversen	41.229	0,2	29.637	0,2
Subtotaal vastgoed, aandelen en vastr. waarden	17.761.012	93,9	16.433.956	100,2
Derivaten	334.211	1,8	-341.526	-/-2,1
Overige beleggingen	807.271	4,3	308.928	1,9
Totaal	18.902.494	100,0	16.401.358	100,0

11. Jaarrekening

Een nadere detaillering van de segmentatie van de vastgoedbeleggingen naar aard van het vastgoed is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Kantoren	1.284	0,2	10.799	1,4
Winkels	24.638	2,8	25.098	3,2
Woningen	132.471	15,2	227.717	28,6
Overige	711.923	81,8	533.388	66,8
Totaal	870.316	100,0	797.002	100,0

Bij 'overige' zijn met name participaties in vastgoedmaatschappijen van toepassing welke investeren in meerdere categorieën waardoor geen verdere uitsplitsing mogelijk is.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing van dit risico door het pensioenfonds vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekkingsnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het pensioenfonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar regio's kan als volgt worden samengevat:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Europa (EU)	7.836.821	72,8	7.671.304	75,9
Europa (Niet EU)	382.215	3,6	332.416	3,3
Noord-Amerika	1.038.133	9,6	829.531	8,2
Centraal- & Zuid-Amerika	527.210	4,9	409.867	4,1
Azië	455.507	4,2	389.008	3,9
Pacific	54.672	0,5	52.114	0,5
Overige	468.002	4,4	414.960	4,1
Subtotaal vastgoed, aandelen en vastr. waarden	10.762.560	100,0	10.099.200	100,0

De samenstelling van de vastrentende waarden naar sectoren is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Energie	264.480	2,5	203.842	2,0
Basismaterialen	142.901	1,3	106.957	1,1
Industrie	172.234	1,6	162.304	1,6
Defensieve consumptiegoederen	287.216	2,7	245.692	2,4
Cyclische consumentengoederen	211.166	2,0	179.369	1,8
Gezondheidszorg	1.415	-	1.158	-
Financiële dienstverlening	1.001.705	9,3	861.119	8,5
Technologie	70.633	0,7	46.504	0,5
Communicatiediensten	365.045	3,4	309.626	3,1
Nutsbedrijven	151.792	1,4	146.941	1,5
Overheid en overheidsinstellingen	8.077.873	74,9	7.819.649	77,3
Overige	16.100	0,2	16.039	0,2
Totaal	10.762.560	100,0	10.099.200	100,0

11. Jaarrekening

De kredietwaardigheid van veel marktpartijen wordt ook door rating agencies beoordeeld. De samenvatting van de vastrentende waarden op basis van de ratings zoals eind van het boekjaar gepubliceerd is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
AAA	3.241.857	30,1	3.360.380	33,3
AA	3.618.911	33,6	4.409.004	33,8
A	828.348	7,7	838.812	8,3
BBB	1.460.997	13,6	1.238.799	12,3
BB	855.607	8,0	791.996	7,8
B	569.158	5,3	347.267	3,4
Lager dan B	163.500	1,5	92.355	0,9
Geen rating	24.182	0,2	20.587	0,2
Totaal	10.762.560	100,0	10.099.200	100,0

Circa 5% van de vastrentende waarden portefeuille wordt belegd in Global High Yield Bonds, omdat deze beleggingen een hoger verwacht rendement hebben. Er zijn geen credit rating beperkingen die gelden voor de posities van het Global High Yield Bond portefeuille. Hierdoor kan er sprake zijn van beleggingen in vastrentende waarden met een lagere kredietwaardigheid.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's, S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortleven), arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van prognosetabellen met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen. Het beleid van het pensioenfonds is om het overlijdensrisico niet te herverzekeren.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ('schadereserve'). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het pensioenfonds is om arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico omvat het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op pensioen toe te kennen in relatie tot de algemene prijsontwikkeling niet kan worden gerealiseerd. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, beleggingsrendementen, looninflatie en demografie (beleggings- en actuariële resultaten) echter, afhankelijk van de hoogte van de dekkingsgraad van het pensioenfonds. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Het pensioenfonds beschikt in de beleggingsportefeuille over voldoende obligaties die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie en limieten voor beleggen in landen, regio's, landen, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het fonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders en het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabel die is opgenomen bij de toelichting op het kredietrisico. Grote posten kunnen een post van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posten dit betreft worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Ultimo 2016 zijn de volgende posten met meer dan 2% van het balanstotaal aanwezig:

	31-12-2016		31-12-2015	
	€	%	€	%
Aandelen				
BlackRock MSCI Emerging Markets Free B	924.463	4,6	0	-
Vastrentende waarden				
Frankrijk	2.661.532	13,1	2.508.113	14,1
Duitsland	1.704.266	8,5	1.647.868	9,3
Nederland	678.711	3,4	699.989	4,0
Oostenrijk	432.803	2,2	423.237	2,4
Institutional Cash Series PLC - Institutional Euro	432.730	2,2	0	-
Totaal	6.834.505	34,2	5.279.207	29,8

11. Jaarrekening

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit van geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan pensioenuitvoerder TKP. Met TKP is een uitbestedingsovereenkomst en een service level overeenkomst (SLA) gesloten.

Het bestuur beoordeelt periodiek de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders, custodian en TKP door middel van performancerapportages, SLA-rapportages, In Control Statements en onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (ISAE 3402 type II-rapportages).

Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het pensioenfonds hiervoor geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen onderdeel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets.

Derivaten

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van financiële derivaten. Hoofddregel die hierbij geldt, is dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Derivaten worden hoofdzakelijk gebruikt om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken.

Derivaten hebben als voornaamste risico het kredietrisico. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met goed te boek staande partijen en door zoveel mogelijk te werken met onderpand.

Gebruik wordt gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- Futures: dit zijn standaard beursgenoteerde instrumenten waarmee snel posities kunnen worden gewijzigd. Futures worden gebruikt voor het tactische beleggingsbeleid. Tactisch beleggingsbeleid is slechts zeer beperkt mogelijk binnen de grenzen van het strategische beleggingsbeleid.
- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- Renteswaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

11.4.4 Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een uitbestedingsovereenkomst afgesloten met TKP Pensioen B.V. De overeenkomst is aangegaan voor onbepaalde tijd en kan tegen het einde van een kalenderjaar worden opgezegd met een opzegtermijn van één jaar. De vergoeding voor 2016 bedraagt circa €20 miljoen (2015: €18 miljoen).

Investeringsverplichtingen

Eind 2016 heeft het pensioenfonds zich gecommitteerd om voor €800 miljoen in hypotheek te stappen bij Munt Hypotheken. Ultimo 2016 is dit deels gerealiseerd. Naar verwachting zal uiterlijk in 2018 de volledige aankoop worden afgerond. Verder heeft het pensioenfonds zich gecommitteerd in private equity beleggingsfondsen:

	31-12-2016	31-12-2015
	€	€
Private equity	15.203	10.782
Hypotheek	557.800	0
	573.003	10.782

Voorwaardelijke verplichtingen

Ultimo boekjaar lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Verstrekte zekerheden en garanties

Ultimo boekjaar is er geen sprake van verstrekte zekerheden en garanties.

11.4.5 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het pensioenfonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders. Voor zo ver van toepassing zijn transacties met verbonden partijen tegen marktconforme voorwaarden gerealiseerd.

Transacties met (voormalige) bestuurders

Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. De bestuurders nemen geen deel aan de pensioenregeling van het pensioenfonds. De directeur en medewerkers van het bestuursbureau nemen wel deel aan de pensioenregeling van het pensioenfonds op basis van voorwaarden in de pensioenregeling.

11.4.6 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2016

9. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds

De premiebijdragen kunnen als volgt worden gespecificeerd:	2016	2015
	€	€
Pensioenpremie huidig jaar	446.477	449.098
Pensioenpremie voorgaand jaar	1.610	4.960
Inkoopsom toekenning VPL aanspraken	740	627
	448.827	454.685
Kostendekkende premie	636.898	536.974
Feitelijke premie	446.477	449.098
Gedempte premie	435.102	406.674

11. Jaarrekening

Met ingang van 2016 wordt de gedempte kostendekkende premie bepaald op basis van het verwachte rendement (2015: vaste rekenrente van 3,5%). Deze aanpassing heeft een stijging van de gedempte kostendekkende premie tot gevolg.

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate in de staat van baten en lasten verantwoord. De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

Kostendekkende premie	2016 €	2015 €
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	507.681	438.073
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	96.690	62.091
Opslag voor uitvoeringskosten	20.371	24.946
Opslag voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid	4.587	4.607
Risicopremie voor ANW aanvulling	7.569	7.257
Totaal kostendekkende premie	636.898	536.974

De stijging van de kostendekkende premie wordt verklaard door lagere marktrentes.

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate in de staat van baten en lasten verantwoord. De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

Feitelijke premie	2016 €	2015 €
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	346.575	363.085
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	66.488	51.715
Opslag voor uitvoeringskosten	22.523	22.635
Opslag voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid	4.587	4.607
Risicopremie voor ANW aanvulling	6.304	7.056
Totaal feitelijke premie	446.477	449.098

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

Gedempte premie	2016 €	2015 €
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	220.690	308.643
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	43.044	62.091
Opslag voor uitvoeringskosten	20.371	24.946
Opslag voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid	4.587	4.607
Risicopremie voor ANW aanvulling	6.140	6.387
Inkoop voorwaardelijke onderdelen van de regeling	140.270	0
Totaal gedempte premie	435.102	406.674

10. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

	2016 €	2015 €
Vastgoedbeleggingen	69.933	71.977
Aandelen	636.038	475.701
Vastrentende waarden	756.899	46.155
Overige beleggingen	9.090	30.595
Derivaten	764.201	-695.027
	2.236.161	-70.599

2016	Directe beleggings- opbrengst €	Indirecte beleggings- opbrengst €	Kosten vermo- gensbeheer €	Totaal €
Vastgoedbeleggingen	27.461	42.688	-216	69.933
Aandelen	114.902	522.792	-1.656	636.038
Vastrentende waarden	355.396	405.966	-4.463	756.899
Overige beleggingen	4.201	9.123	-4.234	9.090
Derivaten	117.000	654.144	-6.943	764.201
	618.960	1.634.713	-17.512	2.236.161

11. Jaarrekening

2015	Directe beleggings- opbrengst €	Indirecte beleggings- opbrengst €	Kosten vermo- gensbeheer €	Totaal €
Vastgoedbeleggingen	18.829	53.478	-330	71.977
Aandelen	106.208	372.141	-2.648	475.701
Vastrentende waarden	344.206	-289.993	-8.058	46.155
Overige beleggingen	1.071	33.399	-3.875	30.595
Derivaten	98.956	-782.909	-11.074	-695.027
	569.220	-613.884	-25.985	-70.599

Er zijn geen transactiekosten van toepassing welke direct bij het pensioenfonds in rekening worden gebracht.

11. Overige baten

	2016 €	2015 €
Interest waardeoverdrachten	20	29
Afwikkeling btw-positie	1.337	0
Interest overig	20	128
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	8.918	0
Andere baten	92	174
	10.387	331

Het pensioenfonds heeft onderzoek gedaan naar btw voor de periode van 2012 tot en met 2015. Het pensioenfonds heeft in 2015 een schuld opgenomen inzake nog af te dragen btw van €2.833 duizend. Uit het onderzoek blijkt dat het pensioenfonds een bedrag van €1.667 duizend, waarvan €170 duizend interest, aan de fiscus is verschuldigd. Het verschil is in 2016 als een overige bate verantwoord.

De andere baten bestaan met name uit opbrengsten uit incassodossiers.

12. Pensioenuitkeringen

	2016 €	2015 €
Ouderdomspensioen	229.246	218.393
Prepensioen	335	101
Partnerpensioen	41.970	40.869
Wezenpensioen	623	634
Invaliditeitspensioen	2.868	2.978
Afkoop pensioenen	26.527	19.914
Garantieregeling Maxeda	-95	-33
	301.474	282.856

13. Pensioenuitvoeringskosten

	2016 €	2015 €
Bestuurskosten	1.058	901
Administratiekostenvergoeding	20.969	18.565
Accountantskosten	76	76
Controle en advieskosten (excl. accountantskosten)	1.828	2.385
Transitiekosten	0	5.840
Contributies en bijdragen	956	823
Dwangsommen en boetes	0	0
Projectkosten	885	1.220
Kosten bestuursbureau	1.481	1.317
	27.253	31.127

Bezoldiging bestuurders

De transacties met bestuurders hebben betrekking op de vergoeding voor de werkzaamheden verband houdende met diverse vergaderingen. De vergoedingen bestaan uit vacatiegeld, vergoeding van reis- en verblijfkosten en overige bestuurskosten 2016. De totale bestuurskosten bedragen €1.058 duizend (2015: €901 duizend). Afgezien hiervan zijn geen bezoldigingen toegekend.

Accountantshonoraria

De honoraria van de onafhankelijke externe accountant(s) zijn als volgt:

	2016 €	2015 €
Controle van de jaarrekening	76	76

Aantal personeelsleden

Bij het pensioenfonds waren in 2016 gemiddeld 6 werknemers in dienst (2015: 6 werknemers). Er zijn geen werknemers in het buitenland actief (2015: idem).

14. Mutatie voorziening pensioen-verplichtingen voor risico van het pensioenfonds

	2016 €	2015 €
Pensioenopbouw	522.607	449.937
Toeslagverlening	0	173
Rentetoevoeging	-9.471	26.066
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-307.473	-288.083
Wijziging marktrente	1.843.587	1.293.504
Wijziging actuariële uitgangspunten	74.004	-30.025
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	149.674	110.269
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-9.028	-8.502
	2.263.900	1.553.339

11. Jaarrekening

15. Beleggingsrendementen inzake VPL

	2016	2015
	€	€
Rendementstoerekening VPL	-33	142

16. Saldo overdracht van rechten

	2016	2015
	€	€
Inkomende waardeoverdrachten	-174.560	-138.609
Uitgaande waardeoverdrachten	13.432	8.639
	-161.128	-129.970

Inkomende waardeoverdrachten in 2016 betreft met name één collectieve waardeovername van €169,3 miljoen (2015: één collectieve waardeovername van €131,7 miljoen).

17. Overige lasten

	2016	2015
	€	€
Interest waardeoverdrachten	64	80
Interest	263	3
Dotatie voorziening dubieuze debiteuren	0	8.164
Af te dragen btw	0	2.833
Overig	20	45
	347	11.125

De interest in 2016 is inclusief rente van de btw schuld van €170 duizend verantwoord. Verder bestaat deze post grotendeels uit rentelasten voor de betaalrekening.

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

11.4.7 Gebeurtenissen na balansdatum

Op 1 januari 2017 heeft een collectieve waardeovername van Bedrijfstakpensioenfonds Groothandel Textiel plaatsgevonden.

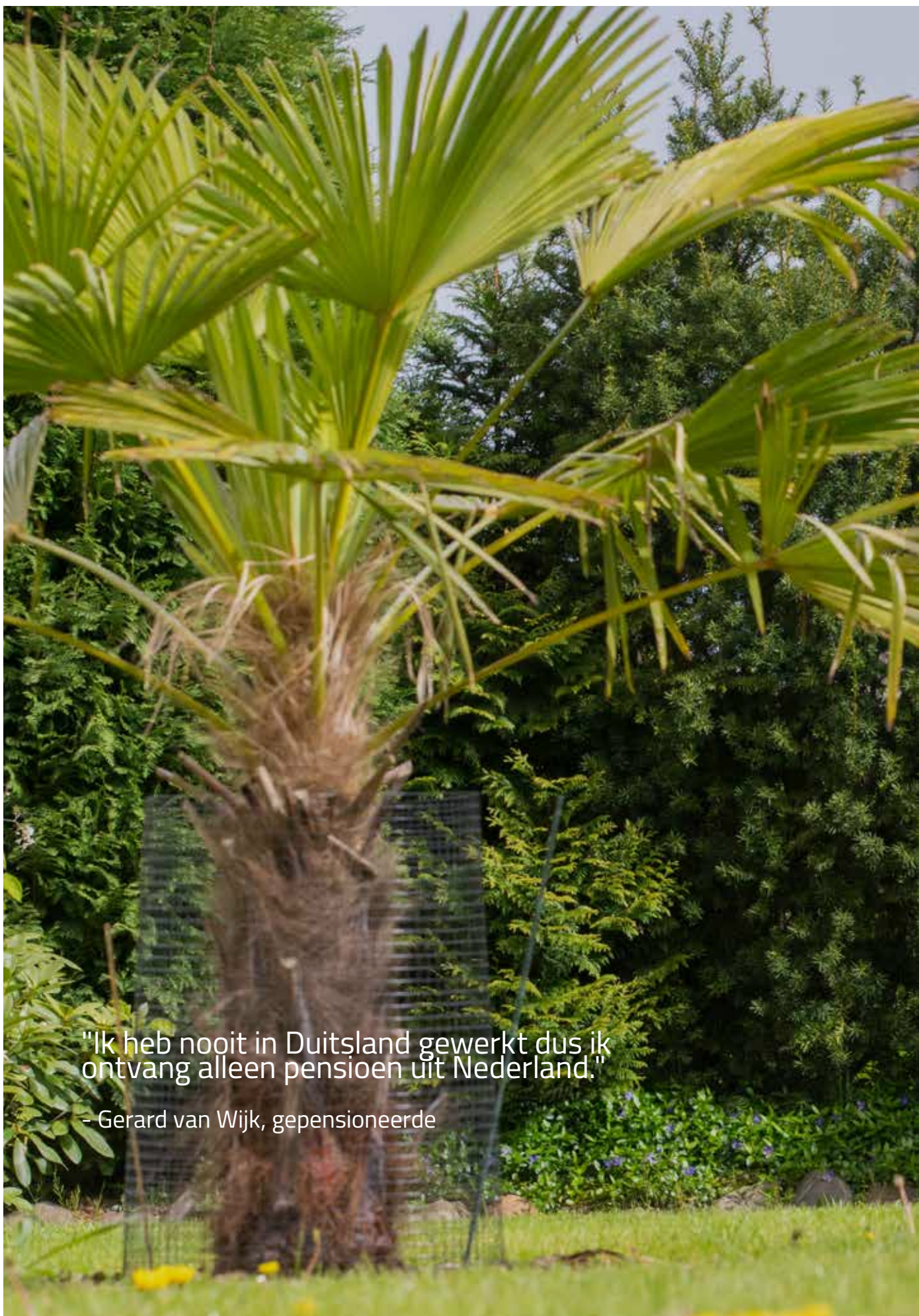
Utrecht, 21 juni 2017

De heer A.H.J. Snellen, werkgeversvoorzitter
De heer H.T. Van der Kolk, werknemersvoorzitter
De heer A. Van Dorssen, bestuurslid
De heer B.A. de Lege, bestuurslid
De heer H.B.M. Grutters, bestuurslid
De heer J.J. Meerman, bestuurslid
De heer L.V.J.M. Rolf, bestuurslid
De heer C.H.L.M. Filippini, bestuurslid
De heer K.B. Van Popta, bestuurslid
De heer G.J. Seffinga, bestuurslid

**"We zijn zo laagdrempelig
dat we met de klanten een
kopje thee drinken."**

- MAYA WALANGAH AUMAJ,
KWAWARTELECOM.COM

"Ik heb nooit in Duitsland gewerkt dus ik ontvang alleen pensioen uit Nederland."

- Gerard van Wijk, gepensioneerde

A photograph of an older man with glasses and a green vest, pushing a lawnmower on a grassy lawn. In the background, there are dense green bushes and a house with a tiled roof. The scene is outdoors during the day.

12.

OVERIGE GEGEVENS

12. Overige gegevens

12. Overige gegevens

12.1 Statutaire regelingen

De bestemming voor de resultaten is opgenomen in de jaarrekening onder Toelichting op de balans per 31 december 2016.

12.2 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel te Utrecht is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op €89.500.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven €4.475.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- De technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- De kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- Het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuariel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, maar niet lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 21 juni 2017

drs. H. Zaghdoudi AAG

Verbonden aan Towers Watson Nederland

12.3 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de

Detailhandel op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016 van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel te Utrecht ('de stichting') gecontroleerd. De jaarrekening bestaat uit:

- De balans per 31 december 2016;
- De staat van baten en lasten over 2016; en
- De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Financiële gegevens
- Het bestuursverslag;
- De overige gegevens;
- Bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekening-controle of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze

werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- Het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- Een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Groningen, 21 juni 2017

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door

drs. H.D.M. Plomp RA

A person wearing a dark leather jacket is standing next to a brick wall. The jacket has a circular patch on the sleeve. The background is a dark, out-of-focus interior space.

13.

BIJLAGE

"Ik was onder de indruk van iedereen die tot het allerlaatste moment alles uit de kast haalde om er het beste van te maken. Zonder uitzondering is iedereen netjes tot op de laatste dag blijven werken."

- Niels Hagen, V&D Gouda

13. Bijlage

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2016 van Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Detailhandel

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.

- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.

- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.

- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Bijlage

Meerjarenoverzicht	2016	2015	2014	2013	2012
Aantallen					
Werkgever ultimo	27.627	27.296	28.759	28.844	28.149
Deelnemers ultimo	255.011	259.199	244.602	245.118	238.564
Gewezen deelnemers	738.742	714.113	656.076	632.951	618.134
Gepensioneerden	93.742	91.229	84.903	81.159	75.544
Gemiddelde leeftijd deelnemers	38	37			
Gemiddelde leeftijd (gewezen) deelnemers	42	42			
Gemiddelde leeftijd gepensioneerden	73	72			
Gemiddelde leeftijd gehele populatie	44	43	42	42	42
Gepensioneerden					
Ouderdomspensioen	76.213	72.635	68.078	64.202	59.515
Partnerpensioen	15.952	16.860	14.868	14.564	14.173
Wezenpensioen	630	676	811	776	740
Arbeidsongeschiktheidpensioen	888	1.036	1.101	1.218	1.287
Prepensioen	59	22	45	399	829
Premiepercentage					
Ouderdoms- en partnerpensioen	19,4%	19,4%	19,4%	19,4%	18,5%
Aanvullend pensioen	22,2%	22,2%	22,2%	22,2%	21,1%
Branchepensioen (OP/PP) Gebra	nvt	nvt	2,5%	2,5%	2,5%
Branchepensioen (OP/PP) AGF	nvt	nvt	3,13%	3,13%	3,13%
Opbouwpercentage per dienstjaar					
Ouderdomspensioen	1,75%	1,75%	1,75%	1,75%	1,75%
Aanvullend pensioen	1,75%	1,75%	1,75%	1,75%	1,75%
Partnerpensioen	1,225%	1,225%	1,225%	1,23%	1,23%
Brancheouderdoms-pensioen Gebra	nvt	nvt	0,20%	0,20%	0,20%
Brancheouderdoms-pensioen AGF	nvt	nvt	0,25%	0,25%	0,25%
Branchepartner-pensioen Gebra	nvt	nvt	0,14%	0,14%	0,14%
Branchepartner-pensioen AGF	nvt	nvt	0,175%	0,18%	0,18%
Toeslag op pensioen en pensio-enaanspraken					
Actieven	0,0%	0,0%	0,3%	0,00%	0,00%
Gewezen deelnemers en gepensioneerden	0,0%	0,0%	0,3%	0,00%	0,00%

13. Bijlage

Gepensioneerden per 31-12-2016	Aantallen	Gemiddelde uitkering p/jaarp/m (bruto in €)	Gemiddelde leeftijd
Ouderdomspensioen (m)	34.458	4.238	73
Ouderdomspensioen (v)	41.755	2.089	73
Ouderdomspensioen (m/v)	76.213	3.061	73
Nabestaandenpensioen (m)	3.238	2.097	67
Nabestaandenpensioen (v)	12.714	2.825	74
Nabestaandenpensioen (m/v)	15.952	2.677	72
Wezenpensioen (m/v)	630	959	16
Arbeidsongeschiktheids- pensioen	888	3.017	54
Prepensioen (m)	41		
Prepensioen (v)	18		
Prepensioen (voor leeftijd 65)	59	6.879	62
Totaal	93.742		

Mutatieoverzicht

	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Arbeidsonge- schikte deelnemers	Gepen- sioneerden	Totaal
Stand per 31 december 2015	252.669	714.113	6.530	91.229	1.064.541
Van gewezen dln naar dln	13.591	-13.591	0	0	0
Van dln naar gewezen dln	-73.529	73.529	0	0	0
Arbeidsongeschiktheid	-866	-562	1.428	0	0
Revalidering	101	459	-560	0	0
Pensionering	-1.527	-4.234	-434	6.195	0
Toetreding	57.827	0	0	1.654	59.481
Overlijden	-129	-1.123	-90	-3.970	-5.312
Waardeoverdracht	0	-1.025	0	0	-1.025
Afkoop emigratie / klein pensioen	0	-31.699	0	0	-31.699
Beeindiging tijdelijke uitkering	0	0	0	0	0
Overige oorzaken	0	2.875	0	-1.366	1.509
Stand per 31 december 2016	248.137	738.742	6.874	93.742	1.087.495

Pensioenfonds Detailhandel

Stichting Bedrijfstakpensioenfonds
voor de Detailhandel - Jaarverslag

2016

